TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 4 MAYIS 1964 FİATI: 250 Krş.

Esat Hoca!

Seni bugün anmazsak
Ne zaman hatırlıyacağız ?

15 Mayıs 1919 kara gününde
Kordonboyu'ndaki ilk
TÜRK ŞEHİDİ
Ve ardındaki yıllar...

GÜNÜMÜZÜN MODASI
ELBİSELİK
PANTALONLUK
akfil
·SANFOR·
RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ

GÜNÜMÜZÜN MODASI

ELBİSELİK
PANTALONLUK

akfil

·SANFOR·

RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ

A-7

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 4 MAYIS 1964 FİATI: 250 Krş.

Esat Hoca!

Seni bugün anmazsak
Ne zaman hatırlıyacağız ?

15 Mayıs 1919 kara gününde
Kordonboyu'ndaki ilk
TÜRK ŞEHİDİ
Ve ardındaki yıllar...

TÜRKİYE İSTİKLÂL ve HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.

★ — Her biri 600 er sahifelik dokuz ve fihristiyle beraber 1000 sahifelik sonuncu cildle ON CİLD içinde, son yüz yılın en hacımlı millî tarihi.

★ — 1957 senesi martında münhasıran hususî abonelerine, iki ayda bir cild gönderilmek üzere, 1961 senesi ocak ayında, hiç bir kitapçı ve bâyie verilmeden tamamlanabilmiş eserin, ikinci kısmının elde kalan son koleksiyon serisi.

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

Imparatorluk, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde yazılmış en büyük millî tarih

Tarihe Işık Tutacak Eserler :

Siyasî Mahkûmlar Adası:

MALTA

HER HÂKİM KUVVETİN YERİNİ ALDIĞI İKTİDARIN ŞAHSİYETLERİNİ TASFİYE İLE İŞE BAŞLAMASININ, DIŞ DÜŞMANLA İŞBİRLİĞİ YAPMASINA AİT HEYECANLI HÂDİSLERLE DOLU MÜTAREKE VE SONRASI ZAMANININ «SÜRGÜNLER DEVRİ» TARİHİ

İstanbul sokaklarında, cephelerde, esaret garnizonlarında insan avı ★ Gidenler Malta'da, kendilerinden önce yerleştirilmiş bir «hatırlı misafir» buluyorlar: İmparatorluğumuzun Teşkilât-ı Mahsusa Reisi!... ★ Vardala Baraks kışlasının Malta şövalyelerinden Osmanlı hâkimiyetine, oradan İngiliz idaresine geçen gün görmüş diyarları arasında tam bir devlet kadrosu... ★ Birbirine inananlar, inanmıyanlar, politika ikbalinin bittiği yerde başlıyan ruh çöküntüleri... ★ Sadrıâzamından Şeyhülislâmına, nâzırından kâtibine, kumandanından neferine kadar bütün bir topluluğun içinde feleğe meydan okuyanlar. ★ İmparatorluğumuzun son iktidar kadrosunun bu acı günler içinde hayatı. ★ Meçhûl birçok hâdiselerin iç yüzü açıklanıyor. ★ Niçin «serbest» bırakıldığı bugün için de meçhûl olanlar. ★ Mehmet Sabahî Bey ve Loyt Corc. ★ Hacı Ali'nin idamı. ★ Emden kahramanı ve Türkler. ★ Sadrıâzam Said Halim Paşanın Birinci Dünya Harbine dair ifşaatı. ★ Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın Türk Âbidesi ve vakfı. ★ O günden bu güne kalabilmiş olan şahsiyetler ve bu nesle anlattıkları...

Hiç bir kitapçıda bulunmaz. Posta ödemeli gönderilir. 320 sahife, pantazot cildli 12,5 liradır. İsteme adresi:

Tarih Yayınları, Posta Kutusu: 167 - İstanbul.

Mühim not : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır. Acele ediniz.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 1 SAYI : 4 MAYIS 1964 FİATI : 250 KURUŞ

Sahibi, Muharriri :
CEMAL KUTAY

Yazıişleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78/A Tarih Yayınları.
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İstanbul

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24, Altı aylık 12 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Ercan Matbaasında dizilmiş, 15.000 adet basılmıştır.

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

Aboneler için, her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Ümitlerin Can Çekişmesi

Namık Kemal, Londra'da «Hürriyet» gazetesini çıkarıyordu. YENİ OSMANLILAR, iki elin parmakları arasına sığacak kadar azlık idiler. Mücadele ettikleri kendi öz hükûmetlerine de «devlet-i ebed müddet = ölümsüz varlık» denilirdi. Namık Kemal, Osmanlı İmparatorluğunun idare sisteminin artık devrini tamamladığını anlatmak için şu teşhisi koydu: «— Devlet-i ebed müddet can çekişmektedir.»

Sadrıâzam Âli Paşa, Namık Kemal'in «Hürriyet» ine karşı, parasını devlet hazinesinden ödeterek, Kâni Paşa zade Rıfat Beye Paris'te «OSMANLI» gazetesini çıkartıyordu. Mücadele, yıllar sonra yatıştı ve bir Kadir gecesi iftarında, Namık Kemalle Rıfat Bey, Âli Paşanın konağında buluştular. Bu, anlaşmayı kutlıyan bir mübarek gece yemeği idi. Rıfat Bey, haklı çıkacağından emin, kahveler içilirken taşı gediğine koymak istedi, Âli Paşaya döndü:

«— Efendimiz... Namık Kemal Bey biraderimiz devlet-i ebed müddetimizin can çekiştiğinden bahsediyordu. Cenab-ı Hakka şükürler olsun, saye-i şâhanede işte devletimiz kemal-i şevket ve şânla pâyidardır.»

Namık Kemal, dudaklarında acıma dolu bir tebessümle cevap verdi:

«— Zannederim ki Rıfat Bey biraderimiz yanılıyorlar: Ben, bakkal Bodos veya manav Ahmet Ağanın can çekişmesinden bahsetmedim. Altı yüz sene ve üç kıt'aya hükmederek dünyaya istikamet vermiş bir devletin can çekişmesi, elbette elli sene sürer...»

1873 le 1918 arasında da tam elli yıl var!..

Bugünün 1964 Türkiyesinde de, ümidlerin can çekişmesi vardır ve bu sancı, devletin sistemi ve rejim buhranından daha derin, daha acı, daha tehlikelidir.

Bu ümidler, Türk Mücadelesinin, bedeli kanla ödenmiş gerçek ve öz emanetleri idiler. Onların hayâl olmaktan kurtarılması için imkânlar ve şanslar elimizde idi. Bu ümidler, halkda yaşama düzeni haline getirilme hakikî himmeti yerine, kanunların maddelerine emanet edildi. Maddede ve mânada bugünkü perişân halimizin asıl günahı bu yolu seçenlerin omuzundadır.

Namık Kemal'in ölüm acıları içinde kıvrandığını haykırdığı Osmanlı İmparatorluğundan bir «Türkiye Cumhuriyeti» doğabildi. Ya bizim şu son ümid kırıntılarımız da sönünce, ardından değil müstakil bir devleti, «vah, vah.. yazık oldu!» soluğunu bulabilecek miyiz?

Cemal Kutay

Yangın Yeri

Klişesini bu sahifenin içinde gördüğümüz Giritli Mustafa Naili Paşa, Sultan Abdülmecid devrinin sadrıâzam (başbakan) larındandı. Kendisi, o günün tâbiriyle ümmî idi. Yâni, yazma okuması yoktu. Tanzimat'ın Mustafa Reşit, Mehmet Emin Âli, Keçecizade Fuad Paşaları gibi, şahsiyetlerine ve değerlerine Batı'nın da değer verdiği o «kıymet bolluğu» devrinde bu «ümmî» zatın Hükûmet Reisliğine neden getirildiği ayrı bir mevzudur. Ben burada Sizlere yazması okuması olmıyan bu «ümmî» devletlû'nun, ilim ve irfan sahibi yetiştirme yolunda nasıl bir «ibret dersi» verdiğini anlatacağım:

Mustafa Naili Paşanın Saraçhanebaşındaki muhteşem konağının Selâmlık kısmı, Harem dairesinden büyüktü. Kırk iki odası, sayısız salonları, müstakil hamamı, mutfakları vardı. Bu imparatorluk yapısında, üç kıt'adan gelen istidad sahibi fakir gençleri barındırır, okuma ve yetişme arzusunda olanların her türlü ihtiyaçları konağın sahibince temin edilirdi. Okuma devresini başarı ile bitirenler, Paşa'nın aracılığı ile devlet dairelerine yerleştirilirdi. İçlerinden çoğu, o zaman Paris'te yeni açılmış olan Mekteb-i Osmanîye Batı dilleri ve bilgilerini öğrenmek için gönderilirdi. Bu kısmın giriş kapısında, bizzat Mustafa Naili Paşanın olan şu cümleler vardı:

«— Bilcümle makam ve itilânın izz-ü şânı ilm-ü

irfandır. Ona sahib olmıya çalışınız!..»

Bu cümle, ümmî sadrıâzamın hicranı olduğu kadar, ne asîl, şâhâne itiraftı... Ve bu rahmetli, ne yüce yürekli bir insan idi ki, kendi sahib olmadığı ilmi ve irfanı, ehline vererek, devlete bilgili, faziletli, ilim ve irfan sahibi insanlar yetiştirmek için, kendi hicranını ve hasretini O'nların varlığı ile dindirme yolunu tutmuştu.

*
* *

Bir Mustafa Naili Paşayı, bir de, son yarım yüz yıl içinde, yetişme kabiliyetini kendi öz imkânlarında bulmuş olanların ayağını çelmeliyerek, günün birinde kendi yerine bir bilgi ve tecrübe hakkı olarak erişebilecek kudret sezindiklerini daha yarı yolda tepeliyen fasik-i mahrûmları, hırs-ı pirî eshabını, yüreği kıskançlık ve hasedle dolu olanları düşününüz...

Kaht-ı Ricâl tâbiri, Osmanlı tarihinin Mustafa Naili Paşalar bulamadığı kısır devrelerinin getirdiği bir yokluk ifadesidir: Kaht-ı Ricâl, «devlet adamı kıtlığı» demektir. Bu yokluğun asıl sebebi de, Türk milletinin yetişmekte olan evlâtlarının topyekûn istidad ve kabiliyetlerini kaybettiği anlamına gelmiyordu: Onların yetişmesini vatan hizmetlerinin başında sayan fazilet ve feragat sahibleri makam erbabının yetersizliğinden ileri gelen hastalığı anlatıyordu. Bu hastalık, İmparatorluktan İkinci Meşrutiyete, oradan da Cumhuriyete geçti... İrsî illet halinde!..

Yeni devirlerin yeni insanlarla temsil edildiği değişmez gerçektir: Bizde devirlerin değiştiği, yeni devirlerin başladığı iddia edilmiş, fakat, beğenilmiyen ve tatmin etmiyen mazinin ön plândaki çehreleri, kılık ve dil değiştirerek «yeni devirler» in ümidi, hatta eski tâbiriyle yed-i emin'i olmuşlardır. Aslında ise değişen, hiç bir şey yoktur: Bir müddet sonra ortada, hayal kırıklığına uğramış masum ümidlerin yıkıntısı kalır. Çünkü bu feragat ve fazilet kıtlığı devrinde, baştakiler, yeni kıymetler yetiştirmek cömertlik ve faziletine, daha doğrusu, kendilerini bu makamlara getirmiş olanın sadece şanslar ve hâdiseler olduğunu bilerek, yaşanılan devrin hakikî değerlerine karşı affedilmez kin ve hased duygusu içindedirler.

Kaht-ı Ricâl böyle başlar, böyle devam eder!.

*
* *

Yanan ve yakılan sadece Mustafa Naili Paşanın kırk iki odalı selâmlık dairesi değildir: Bu ihtişamın manevî yapısı olan «yetiştirme ruhu» dur.

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi olarak, ilk kabineye de başkanlık ettiği günlerde, bugün «müze» olan o mütevazi binanın, ancak üç misafirlik sandalyası olan «RİYASET ODASI» nda.

(Büyük neticeler için eşya ve eb'adın şart olmadığını, benzer şartlar içindekilere hatırlatan düşündürücü klişe...)

Millî Mücadelenin İlk Kabinesi

★ — *«HER ŞEY BENİM!..» DİYEN BİR MECLİS:*

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 cuma günü ilk toplantısını yaparken, siyaset hayatına ilk girenler de, İstanbul Mebusan Meclisinde «İkinci Meşrutiyet» in kıdemli mebusları da aynı düşünüyorlardı: «— *Bu meclis, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl hareketinin kaynağıdır. Herşey biziz!.. Biz buraya, meşruiyyet ve istiklâli dünyaca tanınmış bir memleketin normal işlerini görmek, bu istiklâl ve hürriyeti elde edebilmek için toplandık. Yolumuzun bir ucunda dar ağacı da var...*»

Gerçekten de öyleydi: Saray ve işgal kuvvetleri, sadece Mustafa Kemal ve arkadaşlarını değil, bütün Birinci Meclis kadrosunu idama mahkûm etmişlerdi. Bu hüküm resmî vesikaya bağlanmış olsun olmasın (*huruc-u ales-Sultan = Padişaha karşı isyan*) adını aldıktan sonra bu çatı altındakilerin hepsinin suçu aynı hükme bağlanıyordu: Meşru olmıyan bir devlet kurmak!..

23 ve 24 Nisan 1920 toplantıları, Meclisin «başkanlık divanı» nın seçimi ile geçti: Mustafa Kemal, 120 reyin 110 unu alarak REİS seçilmişti... Bir hafta sonra kabul edilen «Vekiller Heyetinin seçilme ve vazifelerine dair muvakkat kanun» a göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Reisi, vekiller heyetine başkanlık etmesi bakımından «hükûmet reisi» yâni BAŞ VEKİL ve DEVLET'i temsil etmesi bakımından da DEVLET REİSİ idi: Eğer devlet'in şekli Cumhuriyet ise, Cumhurbaşkanı idi, Meşrutî bir idare ise, «*saltanat naibi*» idi.. Çünkü Padişah ve Halife, Birinci Millet Meclisinin toplandığı günlerde, İstanbul'da ve işgal kuvvetlerinin elinde idi. Zaten Mustafa Kemal, her fırsattan faydalanarak, yapılan mücadele-

Millî Mücadelenin ilk kabinesinin kurulmasına imkân veren ÜÇ numaralı kanun'un, lâyiha encümeninde hazırlanan metni.
(Üzerindeki imzalar şunlar: Erzurum mebusu Celâlettin Arif, Bursa mebusu Muhittin Baha, İzmir mebusu Yunus Nadi, Sinop mebusu Dr. Rıza Nur, Kütahya mebusu Besim Atalay, Konya mebusu Refik, Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemalî, Reis Ankara mebusu Mustafa Kemal ve kâtip Kütahya mebusu Haydar. Hayatta sadece ikisi var: Besim Atalay ve Refik Koraltan.)

nin *«makam-ı saltanat ve hilâfetin ve zat-ı şâhanenin kurtarılması»* olduğunu söylemiyor muydu?

Meclis, ikinci reisliğe, Erzurum mebusu Celâlettin Arif Beyi seçmişti: Celâlettin Arif Bey, İstanbul'da toplanan Mebusan Meclisinin de reisi idi. Mecliste, Parlâmento düzen ve idaresini bilenlerin başında geliyordu. Bu seçimde, görüşmeleri çıkmazdan ve teferruata girerek temel konuları unutulmak ve çıkmaza sokmaktan korumak istemenin de payı vardı. Bir çok mebuslar, hattâ aynı seçim bölgesi içindekiler bile, birbirlerini tanımıyorlardı. Denilebilirdi ki böyle bir Meclis, yirminci yüzyılda, dünyanın hiç bir yerinde görülmemişti. Memleket idaresini derhal ele almak, vatanın taaa köylerine kadar yayılmış yıkıcı ve bölücü propagandaları durdurmak, yurdu durmadan işgale devam eden düşman kuvvetlerini durdurmak, ve kısacası ülkeyi millî bir idareye bir ân önce kavuşturmak!.. İşte Birinci Büyük Millet Meclisinin temel işi bu idi ve bu vazife ya başarılacak ve ya Türk milleti, son ümidini kaybedecekti.

★ — *İLK HÜKÛMETİN, İLK VEKİLLERİ:*

Birinci Millet Meclisi, vekilleri, kendi kadrosu içinde teker teker seçmeyi kabul etmişti. Diğer bir ifade ile, bu Meclis, hem teşri *(yasama)*, hem icra *(yürütme)* yetki ve ödevlerini varlığında toplamıştı. Önce, hükûmetin, yâni vekiller heyetinin hangi vekillerden ve vekâletlerden kurulu olacağını tesbit etmesi gerekiyordu. Herşeyden evvel, Büyük Millet Meclisi, vatanın kaderini eline alırken kendi öz varlığına karşı yönelecek, menfi tutumları ve davranışları kökünden ve şiddetli tedbirlerle önlemeyi imkân içine sokacak bir kanun kabul etmeyi düşündü. Bu, millî mücadelenin sonuna kadar temel dayanaklardan birisi olan *«Hiyanet-i Vataniye = Vatana karşı işlenecek hiyanet»* kanunudur. Bu hainliğin ilk sebebi ve suç unsuru da, Büyük Millet Meclisinin varlık ve meşruiyyetine karşı söz, yazı, hareketle karşı gelmekti. Meclisin ilk kanununun böylecesine bir şiddet ve zaman zaman çok sert tatbiklere yol açan kanun olmasına neden ihtiyaç hissedilmişti? Çünkü bütün vatan kan ve ateş içinde idi: Saray ve Bâb-ı âli, bilhassa İngiliz makamlarının idare ettiği tahrik ve yıpratma unsurları, vatanın en ücra köşelerine kadar yayılmıştı. Hiyanet-i Vataniye kanunu, normal ceza kanunlarının üzerine çıkan sert hükümlerle, Meclisin varlığına karşı yapılabilecek menfi hareketi durdurdu.

Hiyanet-i Vataniye kanunu ile Meclisin manevî ve maddî varlığına karşı işle

Bursa mebusu Şer'iyye vekili Mustafa Fehmi Efendi.
(Mehmet Emin Efendi oğlu. Karacabey müftüsü. 1950 ye kadar Bursa mebusu. İki defa Vekil. Atatürk'ün GERÇEKER soyadını verdiği ve Anadolu uleması adına Huruc-u Ales-Sultan fetvasına cevap veren. Rahmetli.)

Kozan mebusu Ferik (korgeneral) Fevzi Paşa. Millî Müdafaa Vekili.
(Kavaklı Ali Beyin oğlu. 45 yaşında idi. Erkânı Harbiye Reisi, Başvekil olarak hizmet etti. Mustafa Kemal'le Cumhuriyetin iki mareşalinden birisi idi. Aile adını soyadı olarak aldı. Unutulmaz asker. Rahmetli.)

Aydın mebusu Câmi Bey (Baykurt). Dahiliye Vekili.
(İstanbul Meclisinden geldi. 44 yaşında, ihtiyat kolağası idi. Dahiliye Vekâletinde, Roma mümessilliğinde ve Londra heyeti âzâlığında bulundu. Uzun müddet Meclise gelmediği için istifa etmiş sayıldı. Rahmetli.)

nebilecek suçların önlenmesinden sonra, artık, yeni devletin ilk «kabine» si kurulabilirdi. İşte Birinci Millet Meclisinin sonuncu toplantısına kadar devam edecek olan hür, serbest, parti disiplini gibi kısıtlayıcı bağlardan uzak, kendi başına buyruk olan münakaşa ve çatışma havası, bir anda, Meclisi sarıverdi... Öyle ki, İstanbul Mebusan Meclisinin tecrübeli reisi olan Celâlettin Arif Bey münakaşaları kesemediği zaman cephe vaziyetiyle meşgul Mustafa Kemal'e haber gönderiyor: «— *Paşa Hazretlerinin müzakerata nâzım kuvvet olarak müdahale mecburiyeti hâsıl olmuştur. Lûtfen teşrif buyursalar...*» diyordu. Gerçekten de elde bir Anayasa olmadığı, hattâ Meclisin iç çalışmalarını düzenliyen *dahilî nizamnamesi* olmadığı için, çeşitli fikirleri çıkmazdan kurtarmak için, fikri ve düşüncesi bütün gruplar ve zümrelerce benimsenebilecek bir üst-şahsiyet'e ihtiyaç vardı: Mustafa Kemal, ister istemez bu çetin vazifenin yükü altında idi. Öyle zamanlar oluyordu ki, o da bunalıyor ve kürsü, birbirine tam tezad halindeki düşünce ve fikirlerin çelişme ve çatışma yeri oluyordu.. Fakat bütün bu gürültüler içinde gaye aslâ, aslâ unutulmuyordu: Halkın güven ve inanı içinde vatanı idare etmek ve yurdu kurtarmak!...

İlk hükûmetin ilk kabinesi, 3 Mayıs 1920 tarihinde seçildi. Teklif edilen şekle göre vekâletler, şu vekilliklerden kuruluyordu: *Şer'iyye ve Evkaf, Sıhhiyye ve Muavenet-i İçtimaiye, İktisad (ticaret, ziraat, orman, madenler), Maarif, Adliye ve Mezhepler, Maliye ve Rüsumat, Nafia, Dahiliye (emniyeti umumiye, posta telgraf), Millî Müdafaa, Hariciye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye.*

Vekiller, Büyük Millet Meclisinin mutlak çoğunluğu ile seçilecekti, vekiller Meclis encümenleriyle daimî temas halinde olacaktı, vekiller arasında çıkan anlaşmazlıkları Meclis halledecekti, Meclisin toplantı halinde olmadığı zamanda bir vekil istifa edecek veya başka sebeble çekilecek olursa Meclis reisi, toplantıda tasdik edilmek üzere bir mebusu bu vazifeye «vekâleten» getirebilecekti.

★ *«— BİZ SON AKTÖRLERİZ!...»*

İkinci Reis Celâlettin Arif Bey, başkanlık divanının hazırladığı bu kanun lâ-

Amasya mebusu Bekir Sami Bey. Hariciye Vekili. (Sivas'ın Kantmantaş köyünden. Musa Paşa oğlu. Halep valisi idi. Moskova ve Londra'ya murahhas olarak da gitti. İstanbul Meclisinden geldi. 41 yaşındaydı. Rahmetli)

Denizli mebusu Hakkı Behiç Bey. Maliye Vekili. (Emin Efendi oğlu. Akkâ mutasarrıfı idi. 36 yaşında. Maliye ve Dahiliye Vekillikleri yaptı. Hastalığı dolayısiyle Meclisten ayrıldı. Yeşil Ordu hâdiselerine karıştı. Rahmetli.)

Sinop mebusu Dr. Rıza Nur. Maarif Vekili. (Mehmet Efendinin oğlu. 41 yaşında Maarif, Sıhhiye, Hariciye Vekillikleri yaptı. Lozan'da ikinci murahhastı. On dört ciltlik Türk Tarihinin müellifidir. Rahmetli.)

yihasını okuyunca, Meclisteki evvelâ gürültüler, sonra patırdılar başladı... İlk sözü, o zamanki adı (Saruhan) olan Manisa mebusu Refik Şevket Bey *(rahmetli Refik Şevket İnce)* aldı. Dedi ki:

«— *Biz bir kurucu Meclis hüviyeti*

REİS PAŞA **Mustafa Kemal'e, Vekiller Heyetine Başkanlık ettiği yıllarda, kısaca, REİS PAŞA denilirdi. 1950 ye kadar Bursa Mebusu olarak teşrii vazifesine devam eden ve Atatürk'ün kendisine «GERÇEKER» soyadını verdiği, ilk kabinenin Şer'iyye Vekili rahmetli Mustafa Fehmi Efendi Hazretleri anlatırdı:**

«— İlk içtimaımızda, Reis Paşa, meseleleri nasıl ele alacağımızı izah etti. Mevzuu o kadar tafsilâtı ile ve eksiksiz anlattı ki, çoğumuz ilk defa hükûmet âzâlığı vazifesine başladığımız halde hiç yabancılık hissetmedik. Kendisi daha evvel Osmanlı Meclis-i Mebusan Reisliği ifa etmiş olan Celâlettin Arif Bey dahi, bu bilgi ve hazırlığa hayret etti. Bir taraftan cepheler ve Ordu ile bizzat meşgul olurken, diğer taraftan heyet-i vekilenin ruznamesi ile şahsen alâkadar olur, her vekil ile meseleleri evvelâ ikili olarak ele alır, çok zaman muhatabına nasıl bir yol tutması icabettiğini nezaketle ilham eder ve sonra, meseleyi Heyet-i Vekilede izahını vekil arkadaşına bırakır, böylelikle günlerce sürecek işler evvelinden hazırlandığı için bir toplantıda neticelenirdi. Hayranlık telkin eden hafızası vardı. Fakat not almayı ihmal etmezdi. Mevzuları terkib kudretini bir başka şahsiyette görmediğimi huzur-u kalble söyliyebilirim. Şahsî nüfuz ve hattâ sevgisini hissettirmemeye çok itina ederdi. Şahsiyet ve mizacının en şayan-ı tetkik cephesi buydu. Kısa zamanda, şer'î ve dinî meselelerde bile öylecesine malûmat sahibi oldu ki, daha sonra Şer'iyye Encümeninde Evkafa ait bir mevzu görüşülürken Hoca Efendiler hayretlerini bana izhar etmişlerdi. Bunu duyduğu zaman tebessüm etmiş: **«— Bir mevzu üzerinde masaya otururken, sadece karşısındakini dinlemek, müzakere değil muhatabe olur.»** demişti.»

* * *

Gerçekten de REİS PAŞA'nın karakter ve kudretinin en tipik izahı, ilk günlerin sadık ve vefakâr dostu Mustafa Fehmi Efendiye verdiği cevaptadır.

Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) Kastamonu mebusu. İktisat Vekili.
(42 yaşında. Hasan Naci Bey oğlu. Üniversite iktisat muallimi. Adliye ve Hariciye Vekili de oldu. Hayatta olan son ikiden birisi.)

İsmet Bey (Paşa, İNÖNÜ) Edirne mebusu, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili
(1884 de İzmir'de doğdu. Malatyalı Hacı Reşit Beyin oğlu. Hariciye Vekili, Başvekil, Reisicumhur. Hayatta olan son ikiden birisi.)

İsmail Fazıl Paşa. Yozgat mebusu. Nafia Vekili.
(İbrahim Efendi oğlu. Kurmay Korgeneral. 64 yaşında. İstanbul Meclisinden geldi. Atatürk'ün babası kadar sevdiği insandı. Ali Fuad Cebesoy'un babası. Rahmetli.)

Dr. Adnan Bey (Adıvar) İstanbul mebusu. Sıhhat Vekili.
(37 yaşında. Ahmet Recai Bey oğlu. Dahiliye Vekilliği, Meclis İkinci Reisliği de yaptı. Değerli ilim ve tarih eserleri verdi. Rahmetli.)

Reisleri ile 12 kişi olan Millî Mücadelenin ilk kabinesinden ancak ikisi hayattadır... Bir nesille, bir devir kapanıyor...

Celâlettin Arif Bey. Erzurum mebusu. Adliye Vekili
(Erzurumlu Mehmet Arif Beyin oğlu. Hukuk hocası. 45 yaşında. İki defa Adliye Vekili oldu. Paris'te öldü. Rahmetli.)

içindeyiz. Bu kuruculuk vasfımızı milletimizin bugüne kadar çektiği acıların ve felâketlerin içinden kurtuluş ışığı gibi sayılmamıza borçluyuz. Hangi milletin varlığında bu kadar kısa zamanda bu kadar fecî sahneler cereyan etmiştir? Efendiler! ...Biz bu felâketler sahnesinin son aktörleriyiz. Kudretimizi ve rolümüzü de,

milletin çilesinin intibahından almış bulunuyoruz. Burada vereceğimiz bir rey, sadece kendi kararımızı değil, tarihî bir ânını yaşıyan bütün vatanın sesi ve ruhunun aksisedâsı olacaktır. Bu sebeble, hükûmetin teşkiline ait bu kanun, bir kanun-u esasî mahiyetindedir ve öyle bir hüküm koyalım ki, biz kendimiz bile istersek, ancak üçte iki ekseriyetle değiştirebilelim. Çünkü ilk aradığımız istikrardır.»

Daha sonra, Topal Osman'ın boğarak öldüreceği Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, bu «*kuvvetlerin birleşimi*» fikrine itiraz etti: «— *Tarihte bizim düştüğümüz vaziyete uğramış başka milletler, kendilerinden evvelkilerden ibret almışlar ve onların yürüdükleri yolu tetkik ederek neticelere varmışlardır. Bize teklif edilen şekil, bir Teşkilât-ı Esasiye hükmüdür ki, müstakar bir kabine kurulmasına imkân vermiyecektir. Meclis, İcra Vekilleri Heyeti Reisine, yâni tatbikatta Başvekile* «— İllâ şu zevatla çalışacaksın...» *derse faaliyetinden dolayı onu nasıl mes'ul addedebilir?*»

Anlaşılıyor ki Mustafa Kemal, vaktini boş geçirmemiştir: Dünya yüzündeki parlâmanter sistemleri incelemiştir. Ali Şük-

Yaşasın kalpak, Yaşasın Fes!..

Meclisin 29 Nisan 1920 perşembe tarihli toplantısında bir «fes - kalpak» münakaşası vardır ki, o günden bugüne kadar sürüp giden bir düşünce ayrılığını ibretle ortaya koyar...

Meclisin toplantısının haftasında, klişeleri aşağıda olan Bursa mebusu Operatör Emin Bey (İstanbul şehremini sayın Emin Erkul Seyidoğlu) **ile Sinop mebusu Şevket Beyler şu takriri veriyorlar:**

«— Uzun harb senelerinin yarattığı birçok darlıklar arasında memleketimiz için bir de fes buhranı belirdi. Harbden önceki yıllarda sadece Avusturya'dan aldığımız feslere ödediğimiz beş milyon altını aşıyordu. Diğer ülkelerden getirdiklerimizle beraber fese ödediğimiz senede en az 8 milyon altun liradır. Bunun karşılığı bugünkü râyice göre 50 milyonu aşıyor. Bu büyük paranın memlekette kalması için ve esasen cennetmekân İkinci Sultan Mahmut zamanında Adalı Rumları taklit ederek kabul edilmiş ve hiç bir zaman millî serpûş olmıyan Fes'ın terkedilerek, birçok Şark ve Müslüman millet-lerinin ötedenberi başlarında taşıdıkları ve son zamanlarda çoğumuzun seve seve giydiği kalpağın «millî serpuş» olarak kabul ve ilânını teklif ederiz.»

(Alkışlar, hayır, hayır, olmaz sesleri)

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Fes Türk'ün ruhunda yerleşmiştir. **(Gürültüler, Kürsüye sesleri)**

Haşim Bey (Çorum) — Olamaz efendim, olamaz.. Fes, Tunus, Fas İslâm halkının başındadır. Eğer biz Türkiye bu fes meselesini çıkaracak olursak kuvve-i mâneviye **(Gürültüler, Bravo sesleri)** getireceği suiniyetle.. Olamaz efendim.. Kat'iyyen istemem.

Mustafa Taki Efendi (Sivas) — Efendiler.. Fes aslında yoktu, sonradan başımıza giydik. Fakat bugün bütün âlem-i İslâm için alâmet-i fârikadır. Bilhassa Osmanlılar için.. Şimdi onu bırakırsak kıyafetimiz karmakarışık olur.

Soysallı oğlu İsmail Suphi Bey (Burdur) — Ya papak? Ya bütün Türklerin giydiği kalpak? Ceddin ne giyiyordu? **(Şiddetli gürültüler, Yaşasın Fes, yaşasın Kalpak sesleri..)**

rü Beyin itirazına cevap veriyor, diyor ki:

«— Nazariyeler sonsuzdur ve hepsinin kendisine göre müsbet, menfi tarafları vardır. Fakat bizim için bugünkü mevzu, memleketin içinde bulunduğu tehlikeleri yenebilmek için onun mukadderatına sahip olabilme meşruiyyeti ve vazifesidir. Elbetteki bütün kuvvetleri bu Meclis-i âli kendi elinde tutacaktır. Ona bir evvelki celsede vermiş olduğunuz BÜYÜK MİLLET MECLİSİ tâbirinin içinde, bu kuvve-i mutlaka zaten memzuç ve mütecellidir.»

Meclis, Mustafa Kemal'in bu sözlerini alkışlıyor. O, bu hareket ve sözleriyle, şahsı çevresindeki bir çok şayia ve söylentileri de toptan yalanlamaktadır... Vakia, vekilleri teker teker Meclisin seçmesi elbetteki çok çetin ve güç anlaşılır bir hal yaratacağını, hattâ, daha sonra meselâ Tokat mebusu Nâzım Bey misâlinde olduğu gibi, Meclisin Dahiliye Vekâletine seçeceği bir zatı hususî odasına çağırarak, ya istifa etmesini, yahut elindeki vesikaları Meclise vereceğini söyliyerek politikadan uzaklaştırma zorunda kalacak kadar çâresizliklere uğrıyacağını bilmekle beraber, *BÜTÜN KUVVETLERİN MECLİSTE TOPLANMASI* fikrini müdafaa ediyor. Bu, *«Her şeyi zamanla halledeceğine inanan ve gayeler için vasıtaları mubah sayan büyük bir devlet ve aksiyon adamının kolay kolay takib edilemiyecek taktiği...»* dir. Nitekim bir zaman gelecektir ki, selâhiyet ve kudretinden zerresinin üzerine titriyen bu Meclis, Mustafa Kemal'e, bütün yetkilerini verecek ve O'nun çıkardığı «kararname» ler, kanun kudretini taşıyacaktır... Zaferden sonra da, Mustafa Kemal'in fikirleri ve arzuları, doğruluğuna inanılmış ilham sayılacaktır. Meclisin toplantısının ilk haftasında böyle düşünmüş ve konuşmuş insanın, daha sonraki tecelliler önündeki mevkii bir tezad mıdır, yoksa, emeğinin ve şahsiyetinin hakkı mı? Mevzu, henüz, *tarih mahkemesi*nin önüne çıkmış değildir.

★ *«— ASILIR MIYIZ, ASILMAZ MIYIZ?...»*

Celâlettin Arif Bey, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyetin ancak bir rey fazlasıyla kurulduğunu hatırlattı. Erzurum mebusu Ziyaüddin Efendi, Peygamberimizin

Vekiller Heyetinde İlk «Mesele...»

Meclis başkanlığına verilen takrirler, ilk kurulan Vekiller Heyetine verilmişti. Bunlar, öylecesine çoktu ki, Mustafa Kemal bu takrirlerin ihtisas encümenlerince incelenmesini teklif etti ve sayısı yüzleri aşan «takrir» ler Büyük Millet Meclisi İhtisas Encümenlerine gönderildi.

İlk takrir, klişelerini yukarıda gördüğümüz, Konya mebusu post nişin-i Hazreti Mevlâna, yâni Çelebi Efendi Abdülhalim Efendi ile, yine Konya mebusu Refik (Koraltan) Beyin imzasını taşıyordu. Takririn metni - kısaca ve bu günkü dilimizle.. - şuydu:

«— Şer'î yâni dinî hükümlere aykırı olarak, bir çok sebeblerle bütün memlekete yayılmış ve ahlâk, sıhhat, din bakımından sayısız zararları olan **kadın oynatmak ve gezdirmek** iptilâsının kesin olarak önlenmesi için, ceza kanununun 202 nci maddesinin aşağıdaki şekilde değiştirilmesini teklif ederiz:

Madde: 1 — Umumî adâba aykırı olarak fuhuş maksadıyla evlerde, bağ ve bahçelerde ve diğer açık yerlerde kadın oynatanlarla, oynıyan kadınlar tevkif edilirler ve sürülürler.»

*
* *

Millî Mücadelenin Vekiller Heyetinin ilk toplantısında bu «ilk mes'ele» bugün de olduğu yerde duruyor: Değişen telekkilere uymuş ve itibarda olan tâbir ve ifadelerin beğenilen kelimelerine sığınmış olarak!..

«Ekseriyeti takib ediniz...» sözünü tekrarladı. Konya mebusu Vehbi Hoca Efendi, İslâmiyetin Demokratik hüviyetinin çok güzel bir izahını yaptı. Şeyh Servet Efendi, İslâmî idarenin bütün ilhamını, halkın hayatından aldığını izah etti ve dedi ki: *«— Peygamberimiz, hak, halkın içinde, bâtıl halkın uzağındadır, buyurmuştur. Eğer biz, halkın içinde kalmıya ve bütün hareketlerimizi ve kararlarımızı halkın saadet ve huzuruna tevcih edersek, nusret-i ilâhî bizimle beraberdir.»*

Mustafa Kemal Paşa, yine söz aldı: Erkân-ı Harbiye Riyaseti, yâni bugünkü deyimi ile Genel Kurmay Başkanlığı ile Millî Müdafaa Vekâletlerinin ayrı ayrı olmasının sebeblerini izah etti, ikisinin beraber olmasındaki Enver Paşa misalini hatırlatarak, ayrı bulunmasının şart olduğunu anlattı: *«— Ordu'nun, müstakil bir varlığı vardır. Onun, siyasî bir makama bağlı kalması doğru değildir.»* dedi.

Daha sonra, vekâletlerin taşıyacağı isimler üzerinde oldukça sert münakaşalar oldu: Bilhassa, Sıhhat Vekâletinin «İçtimaî Muavenet» tâbirinin eklenmesiyle yapacağı hizmetler üzerinde duruldu... Bu tartışmalar gösteriyordu ki, Birinci Büyük Millet Meclisi, kendisinden öncekilerden gerçekten bünye ve gaye bakımından çok farklıdır: O, zaferi ve müstakil devleti öylecesine hak ve kendi bünyesi içinde millete vereceği büyük armağan olarak görüyordu ki, halkın sadece sağlığı ile yetinmiyor, *içtimaî muavenet = sosyal yardım»* ı da, devletin yerine getirmesi şart ödevleri arasında sayıyordu. Bu asîl ve yüce ülkü, hâlâ yerinde durmaktadır...

Tunalı Hilmi Bey, Meclis için *«ihtilâlci»* tâbirini kullanınca ve buradaki mebusların günün birinde asılmalarının da mümkün olduğunu söyleyince, Meclis karışıyor. Hamdullah Suphi Bey söz alıyor ve Meclisin en heyecanlı konuşmalarından birisini yapıyor, diyor ki:

«— Biz, ihtilâlci değiliz. İstiklâlci ve hürriyetçiyiz. Bu gaye için icab ederse, elbette asılırız. Biz memlekete ve bütün dünyaya karşı, meşru haklarını müdafaa ve beşerî âlem içinde tarihî, ırkî, medenî haklarına sahib olarak haysiyet ve şerefle yaşamaya ve bu uğurda ölmeye karar vermiş büyük bir milletin mümessilleri olarak şu mütevazi çatı altına toplanmış bulunuyoruz. Paris istilâya uğradığı zaman Fransa, merkezini Bordo'ya nakletmişti. Alman hükûmetinin Berlin'den Vaymar'a taşındığı zamanlar olmuştur. Bizi, kendi sözlerimizle itham etmelerine imkân vermiyeceğiz. Burası, harab ve esir bir vatan semâsı altında nefes almaya haysiyet ve şereflerinin müsaade etmiyeceği insanların çatısıdır. Evvelâ bu andı tekrarlıyalım, sonra vekilleri seçelim. Anadolunun ortasındaki bu toplantı, zaten, verilmiş olan idam hükmünün yırtılması değil midir?»

Meclis, milliyetçi hatibi heyecanla alkışlıyor ve şu tarihî kararı alıyor: ZAFERE KADAR BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TOPLANTILARINA FASILA VERMİYECEK, DAİMÎ İÇTİMA HALİNDE KALACAKTIR...»

★ — *İLK GİZLİ CELSE :*

Meclis, vekilleri nasıl seçecektir? Daha ilk ânda görünen şudur ki, İstanbul Meclisi Mebusanından gelenler, sol tarafta oturmuşlardır: Hoca efendiler, daha çok orta kısımdadır... Çoğu kalpaklı olan Müdafaa-ı Hukuk namzedi olarak seçilmiş olanlar da sağ taraftadırlar. Bir çokları birbirlerini hiç tanımıyorlar. Yapılan bir kaç deneme göstermiştir ki, değil vekillerin seçiminde, başkanlık divanının seçiminde bile reyler toplanamıyacak, zarurî olarak dağılacaktır. Vatanın içinde bulunduğu o bir daha yaşanılmaması bütün Türk milletinin duası olan buhran günlerinde, birbirine böylece zıd fikirler sahibi insanların aynı vekiller heyeti içinde alacakları kararlardan nasıl bir hayır beklenebilir? Mustafa Kemal, bunu düşünüyor ve Refik Şevket Beyin *«mutlak çoğunluk»* takririnin girdiği tartışmaların da gösterdiği çukurdan kurtulabilmek için (gizli oturum) istiyor. Dinleyiciler dışarı çıkarılıyor ve Meclis, dört saat elli dakikalık bir (gizli toplantı) yapıyor... Bu toplantıda, vekillerin seçilmesi için temel olan asıl madde, yâni vekillerin Meclisin *ekseriyet-i mutlaka* (bugünkü parlâmento ifadesi ile salt çoğunluk) la seçilmesi kabul ediliyor: Baraj aşılmıştır...

Gizli celseden sonra, ilk kabinenin de kurulmasına imkân veren (*BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İCRA VEKİLLERİNİN SURET-İ İNTİHABINA DAİR KANUN)* un müzakeresine geçiliyor ve esası teşkil eden ilk dört madde, 130 mevcudun 110 ka-

bul, 15 red, 5 çekimseriyle kabul ediliyor.

Muhittin Baha Bey (Bursa), vekiller heyeti seçilip işe başlayıncaya kadar takrirlere ara verilmesini istiyor. Gerçekten de başkanlık divanına yüzü aşkın takrir verilmiştir. Daha sonra, encümenlerin seçimi ortaya çıkıyor: Encümenler seçilse bile nerede toplanacaklardır? Yer yok... Mustafa Kemal, Erkek Öğretmen Okulu (Darül muallimin) de, üç oda temin etmiştir. Yirminci Kolordu Kumandanı ve Ankara mebusu olan Ali Fuad Paşa, diğer encümenler için Kolorduya ait bir binayı tahliye ediyor. Âzalar burada hem yatacaklar, hem çalışacaklardır!

Bütün bu müzakerelerle dört gün geçmiştir. Meclis, nihayet, 3 Mayıs 1920 Pazartesi günü, millî mücadelenin ilk kabinesini seçmiye başlıyabiliyor.

★ — *İLK ON BİR :*

Reylerin dağılmaması için kulis'de büyük bir faaliyet vardır... Çünkü aralarında yabancı ve hiç birisi de dost olmıyan ajanslar, meşruiyyetini tanımadıkları Meclisin, kendi içlerinden on bir kişiyi seçemiyecek kadar ayrı fikirlerde olduklarını dünyaya yayıyorlar. Meclise, Bolu'nun kurtarıldığı ve düşman kuvvetleriyle birleşmiş âsîlerin perişan edilerek İzmit'e doğru kaçtıklarını müjdeliyen Eşref Beyin (1) telgrafının okunması sırasında Hamdullah Suphi Bey söz alıyor:

«— *Görüyorsunuz ki kahramanlarımız, vahdet-i millî ve âsayiş için şimdiden zaferler elde etmiye başlamışlardır. Bu neticeler bizim için ilham olmalıdır. Onlar, gayrikâfi vaziyetlerde hareket kudretleri, cevvaliyetleri, basiret ve cesâretleri ile vatanı düşmandan temizlemiye başladılar. Biz de, bir ân evvel hükûmeti kurarak idareyi elimize alalım ve kendilerine zâhir olalım,*» diyor. Meclisin şahsiyetlerini en geniş ölçüde tanıdığı kimselerden seçilmiş bir liste, elden ele gezdiriliyor... Bir çokları, başkaları adına vekil seçilme tekliflerinden feragat etmişlerdir... O ânda hâkim olan hava, *millî hükûmetin bir dakika önce kurulmasıdır.*

Ve, ilk kabine şu şahsiyetlerin mutlak ekseriyeti sağlamasiyle kuruluyor:

Umur-u Şer'iyye Vekili: Mustafa Fehmi Efendi. (Rahmetli Gerçeker).

Müdafaa-i Milliye Vekili: Ferik Fevzi Paşa. (Rahmetli Mareşal Fevzi Çakmak).

Dahiliye Vekili: Câmi Bey. (Rahmetli Baykurt).

Hariciye Vekili: Bekir Sami Bey.

Maliye Vekili: Hakkı Behiç Bey.

Maarif Vekili: Doktor Rıza Nur Bey.

İktisad Vekili: Yusuf Kemal Bey. (Sayın Tengirşenk).

Nafia Vekili: İsmail Fazıl Paşa.

Adliye Vekili: Celâlettin Arif Bey.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili: Miralay İsmet Bey (Sayın İnönü).

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili: Doktor Adnan Bey (Rahmetli Adıvar).

Bugün, bu İLK KABİNE'den hayatta kalanlar, sayın İsmet İnönü ve sayın Yusuf Kemal Tengirşenk'tir.

★ — *İLK TOPLANTI :*

Millî Mücadelenin bu ilk kabinesi, ilk toplantısını seçiminden iki gün sonra, 5 Mayıs Çarşamba günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın başkanlığında yaptı.

Gündem, öyle kabarıktı ki, her vekil, kendi mevzuuna ait işleri «tetkik için» aldı ve Meclis Reisliğinin mebuslar tarafından verilen takrirleri evvelâ ihtisas encümenlerinde incelenmesi kabul edilmek suretiyle, Vekiller, Meclise sevkedilecek kanun lâyihaları üzerinde çalışabilmek imkânını buldular... Kadrolar, acınacak kadar yetersizdi: Maarif Vekâletinin merkez teşkilâtında sadece on dört memur vardı. Ki, bu sayının içine müsteşar ve iki umum müdür dahildi!...

Millî Mücadelenin ilk kabinesi âzası içinde belki ilk defa aynı oda içinde, gayesi aynı bir dâvaya baş ve gönül verenler vardı, bunlar arasında daha sonra aralarında çetin ayrılıklar belirenler oldu.. Fakat ilk defa birbirlerine «— *Hoş geldiniz...*» derken, yürekleri, bir tek duygu ile doluydu: Yarının müstakil Türk Devletinin ilk vekilleri heyeti olabilmek!...

---

(1) Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât-ı Mahsusa kurucu ve reisi Eşref Sencer Kuşçubaşı. Malta'dan döndükten sonra, İstanbul'da ilk Kuvay-ı Milliyye teşkilâtını tamamlıyarak, Maltepe deposunu basmış, buradaki silâh ve malzemeyi alarak Anadolu'ya geçmiş, Geyve Boğazını tutmuş ve İstanbul'dan Anadolu'ya geçenlerin yolunu açtıktan sonra, isyan mahallerini temizlemişti. Bolu'nun kurtarıldığını Meclisin 3 Mayıs 1920 tarihli toplantısında Meclis Riyasetine telgrafla bildirmiş ve kendisine teşekkür edilmişti.

Gazan Han'ın adalet tası; un, yağ, bal

★ — HAN'IN ADALET DİVANI :

Türk soyunun yetiştirdiği ünlü Hakan'lardan birisi olan Gazan Han, haftanın iki günü, ayak divanı yapardı: Dâvâsı olanlar, divan'a gelirler, dertlerini açıkça bir kâğıda yazarlar, divan'ın ortasındaki masanın üzerine konulmuş büyük bir altun kâsenin içine bırakırlar, giderlerdi. Han, bunlara göz gezdirir, her birinin bilgisine olduğu kadar hak ve fazilet duygularına güvendiği «divan hâkimleri» ne ihtisaslarına göre verir, düşüncelerini alır, kararını verirdi. Bu düşünceleri de bizzat okur, hükmünün gayrının tesir ve telkini ile olmamasına elinden geldiği kadar çalışırdı. Üzeri kapaklı olan bu büyük kâseye «Tas-ı Adalet = Adalet Tası» denilirdi. Divanda vazifeli memurlardan üzeri üniformalı olan iki kişi, yüksek sesle dâvâ sahibinin ismini seslenirler, adam gelir, Han'ı verdiği karar yazılı olan hükmü alır kabul ederse eder, etmezse, şeriat mahkemesine baş vururdu. Han, her divan sabahı dâvâ dilekçelerini alırken, ellerini açar: «— Yüce Tanrı... Sen beni, adalet ve hak duygularından gayrı hiçbir hissin zebunu etme.. Doğru hükümden ayırma..» diye yalvarırdı.

★ — BİR DÜŞÜNCENİN İÇİNDEKİ UN, YAĞ VE BAL :

Bir gün, ayak divanında verilmiş dilekçeleri, ihtisaslarına göre divan hâkimlerine dağıtmış olan Gazan Han, ertesi sabah hâkimlerin düşüncelerini özetliyen satırları okurken, bunlardan birisi üzerinde hayretle irkildi: Düşünceyi tesbitliyen satırlar arasında şu garip ve kararda yeri olmıyan kelimeler vardı: Un, yağ, bal, odun.. Yağ, un, bal...

Han şaşırmıştı. Bu satırları yazmış olan hâkimi huzuruna çağırttı, elindeki kâğıdı uzatarak bunun mânasını sordu.

Adamcağız, sararmış, kekelemiye başlamıştı. Han, kendisini teselli ve teskin etti ve olup biteni anlatmasını emretti. Hâkim, hâdiseyi olduğu gibi anlattı:

«— Ulu Hakan... Ben, kalabalık bir ailenin başındayım. Bana verilen maaş yetmemektedir. Evde un, yağ, odun, bal kalmamıştı. Karım, kaç gündür bunları söylüyordu. Ay başını bekliyordum. Fakat zihnim, evin bu zarurî ihtiyaçlariyle meşguldü. Dün yine tekrar edince, dimağım takıldı. Elimdeki dilekçeleri incelerken bu duygunun tesiri altında kalarak bu yersiz kelimeleri yazıvermişim. Artık ben hâkimlik yapamam. Beni bağışlayınız, hattâ kovunuz ve bana ceza veriniz!»

Han, bu cümleleri dinledikten sonra, büyük bir teessürle tahtından indi ve danışmanının elinden tutarak dedi ki:

«— Hayır!.. Senin hiç bir kabahatin yoktur. Asıl suçlu benim... Ben, düşünmeliyim ki, evinin aile sayısına göre onları rahatça geçindiremiyen, kafasında maişet ve geçim derdi olan hiçbir devlet memuru, vazifesini huzur ve gönül ferahı ile yapamaz. Bir hükümdar, ailesi ferdleri olan milletinin babası olarak, halkı idare hakkını tanıdığı memurlarının kafasını, undan, yağdan, baldan uzak tutmak zorundadır. Sen beni bağışla ve kusurumu düzeltme fırsatı ver...»

Hakan emretti: Bütün ülkedeki küçük büyük memurların aile sayıları soruldu, hepsinin gördüğü hizmete göre refahları, kafa ve beden huzurları sağlandı.

★ — ADALET TASININ SELÂMETİ ADINA :

Bu ibret fıkrasını, Büyük Millet Meclisinde, memur maaşlarının yüksek olduğundan dertlenen sayın milletvekiline ithaf edeceğim...

Memur «sayı» sının çok olması başkadır, bu memurlara verilen aylığın «çok» olması başka şeydir: Memur sayısı «çok» olabilir... Fakat verilen aylık, bugünkü yaşama şartları içinde «çok» değildir: «Az» dır... Hazinenin gücü, milletin vergi yükü, hattâ genel yaşama seviyesi, başka başka konulardır: Bunların hiç birisi, taşıdığı vazifenin adı ne olursa olsun, emeğini millete vakfetmiş bir devlet emektarının kafasında, un, yağ, bal mevzuunun yerleşmiş olmasını mazur gösteremez.

Gazan Han, çok uzak geçmiş amma, ölçüsüne nasıl muhtacız!..

342 yıl önce

ve

20 mayıs gecesi

Bir Kurtuluş Ümidi Sönmüştü...

Tarihimize GENÇ OSMAN olarak geçen İkinci Sultan Osman, çocuk denilecek yaşı içinde, imparatorluğumuzu yiyip bitiren derdi kavramış ve cesaretli bir hamle ile illetin üzerine yürümüştü. Bu vatanseverliğini başıyla ödedi. Garplı tarihçiler için Genç Osman, ilk ıslahat şehididir. Batı kaynaklarından derlediğimiz kanlı haile, içinde bulunduğumuz 1964 yılı Mayısının 20 sinde 342 senesini dolduruyor. Fakat, gerçek bir derlenip toparlanmanın karşı kuvvetleri, hemen hemen aynı...

(Adının ve cesaretinin unutulması ne acı...)

★ — *OSMANLI TAHTINDA BİR DELİ :*

Babası Birinci Sultan Ahmet öldüğü zaman (hicrî 1026, milâdî 1610), Şehzade Osman on üç yaşında idi. Annesi, Hatice Mah-ı Feyrûz Sultan, Osmanlı sarayını dolduran Macar, Leh, Avusturya, Rus, Venedik güzelleri arasında, nâdir olarak, Türk kanından gelmiş bir dilberdi.

Birinci Ahmed'in hasekilerinden Şehzade Mehmet, Süleyman, Hüseyin, Bayezit ve Hatice Mah-ı Feyrûz Sultandan Osman, Kösem Sultandan da Murat, Kasım ve İbrahim isimli sekiz şehzadesi vardı. Osman'ın annesi Hatice Mah-ı Feyrûz Valide, oğlunu açık fikirli, devri anlama şuuruna sahip, kültürlü ve cesaretli yetiştirmişti. Bunu hisseden ve saltanat makamını, henüz küçük yaşta bir şehzadeye vererek istedikleri gibi hükmetmek arzusunda olanlar, Yeniçeri ve Sipahi Ocaklarına tesir ederek veraset usulünü değiştirmişler, o tarihe kadar, babadan oğula intikal eden saltanatı Hanedanın en büyüğüne intikal ettirmek kararını almışlardı. Bu suretle, Osmanın yerine, kendisinden daha büyük olan amcası Mustafa, BİRİNCİ MUSTAFA adıyla, Osmanlı tahtına geçiyordu.

Şehzadelerin, bir nevi mahbes hayatı yaşadığı «şimşirlik» ten, her an, elinde yağlı kemend, cellâdı beklemek korkusu içinde geçen yıllar, Birinci Mustafanın dimağı üzerinde derin tahripler yapmıştı. Seyrek sakallı, çukura batmış iri gözleri, daima ürkek ve endişeli bakışları ile yeni Padişah, merhamet telkin ediyordu. Biy'at için kendisini şimşirlikten çıkarmak kolay olmamıştı.. Saray erkânı, vezirler, Yeniçeri ağaları, aklî muvazenesi bozuk padişahın idaresini eline alacak valide sultanla kolayca anlaşacaklar, toprakları üzerinde hâlâ güneşin batmadığı muhteşem Osmanlı İmparatorluğunu diledikleri gibi idare edeceklerdi.

Yeni Padişahın zavallılığını yakından bilen Kızlar Ağası Mustafa Ağa, hamiyetli bir zattı. Bahçede yalnız kaldığı zamanlar, ağaçlarla konuşan, havuza altınlar ser-

pen bu bahtsız şehzadenin saltanat makamında oturmasının getireceği felâketleri anlıyordu:

«— Bu cezbe-i rahmana mazhariyet değildir. Hiffeti akıldır. İşbu saltanatta nasıl revnâk ola?» diyordu. Mustafanın padişahlığında menfaati olanlar, Valide Sultana haber göndermişler:

«— Bu nâbekârın tiz icabına bakıla.» tavsiyesinde bulunmuşlardı. Aradan geçen üç ay, Kızlar ağasının ne kadar haklı olduğunu ispat etmişti. İstanbulda, Padişahın (aklen malûl) olduğunu duymıyan kalmamıştı. Nihayet devlet erkânı çaresiz kalmış, ulûfe bahanesiyle divana toplanmışlar, Sultan Mustafanın oturduğu odanın kapısını kapamışlar, Şehzade Osmanı tahta çıkarmışlardı.. Genç padişahın annesi Hatice Mah-ı Feyrûz Valide de, Eski Saraydan Yeni Saraya gelmiş, yıllardır ümitle beklediği «Valide-i Muazzama» lık makamına geçmişti...

★ — *HOTİN KALESİ ÖNÜNDE GENÇ OSMAN :*

Genç Osman devri, İmparatorluğun gerileme devri idi. Türklüğün ebedî düşmanı Ruslar, büyük bir imparatorluk haline gelmiye başlamış, Avusturya, Macaristan topraklarında veraset yoluyla hak iddia etmiş, Leh'liler Osmanlı topraklarına tecavüze başlamışlardı. Genç Padişah, Polonya üzerine sefer yapmıya çıkmış, Hotin kalesini kuşatmıştı.

Genç hakanın nefis itimadı ile girişti̇ği sefer, ne yazık ki, Yeniçeri Ocağının artık hiç bir fetih ve zafer kazanamıyacak hale gelmiş olmasından, kumandanların arasındaki hased ve rekabetten dolayı beklenen neticeyi vermiyordu. Sadrıâzam Hüseyin Paşa, Karakaş Mehmet Paşanın cesaret ve kahramanlığını çekemiyor:

«— Eğer bâki kalursa, makamı sadarete gelmesinde şüphe yoktur..» diye, bîçare kahramanı bir avuç akıncı ile düşman ateş hattına sürüyor, arkasından imdat kuvveti göndermiyor, yiğit vezir birkaç yirmi ile döğüşerek şehit düşüyordu.. Genç Osman, vezirlerinin, askerlerinin, menfaat ve mansıp için ölüm fetvaları veren ülemânın bu halinden dilhûn oluyor, hepsini topluyor, zafer için azmini tekrar ediyordu:

«— Aksayı muradım, kaleyi zabtu tesbirdir. Eğer lâzım gelirse, bunda kışlamak kararındayım. Şunu bilüb ona göre tekayyüt edesiz...»

Fakat artık, kıtalar fetheden o cihangirlik ruhu sönmüştü. İmparatorluğumuz maddî manevî unsurlarıyla çöküntü halindeydi. Koca kavuklu, tuğlu, mühib kılıklı vezirler, genç padişahın bu sözlerini dinler gözüküyorlar, fakat otağı hümâyundan ayrıldıktan sonra yine kendi menfaatlarının peşinde koşuyorlardı.

★ — *MEMLEKETİ, YENİÇERİ GAİLESİNDEN KURTARMAK :*

Sultan Osman, Lehistan seferinden Yeniçerilerden nefret ederek dönmüştü. Uzun düşünmelerden sonra, şuna karar vermişti: Hacca gitmek bahanesiyle yola çıkmak, Anadolu'dan ve Mısır'dan bir ordu teşkil etmek, Yeniçeri Ocağını kökünden yıkmak... Başkalarının düşünmekten bile çekindiği bu fikrini tatbik için evvelâ İstanbulda sükûnu ve inzibatı temin etmek istemiş, geceleri tebdil gezmiye başlamış, uygunsuz vaziyette, kışlaları dışında gördüğü yeniçerileri hemen boğdurtarak denize attırmıştı. Padişah ile, Yeniçeri ve Sipahi Ocakları, onları tutmakta menfaatı olan ülemâ sınıfı arasında gizli, fakat kanlı ve haşin bir mücadele başlamıştı.

Sultan Osman, bu arada diğer bir ananeyi de yıkmış, saraydaki iki yüzü geçen yabancı ırkından güzeli, vezirlerine, devlet erkânına nikâhlıyarak, kendisi, Şeyhülislâm Esad Efendinin kızı Âkile Hanımla evlenmişti. Padişah üzerinde en büyük tesiri olan da, hocası Ömer Efendi idi. Ömer Efendi, âlim ve fâzıl bir zattı. Fakat, padişahın kayınpederi Şeyhülislâm Esad Efendi ile geçinemiyordu. Sadrıâzam Dilâver Paşa, padişaha itidal tavsiye ediyor, Yeniçerilerin ayaklanmasına imkân vermemesini söylüyor:

« —Şevketlû Hünkârım... Zamanı sabık meydandadır. Kerem buyurun..» diyor, böyle bir ayaklanmayı önliyecek tedbirler almadan, tehlikenin üzerine yürümesine mâni olmıya çalışıyordu.

Kızlar Ağası Mustafa Ağa ile hocası Ömer Efendi ise, padişahı Hacca gitmeye teşvik ediyorlardı. Bu ziyaretin asıl maksadı ise, kulaktan kulağa, Yeniçeri ve Sipahî Ocaklarına kadar gitmişti. Payitahtta şayialar dolaşıyor, padişahın Kahi-

İçinde, sayısız facialarin kanlı hâtıralarının yattığı, Yedikule zindanlarının bulunduğu surların doğu bölümünün onyedinci yüzyıldaki manzarası.
(Rahmet yerine kanla sulanan facialar karanlığı...)

reyi Darül Hilâfe yapacağı, Devlet merkezinin oraya gideceği, İstanbul halkının zorla sürgün edileceği söyleniyordu.

Sultan Osmanın fikri, daima Hac ziyareti ile meşguldü: Bu mukaddes vazifeyi ifa ederken, memleketi Yeniçeri gailesinden kurtarmak, arzusunu , daha da kudsileştiriyordu. Bir gece rüyasında, Peygamberimizi görmüştü. Kendisi taht üzerinde Kur'anı Kerim okurken, Resulü Ekrem ansızın geliyor, elinden Kur'anı alıyor, arkasından cübbesini çıkarıyor, yanağına bir tokat atar atmaz tahtı saltanatı yıkılıyordu.. Padişah, telâşla ve ıstırapla gözlerini açmış, rüyasını hocası Ömer Efendiye tâbir ettirmişti. Ömer Efendi rüyayı kendi kafasına göre tefsir ediyor:

«— Haccı Şerifte olan niyette terki tereddüt için sureti tevbihtir. Rüyada ayağına yüz sürmek müyesser olmadı ise, inşaallahı tealâ merkadı münevverlerine yüz süresiz...» diyordu. Genç padişah bu tâbire kaani olmuyor, Üsküdara Şeyh Mahmut Efendi dergâhına koşuyordu. Mahmut Efendi dergâhı İkinci Selim devrinden beri Osmanlı tahtında büyük nüfuzu haizdi. Şeyh Efendi, Sivrihisarlı idi. İlim ve ameli ile «Kutbul Vasilin» ünvanını almıştı. O tarihte seksen yaşını geçiyordu. Başlarının kesileceğinden korkan vezirler, Şeyh Efendiye sığınırlar, şefaatini isterlerdi.

Şeyh Mahmut Efendi, Sultan Osman Şeyhülislâm Esad Efendinin kızı ile nikâhlanırken vekili olmuştu. Birinci Ahmed'in işret zevklerini tenkid eden Mahmut Efendi, padişahın gasline gitmiyecek kadar mağrurdu. Sultan Osmanın rüyasını dinlemiş, şu tefsirde bulunmuştu:

«— Kelâmı Kadim, şer'i şerîf hükmüdür. Cübbe, âlemi vücuttur. Padişahı İslâma lâzımdır ki tövbe ve inabeti hemdem edineler..»

Şeyh Efendi, Padişaha, itidal de tavsiye etmişti. Kayınpederi Şeyhülislâm

Esad Efendi, kaynıyan fitne kazanının yakında fecî neticeler vereceğini anlamış, haber gönderiyordu:

«— Padişahlara Hac lâzım değildir. Yerinde oturub adalet eylemek daha evlâdır..»

Gençlik galeyanı, fıtratında meknûz olan cesaret ve mertlik hisleri, Orhan Gazi'nin bu cesur hafidine, tedbirler almadan gayelerini ifşa etmek gafletini yaptırmıştı. Nihayet için için kaynıyan ve bazılarınca körüklenen tahrik, beklenilmiyen bir anda patlak verdi.

★ — *KANLI İSYAN BAŞLIYOR...*

Ayaklanmanın elebaşıları, Yeniçeri ve Sipahiler arasında isyan havasının olgunlaştığına hükmedince, Bölükbaşlarına haberler salmışlar, Receb ayının yedisini At Meydanındaki isyan toplantısı tarihi olarak tesbit etmişlerdi.

İsyan günü, daha şafak sökmeden başlarında keçeler, örfler, sarıklar, Sultan Osmandan memnun olmıyan softaların bulunduğu bir gürûh, At Meydanına akın etmiye başlamışlardı. Âsiler, saraya giden yolları tutmuşlar, kimseyi bırakmıyorlardı. İstanbul isyanlarında, haksız servetler elde etmiye alışmış olan serseriler, ayak takımı, durmadan At Meydanına akın ediyorlardı. Sadrıazam Dilâver Paşa, ayaklanmayı ancak sabah namazından sonra haber alabilmiş, Yeniçeri Ağasına haber göndermişti:

«— Dağılsınlar... Matlûbları ne ise Padişahı âlempenâh nezdinde arz ederiz» dedirtmiş, fakat, âsiler, telhisciyi taşlarla karşılamışlar, kovmuşlardı.

İstanbulun lâtif ilkbahar sabahlarından birisi idi. At Meydanındaki uğultu, sarayın güngörmüş duvarlarına aksediyor, metanetini elinden bırakmıyan genç Padişah âsilerin nasihatle yola geleceğini umuyor, bir taraftan da Yeniçeri Ocağını söndürmek ve devletini bu mütegallibelerden kurtarmak kararını tekrarlıyor: «— Haktealâ ikdâr ederse sizden ahzi sâr nice olur, göresiz..» diyordu.

İsyancılar, Padişahı tethiş etmek için evvelâ, Sadrıazam Dilâver Paşa ile Kızlar Ağası Mustafa Ağanın başlarını istemek kararını verdiler. Mansıb ve servet peşinde olan bir takım Hocalardan: «— Padişahı idlâl, kendüyü Hac sevdasına düşürüp beytülmâli itlâf ve fesada bâis olanlar için katil..» fetvası alıyorlardı.

Aynı gün, Donanma, Akdenize, müttefik Haçlı donanmasının hareketine karşı çıkacaktı.. Âsiler, denizcileri de elde etmişler, onlar da sefere gitmemek için isyana katılmışlardı. Vakit öğleye yaklaştığı zaman, At Meydanındaki kalabalık, son haddini bulmuştu. Padişahın hocasını çekemiyen softalar, ayak takımını tahrik etmişler, Hoca Ömer Efendinin sarayına göndermişlerdi:

«— Efendi gelsün.. Cumhurun sözünü Padişaha tebliğ etsün..» âvazeleri âfaka yükseliyordu. Sarayının balkonundan âsilerin gelişini seyreden Padişahın hocası gizlice arka kapıdan kaçıyor, saraya sığınıyordu. Bunun üzerine âsiler, Ömer Efendinin sarayını yağma ediyorlar, kendilerine mümanaat etmek istiyenleri öldürüyorlardı.

Ömer Efendi ve Dilâver Paşa, Padişaha yalvarmışlar, Hacca gitmekten vaz geçtiğinin âsilere tebliğ edilmesine muvafakat ettirmişlerdi. Fakat, her ayaklanmadaki ruhî halet, bu sefer de baş göstermiş, âsiler, gittikçe taleplerini arttırarak ısrar etmiye başlamışlardı:

«— Vezirin ve Darüssaade ağasının elbet başların isteriz. Ve ilâ cemiyetin müzmahil olması imkânsızdır.»

Gece, bütün Yeniçeriler ve Sipahiler ayakta idiler. Heyecanlı şayialar dolaşıyor, Padişahın silâhtarları ve eski odalıları silâhlandırarak sabah namazıyla beraber üzerlerine hücum edeceği, sancağı şerif'i çıkarmak kararında olduğu söyleniyordu. Bütün bu şayialar, isyanın ele başıları ve bilhassa, Sultan Osmanı hal'ederek yine Mustafayı tahta geçirterek Sadrıâzam olmak gayesinde olan Davut Paşanın başı altından çıkıyordu.

İsyanın çok tehlikeli bir hal aldığını gören, Yahya Efendi ve Kadı Zadeler gibi tanınmış din adamları, Genç Padişahı, istenen kimseleri vermeye razı etmiye çalışıyorlardı: «— Kul taifesi cemiyet ettiklerinde istediklerin alurlar. Ecdadı izâmınızdan da böyle olagelmiştir.» diyorlar, fakat, Padişahı razı edemiyorlardı. Sultan Osman, metanetini elden bırakmıyor, hattâ bu uğurda kendisini feda etmiye karar vermiş gözüküyordu.

Islâhat hareketinin ilk ümidi şehit Genç Osman'ın at üzerindeki bu resmi, musavvir Osman Efendinin minyatürüdür. Topkapı müzesindedir.
(Yaşasaydı ve düşündüklerini yapabilseydi imparatorluğumuzun kaderini değiştirebileceğine inanılan ıslâhatın ilk şehidi.)

★ — *ÂSİLER, SULTAN MUSTAFAYI KAÇIRIYORLAR:*

Kendisinden önceki Padişahlardan, ancak Yavuz Sultan Selim'in gösterdiği cesareti gösterebilen Genç Padişah, üleymaya hitapla ve sükûnetle:

«— Efendiler.. Sizler bunda kalınız..» demişti.

Âsiler, Bostancılardan ürküyorlardı. Ne çare ki, Bostancılar da, Beytülmâli is-

raf etmiyen ve bol para dağıtmıyan, istediklerini yapmıyan Sultan Osmandan kurtulmak istiyorlardı. Yeniçerilere gizlice haber uçurmuşlar:

«— Bizde tedârik yoktur. Mukavvî olsunlar..» demişlerdi.

Saray kapısı açıktı. İstanbulun işsiz güçsüz takımı askerin ardına takılmış, yağma bekliyordu. Devletin şirazesinin bozukluğu, fecî hâdiselerle birbirini kovalıyordu.

Bu manzara pek müthişti. Her taraf naralarla çınlıyordu. ŞERİAT İSTERİZ feryatları Birinci Kapı ile Orta Kapı arasında, kocamış çınarlar altında, ayyuka çıkıyordu. Saatlerce devam eden bu gululeye karşı saraydan hiç bir cevap çıkmıyordu. Nihayet, bu müthiş kafile, Orta Kapıyı da geçiyor, Kubbe Altına doğru ilerliyordu. Ak Ağalar, içeri kaçıyorlar, âsilere kimse cevap veremiyordu. Nihayet, Nakib-ül Eşraf Gubarî Efendi, Yeniçerilere:

«— Bizim sözümüz geçmedi.. Sizler kendünüz girin, söylen..» demiş, işte o zaman bu iğrenç kalabalık, Bab-üs-sü-ade'den içeriye dolmuştu. Âsiler saraya girince fikirlerini değiştirmişler, SULTAN MUSTAFAYI İSTERÜZ diye bağrışmıya başlamışlardı. Hareme saldırıyorlar, sarayda kol kol dolaşarak Sultan Mustafanın odasını arıyorlardı. Nihayet hâs odalar önüne gelmişler, Gılmanlardan birisine sormuşlardı. Harem tarafına doğru işaret alır almaz o tarafa koşmuşlardı. Kapının içeriden kapalı olduğunu görünce, ellerinde baltalar, kubbenin üstüne çıkmışlardı.

Yeniçeriler, avaz avaz bağırıyorlardı:

«— Şer'i şerifle Sultan Mustafayı isterüz..»

Aşağıdan ağır ve yorgun bir ses işitiliyordu:

«— Sultan Mustafa bundadır..»

Sultan Mustafanın kapatıldığı oda önünde kısa ve kat'i bir mücadele olmuş, bir mecnuna Osmanlı Tahtını bırakmayı şeref ve vatanseverliklerine yediremiyen bir kaç cesaretli adam, âsileri önlemiye çalışırken şehit edilmiş, nihayet kubbeden açılan bir delikten, divan perdelerinin iplerine sarılarak içeri giren Yeniçeriler odanın kapısını kırmışlar, yoldaşlarını içeri almışlardı.

Gördükleri manzara hazindi: Sultan Mustafa bir mindere oturmuştu. Yanında iki cariye ayakta duruyordu. Girenler, meczub padişahın önünde yer öpüyorlar:

«— Padişahım... Taşrada asker size muntazırdır..» diyorlardı. Sultan Mustafa, zayıf, rengi uçmuş, çukura batan gözlerini onlara korku ile dikiyor, dudakları titriyerek su istiyordu..

Âsiler, Sultan Mustafayı kaçırmıya karar vermişlerdi. Müftünün atına bindirilmek istenen sabık padişahın ayakların tutmadığını görünce kollarına giriyorlar, sürüklüyorlardı.

Bu sırada, Eski ve Yeni saraylardaki Valide Sultanlar arasında da, gizli mücadele başlamıştı: Hatice Mah-ı Feyrûz Sultan, oğlu Sultan Osmanın âkibetinden endişelenirken, Sultan Mustafanın annesi ümitli dakikalar yaşıyor, bu meczup Padişahın ergeç tahttan indirileceğini bilen Kösem Sultan ise, oğulları Murat ve İbrahim'in tahta çıkış zamanını hasretle özlüyordu.

★ — *SULTAN OSMAN BURSAYA GİTMEK İSTİYOR :*

Sadrıazam Dilâver Paşa, hayatından korkarak, Üsküdarda, Şeyh Mahmut Efendinin dergâhına iltica etmişti. Kızlar Ağası Mustafa Ağa, daha cesaretli çıkmış, Padişahın tahtının tehlikede olduğunu görerek huzura çıkmış:

«— Padişahım.. Kul daima efendisine kurban olagelmiştir. İzin ver, bu güruha teslim olayım..» demiş, fakat Genç Osman, muvafakat etmemişti.

Nihayet, Dilâver Paşa da kurtuluş olmadığını anlayınca, bir kayığa binerek gizlice gelmiş, sarayın ard sahilinden çıkarak içeri alınmış ve Kızlar Ağası ile beraber, âsilerin içine itilmişlerdi..

Yeniçeriler, iki gündür devam eden ayaklanmanın hırsını bu iki mâsumdan almışlar, bir anda üzerlerine «kılınç ve hançer üşürüb...» cansız yere sermişler, naaşlarını At Meydanına sürüklemişlerdi.

Yahya Efendi, Nakib-ül eşraf Gubarî Efendi ve Kadızadeler, askerin ileri gelenlerini toplamışlar:

«— İşte, dediğiniz oldu. Dahî kimi isterseniz Padişahtan alıverelim. Varın, dağılın..» demişlerdi. Fakat Yeniçeriler cülûs bahşişi almak kararında idiler:

«— Biz istediğimizi bulduk.. Evvelden Padişahımız Sultan Mustafa idi: Yine öl-

dur. Elbet Sultan Mustafa bi'at eylersiz..» dediler. Bu karara, müftü Esad Efendi itiraz etti ve Sultan Osman henüz tahtta iken bir gayrıya bi'at etmenin şer'an caiz olmadığını söyledi. Yeniçeriler, kılıçlarını çekmişler, Sultan Mustafaya bi'at için ülemayı zorluyorlardı. Nihayet, bunda da muvaffak oldular...

Sultan Mustafanın, validesiyle beraber bir arabaya bindirilerek Orta Camiine gönderildiğini haber alan Sultan Osman, vezareti Hüseyin Paşaya, Yeniçeri ağalığını kapıcı başı Kara Ali Ağaya vermişti. Artık kendisi için kurtuluş yolu kalmadığını anlamıştı. Vezirlerine izin vermiş, hayatlarını korumalarını tavsiye ederek saraydan uzaklaştırmıştı. Yanında sadece Sadrıazam Hüseyin Paşa ile Bostancıbaşı kalmıştı. Sultan Osman, bir kere Anadoluya geçebilirse, oradan toplıyacağı Türk çocukları ile bu devşirme Yeniçeri Ocağını yıkacağını ve devleti kurtaracağını biliyordu. En büyük hatasını bu kararını geciktirmiş olmakla işlediğini şimdi anlıyordu. Sadrıazam ve Bostancıbaşıya son kararını tebliğ etti:

«— Bursaya gitmek isteriz. Bizi istiyen, elbet ardımızdan gelür.»

Sadrıazamla Bostancıbaşı bu tedbirin «kâr etmiyeceği» fikrinde idiler:

«— Padişahım... Maslâhat bu değildir. Sultan Mustafa Yeniçeri odalarına vardı. Biz dahi, ağa kapusuna varalım..»

Genç Padişah, vezirlerinin «yüreğine işlemiş olan Yeniçeri korkusu» nu bir daha görüyordu. Müteessirâne başını salladı:

«— Bu musîb rey değildir. Eğer bağiler yalnızca Yeniçeri olaydı söz geçmek caiz idi. Ve hayfaki sipah taifesi ve ülemâ dahi ol taraftadır. Hemen Anadolu canibine geçebilmek gerektir. Eğer mevlâ nasib etmiş ise...»

Bu arzu karşısında Bostancıbaşı, gözleri yaşarmış olarak yerinden fırladı, ve bir kaç dakika sonra boynu bükük döndü:

«— Şevketlü Hünkârım... Bostancı kulların cümlesin karşı canibe gitmişlerdir ve sahilde kayık yoktur.»

Âsiler, Sultan Osmanın Anadoluya geçmek emelini evvelinden sezmiş olsalar gerekti: Bütün kayıkları uzaklaştırmışlardı...

Osmanlı padişahlarının kıyafetlerine ait en sahih albümü hazırlayan Young'a göre, Sultan İkinci Osman, yeşil üzerine sırma şeritli, kolları altın çiçek işlemeli kaftan, arkasına gri zemin üzerine vişne çürüğü mavi üstlük giyerdi. Elinde yay olan bu minyatür, Topkapı müzesindedir.

(Devam edebilecek bir fânî rahatlığı doğruluğuna ve vatan hayrına olduğuna inanılan gaye için feda edebilmenin cesareti...)

★ — *YENİÇERİ AĞASI VE SADRIAZAM PARÇALANIYOR:*

Sadrıazam Hüseyin Paşa, Sultan Osmanı, Ağakapısına getirmiye razı etmişti. Gece Ağakapısında geçirilecek, sabahleyin Yeniçeri Ağası Ali Ağa Bölükbaşlarını tatmin etmiye çalışacaktı.

Yeni ağalarının plânını tahmin eden Odabaşılar, evvelâ ses çıkarmadan ağayı karşılamışlar, suretâ kabul eder görünerek:

«— Sultanım. Siz bu sözleri neferlere söylen. Biz dahi makûl diyelim.» demişler, gizlice de Yeniçeri efradına haber göndererek, Ağa'yı teklifini yapmıya vakit bırakmadan, binektaşı üzerinde iken paralamalarını tenbih etmişlerdi.

Ali Ağa, merdiven üzerinde kemali vekâr ile duasını yapmış ve:

«— Yoldaşlar, demişti, Padişahınız mubarek ola. Amma hali bellü.. Sultan Osman da kapıya geldi. Ocağınız misafiridir..» mukaddimesini yapmış, ihsanlardan bahse başlar başlamaz, kalabalık arasında birden: «— Bre urun.. söyletmen.» âvâzeleri yükselmiş, neferlerden birisi ağanın eteğinden çekerek merdivenlerden aşağı düşürmüş, bir anda kılıç ve hançer darbeleriyle parça parça edilmişti.

Sadrıazam Hüseyin Paşanın da âkibeti ayni olmuştu. O da, Sultan Osmanın yanından zorla alınmıştı. Zavallı Hüseyin Paşa, âkibetini anlamış, kendisini düşünmüyor, Sultan Osmanı korumak istiyordu:

«— Yoldaşlar.. Bana kıyın. Feda olam.. Amma ki, Padişahınıza mürüvvet vazifedir. Ona hakaret etmen..» diyordu.

Hüseyin Paşayı hançerlemek istiyenler, Paşanın üzerindeki zırha bıçak «kâr etmediğini» görünce, onu hemen oracıkta yere yatırmışlar, koyun boğazlar gibi kesmişlerdi. Âsiler, bununla da kalmamışlar, paşanın kesik başını, Sultan Osmanın ayaklarına fırlatmışlardı.. O zamana kadar metanetini muhafaza eden Sultan Osman bu vahşet karşısında dayanamamış, içinde bulunduğu fecî şartları unutarak yerinden fırlamış:

«— Bu mazlum ve bîgünah idi.. Bana her zaman kul hakkında iyi söylerdi. Bre zalimler.. Allahtan, Peygamberlerden korkmazlar.. Padişahtan hayâ etmezler..» diye bağırmıştı. Fakat Orta Camiinde, daha büyük bir facianın plânı hazırlanıyordu..

★ — *GÖREM SENİ.. OSMAN'I HAYATTA KOMAYASIN..»*

BU cinayetlerin işlendiği sırada, Sultan Mustafa, vahşi ve korkak bakışlarla oturduğu Orta Camiinde, validesinin kendisine sunduğu hattı hümâyunları imzalıyordu. Koskoca Osmanlı İmparatorluğunu, meczub oğlu adına, cahil bir Çerkes halayığı idare ediyordu...

Valide Sultan, sadrıazamlığa, damadı Davud Paşayı getirmişti. Bu cahil ve zalim adam, derhal, Sultan Osmanın en yakınlarının katli fermanını almıştı. Bir kaç dakika sonra, saraylar basılıyor, mâsum insanların başları vücutlarından ayrılıyordu. Valide Sultan bir ara, damadını yanına çağırtmış, perde arkasından kulağına, tarihe cinayetlerin en fecilerinden birisi olarak geçecek emrini vermişti:

«— Görem seni.. Osmanı hayatta komayasın..»

Meczub Mustafanın annesi, oğlunun, uzun zaman saltanatta kalmıyacağını biliyordu.. Arzusu, bu cinayetten sonra, Birinci Ahmedin diğer çocukları, Kasım, Murat ve İbrahimi de öldürmek, saltanat makamı için ister istemez, sadece oğlunu hayatta bırakarak onun namına imparatorluğu idare etmekti.

Vakit öğleye yaklaşmıştı. Mayısın mavi ve parlak semasına yükselen nârin minarelerden selâ sesleri geliyordu. Bunlar, iki gündür İstanbulda oluk gibi akan kanların manevî bedeli idi..

Cinayetlerin en büyüğünü işliyecek eşkiya, şimdi, sel gibi akan güruh halinde Orta Camiini doldurmuştu. Sultan Osmanın ağalar arasında içeri girdiğini gören yeni Padişah Birinci Mustafa, validesinin sımsıkı tuttuğu elini bırakmış, pencerenin demir parmaklıklarına yapışmıştı. Sultan Osman bu manzara karşısında hazin hazin başını sallamış:

«— Görün hey derdimendler.. Kimi Padişah edersiz.. Vallah inkitaı nesle sebeb olursuz. Kıyamete değin nedametten halâs olmazsız..» demişti. Başındaki fersûde sarığı çıkarmış, onu yeniçeri ağalarına göstererek:

«— Behey ağalar.. Görün dünya halini. Sabah Padişah iken şimdi on akçalık irakiyeye kudretim yok..» demişti. Genç Padişahın bu hali, yanı başında duran Turnacı başını çok müteessir etmiş, keçesindeki dülbend mükrimeyi çıkararak:

«— Padişahım.. Pâkçedir. Mubarek başınız çıplak durmasın, sarın..» demiş, Sultan Osmanın müstereddit durduğunu görünce, kendi eliyle sarmıştı..

Bu sırada, yeni sadrıazam Davut Paşa, yanında yine yeni tâyin edilen Cebecibaşı acele ile içeri girmiş ve Cebecibaşına işaret etmişti. Elinde yağlı kemend olan gözleri dönmüş ve Yeniçeri ortalarından kovulmuş müseccel bir kaatil olan yeni Cebecibaşı, hışımla elindeki kemendi, bedbaht Sultan Osmanın boynuna fırlatmıştı. Atik bir hareketle, kemendi havada yakalıyan Sultan Osman, Davut Paşanın üzerine yürümüştü:

İkinci Sultan Osman'ın dört yıllık saltanatında biricik savaşı olan Lehistan seferinde neticesiz bir muhasaradan sonra dönülen Hotin önlerinde mücadele.
(Bu savaş, genç Padişaha artık Yeniçerilerle ne fetihler devrinin, ne vatan müdafaasının mümkün olamıyacağını isbat edecek, dönüşte, Hacca gitmek bahanesiyle Anadolu'dan yeni bir «millî ordu» kurmayı düşünecek, fakat bu gayesi uğruna baş verecekti.)

«— Behey zalim.. Behey nabekâr.. Ben sana neyledim? Senin katlini benden çend defa istediler, öldürtmedim, mansıblar verdim: Bana bu mertebe adavetin ve ihanetin sebebi nedir?» Sonra, yine sükûnetle Yeniçeri ağalarına dönmüş:

«— Ben size dahîl olmuştum. Bu zalimler beni komaz, öldürürler. Siz de ilâyevmül kıyame menfur olursuz. Allah âdil ve rahîmdir.» demişti.. Ağalar, genç Padişahın bu son sözleri karşısında fevrî olarak harekete gelmişler, Davut Paşaya çıkışmışlardı:

«— Hay efendim.. Neyledin?.. Şimdi taşra duyarlarsa cümlemizi pârelerler..»

Ve sonra, Sultan Osmana, olup bitenlerin dışarıdaki kalabalık tarafından duyulmasından korkarak teminat vermişlerdi:

«— Hey Padişahım.. Ne ihtimaldir? Hatırınızı hoş tutun.. Ortalık bir miktar sükûn bulsun. Yine Padişahımız, hünkârımızsın.. Ve hâşâ vükelâ kulların sana kaydu ihaneti lâyık göre..»

★ «— *CÜMLENİZ VASİYETİNİZ HAZIRLAYIN»* :

Mahfilin ardında, Sultan Osmanın cesedini görmek hırsiyle yanan Mustafanın annesi, bir taraftan mecnun oğlunu zaptetmiye çalışırken, Davut Paşaya haber gönderiyor, neden hâlâ tereddüt edildiğini endişe ile soruyordu. Nihayet dayanamadı.. Sadrıazamı, yeni Yeniçeri Ağası Derviş Ağayı ve Cebecibaşını yanına çağırtarak dedi ki:

«— Bu yılan, hemencecik katledilmezse, vallah, hepimizi harab eder. Burdan sağ kurtulursa bizden sizden bir zîruh komaz. Cümleniz vasiyetiniz hazırlayın.»

Âsiler, yağma edilen sarayların ganimetlerini paylaşırken, Sultan Mustafa, tekrar saraya gidiyor, Al-i Osman Tahtına oturuyordu. Aynı zamanda, Orta Camiden, etrafı dikkatle kapatılmış bir pazar arabası çıkıyor, etrafında örflü, keçeli, bukalemûn bir kalabalık, Yedikuleye

doğru ilerliyordu. Kafile arasında, Sadrıazam Davut Paşa ile yeni Yeniçeri Ağası Derviş Ağa önde gidiyorlardı.

Arabanın içinde bedbaht Sultan Osman ve yanında, Payitahtın en menfur simalarından Kilindir Oğrusu vardı.. Bu menfur adamı, genç Padişaha «muhafız» olarak vermişlerdi.. Sultan Osman, kat'i kararını vermişti: Öldürüleceğini biliyordu. Fakat, içlerinden bir kaçını devirmeden ve dövüşmeden can vermiyecekti.

★ — *BİR ISLÂHAT ÜMİDİ SÖNÜYOR...*

Genç Osmanın dehası, memleketi, felâketten kurtarmak için, onaltıncı yüz yılda bir ümit idi. Fakat menfaat hırsı Osmanlılık namına yapılacak her teşebbüsü boğuyordu. Bu katilâne, gaddar tasalluta, ülemâ da âlet oluyordu. Mecnun bir insanı, tahta geçirten ülemâ, devletin namusunu kurtarmıya azmeden:

Niyyetim hizmet idi saltanat ve devletime
Çalışur hâsid ve bedhâh niçin nikbetime?

sualini soran Genç Osmanın hayatını olsun kurtarmayı düşünmüyordu. Para ve menfaat, her şeyin üstünde idi..

Sultan Osman, Yedikule'de sefirlerin hapsedildiği büyük taş odaya tıkılmıştı.

Kapılar kapanır kapanmaz, Davut Paşa, Kilindir Oğrusu, Cebecibaşı ve beş dilsiz, ellerinde yağlı kemendler, Sultan Osmanın üzerine atılmışlardı. Al-i Osman Hanedanının kurucusu Osman Beyden sonra, ikinci defa tahta onun adıyla geçen bu genç ve yiğit Padişah, tek başına, kaatil alayı ile çarpışmaya başladı. Kilindir Oğrusunu devirdi, Cebecibaşıyı yumrukla yere serdi. Fakat, hayalarına yapışan iki dilsizin tazyikiyle yere yıkıldı ve boynuna dolanan kemendlerin öldürücü cenderesi altında can verdi...

Kaatillerden Cebecibaşı, bedbaht Sultan Osmanın kulağını kesmiş, mecnun Mustafanın annesine götürmüştü.. Gece olmuştu. Karanlıklar içinde cılız bir ışık yolu aydınlatıyordu. Genç Osmanın cenazesi, aynı araba ile Yeni Saraya götürülmüş, ertesi sabah gizlice Sultan Ahmet türbesine nakledilmişti. Şeyhülislâm Esad Efendi, damadının cenazesine gelmemişti. Birinci Sultan Ahmedin gaslında bulunmayı reddeden, Şeyh Mahmut Efendi, Üsküdardaki dergâhından kalkmış, cenaze namazını bizzat kıldırmış, kaatilleri tel'in etmişti. Talihsiz Hatice Mah-ı Feyrûz Valide Sultan da Eski Saraya nefyedilmişti...

★ — *GEÇ KALAN ADALET:*

Bu feci cinayetin kaatilleri de, kısa zamanda cezalarını buldular: Sultan Mustafanın deliliği tahammül edilmez bir hal almıştı. Anadolu, Sultan Osmanı ümit ve muhabbetle seviyordu. Ayaklanmalar başlamıştı.

Sultan Mustafanın annesi, bu ayaklanmalar karşısında ürkmüş, hemen oğlu adına şu hattı hümâyunu çıkarmıştı:

«— Sultan Osmanı ben katledilsün demedim. Davut Paşa öldürdü. Kaatilleri kimler ise haklarından gelinüb cezaların bulsunlar..»

Kapıcılar kethüdasının damadı Ahmet Ağa, Sadrıazam Gürcü Mehmet Paşaya müracaat etmiş, Sultan Osmanın kaatilinin kendi eliyle ölüme götürülmesi için and içtiğini söylemiş, müsaade istemişti. Davut Paşa, Eyubda, Topçularda, Hamza Beyin samanlığı içinde yakalanmıştı. Sultan Osmanın kaatilinin hali pek perişandı. Ahmet Ağa onu, Sultan Osmanın bindiği arabaya koyarak Yedikuleye götürmüş, amân dedirtmeden aynı odada boğdurtmuştu. Kilindir Oğrusu da, saklandığı yerden çıkarılmış, öldürülmüş, lâşesi denize atılmıştı. Cebecibaşı da aynı âkibete uğramıştı.

Sultan Mustafa, kısa bir zaman sonra tahttan indirilmiş, yerine Birinci Ahmetle Mah-ı Peyker Kösem Sultanın büyük oğlu Murat, DÖRDÜNCÜ MURAD = MURADI RABİĞ unvanıyla tahta geçmişti. Bir müddet, annesinin nüfuzu altında kalan Dördüncü Murat, yetişerek idareyi eline aldığı zaman, ilk iş olarak, Genç Osmanın katlinde en menfur rolü oynamış olan Birinci Mustafanın annesini ortadan kaldırdı.. Öyle bir kaldırış ki, saltanat hırsıyla, tarihimizin feci cinayetlerinden birisini işletmiş olan bu kadının ölüsü bile bulunamadı...

Fakat bunlar «geç kalmış adalet tecellileri» idi: İmparatorluğumuz, sukut sebeplerini kavramış, genç, cesur, kudretli bir hükümdarını, hırs, cehalet, menfaat ve istibdat ruhu uğruna kaybetmişti.. Güvenilecek bir ümit sönmüştü...

Samsun yolunda Mustafa Kemal'e, vapurunun batırılacağını kim haber vermişti ?

Keresteciyan Efendi, soyadı kanunuyla, Atatürk'ün kendisine verdiği TÜRKER, yâni TÜRK'ün ER'i olarak, BERC TÜRKER **hüviyeti ile Afyonkarahisar müstakil mebusu iken, 1938 yılında.**

(Osmanlı Bankası Müdürü ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay) İkinci Reisi idi. Millî Mücadelede, silâh kadar muhtaç olduğumuz sıhhî malzemeyi, büyük bir cesaretle ve altı düz takalarla İnebolu'ya yığanların başında geliyordu. Bu ilâç sandıklarının altında, Ordu'nun en çok muhtaç olduğu maddeler de vardı. Tam bir OSMANLI TÜRK'ü idi. Toprağı bol olsun...)

★ — *GEMİSİNİN BATIRILACAĞI BİLDİRİLEN YOLCU:*

Mayış 1919'un ilk haftası tamamlanırken, İstanbul'da, olup bitenleri olup bitmesinden önce haber alabilenler, Mondros mütarekesini imzalamış olan Osmanlı Türklerinin başına «daha büyük felâketlerin geleceği» ni biliyorlardı. Memleket, gerçekten, bir «*oldu-bitti*» devrinin içinde idi. Osmanlı resmî edebiyatında «*emr-i vâki*» olarak vasıflandırılan bu sürprizlerin hemen hemen hepsi de, imzalanmış olan mütarekeye aykırı idi. İngilizlerin, Fransızlara bile haber vermeden, İtalyanların Sen-Jan-O-Moryen gizli anlaşması ile Londra'dan temin ettikleri Türk Akdeniz kıyılarını, Roma'ya kaptırmadan Yunanlıları Ege'ye çıkartmak kararında olan Loyt Corc, Amiral Galtrop'a en kesin emirleri vermiş, Mondros'a davet edilen ve Hüseyin Rauf (Orbay) Beyin başkanlık ettiği Osmanlı mütareke heyetiyle, anlaşma, iki saat içinde imzalanıvermişti!. Padişah Vahidüddin'in, sadrıazam İzzet Paşa vasıtasıyla heyete tebliğ ettiği «irade-i seniyye» si şuydu:

«— *İngiliz tekliflerini olduğu gibi kabul etmek ve mütarekeyi imzalamak!.*»

Kasım 1918 sonundan, Mayıs 1919 başına kadar geçen hâdiseler, asıl dâvânın, Türk Milletini «Asya içlerine sürmek» ve, daha sonra Sevr anlaşmasıyla sınırları çizilen Orta-Anadolu içindeki bir (tampon devletcik) olarak bırakmak olduğu anlaşılmıştı. Yer yer beliren karşı koyma hareketleri, LİDER bulabilme dâvâsında idi. Yirminci Kolordu Kumandanı olarak

Ali Fuad Paşa, On Beşinci Kolordu Kumandanı olarak Kâzım Karabekir Paşa, Birinci Kolordu Kumandanı olarak Cafer Tayyar Paşa, Ankara, Erzurum, Edirne'de, vatanın birbirinden uzak ve bir hat üzerindeki üç kavşak noktasında hazırlıkta idiler. Yıldırım Orduları Grub Kumandanlığından İstanbula gelen ve İzzet Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olma arzusu «nezaketle» reddedilen Mustafa Kemal Paşa, uzun ve çetin bir didişme devresinden sonra, merkezin neresi olacağını kendisinin tesbit edeceği DOKUZUNCU ORDUY-U HÜMAYUN MÜFETTİŞİ olarak Anadoluya geçmesini temin edebilmişti. Bu ihtişamlı unvana rağmen, Ordu, nerede idi? Nazarî olan kıt'aların mevcudu, 120 lik bölük kadrolarında, 18'e kadar düşüyordu: Çoğunun «müddetsiz izinli» olduğu bu «nazarî» kuvvetlerin elinde silâh da yoktu: Anadoluya dağılan müttefik kontrol komüsyonları, topların kamalarını, mavzerlerin mekanizmalarını alıyorlar, cephane depolarını boşaltıyorlardı. Vatan, işgale açık kapı idi.

Mustafa Kemal, Vahidüddin ve sadrıazamı Damad Ferit Paşalarla görüştükten sonra, hareket gününü tesbit etmiş ve ve-

****

Kimler vardı?

Mustafa Kemal'le Samsun'a çıkanlar kimlerdi? Kadronun şahsiyetleri üzerinde —çeşitli sebeplerle— daha sonraları pek durulmadı: Çünkü, ilk yola çıkanlar arasında ayrılanlar, hattâ İstiklâl Mahkemesi kararıyla ve ihanet suçuyla asılanlar oldu.

Fakat hiç bir hâdise, bu İLK GÜN ARKADAŞLARIının cesur ve vatansever emeklerini gölgelememesi lâzımdır. 18 kişilik kadrodan 1962 senesine kadar hayatta kalan, sadece bir kişi idi. Şifre mülhakı, dördüncü sınıf askerî kâtib olan Memduh Bey, hayatta mıdır, nerededir, bilmiyorum.

*
* *

Onsekiz kişilik «Dokuzuncu Ordu Müfettişliği kadrosu» şöyle idi:

1) — Miralay Refet Bey (Üçüncü Kolordu kumandanı olarak) Rahmetli General Refet Bele.

2) — Miralay Kâzım Bey, müfettişlik erkânıharbiye reisi (Rahmetli General Kâzım Dirik, Trakya Umumî müfettişi).

3) — Kaymakam Mehmet Arif Bey, Erkânı Harbiye ikinci reisi. (İstiklâl Mahkemesi kararıyla asılan ve «ayıcı» lâkabiyle bilinen Eskişehir mebusu, Kolordu kumandanı.)

4) — Binbaşı Husrev Bey, Birinci şube müdürü (Rahmetli Büyük Elçi Husrev Gerede).

5) — Binbaşı Kemal Bey, Topçu kumandanı (rahmetli, General).

6) — Miralay İbrahim Taliğ Bey (Rahmetli Birinci Umumî müfettiş Dr. İbrahim Taliğ Öngören).

7) — Binbaşı Dr. Refik Bey (Rahmetli Başvekil Refik Saydam).

8) — Başyaver yüzbaşı Cevad Bey (Rahmetli Bolu mebusu Cevad Abbas Gürer).

9) — Yüzbaşı Mümtaz Bey,

10) — Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey,

11) — Yüzbaşı Ali Şevket Bey,

12) — Yüzbaşı Mustafa Bey,

13) — Üsteğmen Hayatî Bey,

14) — Üsteğmen Abdullah Bey,

15) — Üsteğmen Hikmet Bey,

16) — Asteğmen Muzaffer Bey (Giresun mebusu rahmetli Muzaffer Kılıç).

17) — Şifre kâtibi Faik Bey,

18) — Şifre mülhakı Memduh Bey.

*
* *

Eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Beyle (sayın Orbay), **İzmit mutasarrıfı İbrahim Süreyya Bey** (Rahmetli İbrahim Süreyya Yiğit), **Yüzbaşı Osman Nuri, yedek teğmen Receb Zühtü** (Rahmetli Recep Zühtü Soyak) **ve Afganlı teğmen Abdurrahman Beyler, Mustafa Kemal'e Amasyada katılmışlardı.**

16 Mayıs 1919 da, İstanbul'dan hareket eden Bandırma vapuru, direğinde Ordu Kumandanlığı forsu ile Boğaz'dan çıkarken.

(Pusulası yoktu... Üstelik kaptanı İsmail Hakkı Durusu, Karadenize ilk defa çıkıyordu. Geminin batırılacağı haberi de gelmişti. Fakat ilâhi kader Türk milletinin o buhran ve felâket günlerini yenmesini takdir ve nasib etmiş, bu şeref himmetinin başlıca vazifesini de, vapurun içindeki yolcuya emanet etmişti.)

dâ için Bab-ı âliye gelmişti. Nazırlardan orada olanlar telâş içinde idiler: Yunanlıların, İzmir'i işgal edecekleri kararı, İngiliz yüksek komiserliğince bildirilmişti. Mustafa Kemal «haber» i geceden duymuştu. Fakat O'nun duyduğu bir (başka haber) daha vardı: Bindiği vapuru, Boğazdan çıkmasından sonra bir İngiliz torpidosu batıracaktı. Birisi vatana, diğeri şahsına ait böylecesine iki «kara ha-

****

Sevinmek mi, Üzülmek mi?

Anadolu kıyılarından bir köşeciğe yolcu olan Mustafa Kemal'e, tehlike ikazını iletme himmetini bu sahifelerdeki yazıda okuduğumuz Berc Kerestecıyan Türker, 1870 doğumlu idi. Galatasaray ve Robert Kolejde okumuştu. Osmanlıcayı çok güzel bilmekten gayrı, Fransızca, Ermenice, İngilizce, Rumca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca bilirdi. Osmanlı Bankası Birinci Müdürlüğü gibi, nâdir Türk vatandaşına verilen vazifeyi başarı ile tekmillemiş, emekli olmuştu. Mebus olarak bulunduğu 1934 - 1942 arasında, malî ve ekonomik mevzularda zaman zaman söz alır, haklı tenkitler yapardı. Müstakildi. Fikirlerini açıkça söylemekten hiç çekinmezdi.

Bir Bütçe konuşmasında, rahmetli Maliye Vekili Fuad Ağralı, gelir faslındaki artışları sıralarken, vatandaşlardan alınan «vergi cezaları» nda da yükselme olduğunu memnuniyetle kaydedince, Berc Türker, kürsüye geldi:

«— Maliye Vekili arkadaşım, vatandaşlardan alınan vergi cezalarının artmasını, Bütçenin sağlam temellere dayandığını izah sırasında ve sevinçle kaydetti. Arkadaşlar!.. Ben bu yükseliş karşısında muhterem Maliye Vekilinin kederlenmesini ve üzülmesini ister, ve huzurunuzda gelecek senelerde bu cezaların varidat faslından çıkmış olmasını görmek isterdim. Sevinilecek netice midir bu?..» **dedi ve kürsüden indi.**

*
* *

Parti Disiplini ve saire amma, Meclis, Berc Türker'i şevkle alkışladı... Rahmet olsun.

ber» i alan bu genç kumandan nasıl oluyordu da böylecesine soğukkanlı ve kendisine bildirilen ölümün üzerine cesaretle gitmiye kararlı ve hazır idi? Hattâ, ne yapılabileceğini merak ve endişe, fakat daha çok ümidsizlikle soran Dahiliye Nazırının: «— *Protesto edelim..*» feryadına, dayanamıyarak: «— *Protesto ile elinize ne geçer?*» gerçeğini söylemiş olmasının, bu korkaklar ve ümidsizler üzerindeki reaksiyonuna muhatap olmamak için hemen vedâ etmesindeki acele ne idi? Kendisine «— Kat'î tehlike vardır, Paşa Hazretleri yola çıkmasın.» dost ihtarına mı inanmamıştı?

★ «— *SİZ, PAŞANIN AVUKATI ve YAKINISINIZ...*»

Halbuki haber, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşaya değil, avukatı ve eski dostu olan, Sadettin Ferit Beye *(daha sonra Niğde mebusu sayın Sadettin Ferit Talay merhum)* a verilmişti. İşin dikkatdeğer ve hattâ ibretli olan tarafı da, haberi veren zatı Sadettin Ferit Beyin ancak «ismen» tanımış olması idi.

O günlerde Mustafa Kemal aleyhindeki bir gazete yazısından dolayı dâvâ açmış olan Sadettin Ferit Bey, aldığı haberi gecenin geç saatlerinde Mustafa Kemal'in Şişlide, bugün «*Halâskâr (Kurtarıcı) Gazi*» caddesinde müze olan evine iletmiş ve ikazı yapan zatı ancak ismen tanıdığını, fakat kendisinin her bakımdan güvenilmiye değer olduğunu söylemişti. Bu zat, Ermeni asıllı bir zattı, Osmanlı Bankası müdürlerindendi, ismi de Berc Keresteciyan Efendi idi. Hilâl-i Ahmer *(Kızılay)* İstanbul teşkilâtında da vazife görüyordu. Sadettin Ferit Bey, haberi aldığı zaman, Hamit Beyden Keresteciyan Efendinin şahsiyetini, mizâcını, ahlâkını sormuş, Hilâl-i Ahmer Reisi de, tamamiyle müsbet konuşmuştu. Keresteciyan Efendi, nereden duyduğunu izah etmeden, Mustafa Kemal'in bineceği vapurun Boğazdan çıktıktan sonra batırılacağını, hattâ bu vazifenin bir torpitoya mı, bir denizaltıya mı verilmesinin bile tetkik edildiğini anlatmış, Sadettin Ferit Beye:

«— Siz, Paşa Hazretlerinin hem avukatı, hem zannederim yakın dostusunuz. İkaz ediyorum!» demişti.

Daha sonraki hâdiseler, vesikalar ve Keresteciyan Efendinin şahsiyeti, kendi-

Vatanın hududu Tarlanın sınırı...

Mustafa Kemal, Samsundan Havzaya geçiyordu. Altında, Birinci Dünya savaşında Ordu kumandanlarına verilen o meşhur Benz-Mersedes lenduha otomobillerinden bozuk düzen birisi vardı. Araba yolda bozuldu. Tamirini beklerken, berbat yolun ilerisinde tarlasını sürmiye çalışan bir köylü ile sohbete daldı.

Çiftçinin aile tablosu şuydu: Üç erkek kardeşten biri Yemende, diğeri Çanakkalede şehid idiler. Kendisi de ayağından sakattı ve evde bu sakat bedenin alınterini bekliyen sekiz nüfus vardı. Mustafa Kemal, hemen hemen hep aynı dekorda olan Anadolu evlerinin bu yarım hayatına sordu:

«— Amma düşman buralara yanaşıyor. Samsuna çıkarma yapacakmış.»

Bütün hayatında ihmal etmediği «nabız yoklaması» na girişmişti. Malûl asker, sabanının ucunu gösterdi:

«— Şimdi benim sınırım, nah, şu tarlanın ucu... Düşman oraya varıncaya kadar ben saban başındayım.»

* * *

Millî Mücadele, böylecesine bitkin, yorgun, hâdiselerin ve acı bir kaderin kendi içine ve nefsâniliğe doğru ittiği yoksul halkın bağrında bir ümid tufanı yaratmak ve ondan dünyanın ebedî sanılan galibler düzenini alt üst edip, millî kurtuluşlar devri açabilme **mucizesidir. İstanbuldakiler için vatanın hududu, rahat evlerinin merdivenlerinde, Anadoludakiler için tarlanın başlangıç sınırında idi. Böyle bir hava içinde millî misak sınırlarını konuşabilmek ne demekti?**

Daha sonra olub bitenler ayrı bir fasıldır: Fakat bu İLK GÜNLER'in ibret ve örnek olma vasfı, dünya durdukça yerinde kalacaktır: Erişilmesi pek güç şâhika olarak!..

★★★★★★★★

sinin aldığı haberin doğru olduğunu isbat etmişti: Keresteciyan Efendi, bütün millî mücadele devamınca, Hilâl-i Ahmer *(Kızılay)* ikinci reisi olarak, Anadoluya sadece sıhhî malzeme değil, Ordu'nun ihtiyacı olan bir çok maddeleri de, ilâç sandıkları içinde iletmiş ve bu yolda, bir çok resmî vazifelilerin gösteremedikleri cesareti esirgememişti. Zaferden sonra, emekli Osmanlı Bankası müdürü olarak köşesine çekilmişti. 1934 de, azınlıklardan müstakil mebus çıkarmak kararı verilince, Atatürk, hiç unutmadığı bu faziletli, vatansever, değerli insanı hatırlamış, kendisi, doğum yeri olan Afyonkarahisardan mebus namzedi gösterilmiş, 1942 senesine kadar da Meclisteki vazifesi devam etmişti. Soyadı kanunu çıktığı zaman, Atatürk, bir çok yakınlarına soy adı verirken, Berc Keresteciyan Efendiyi de unutmamış, kendisine TÜRKER, *Türk*'ün *Er*'i soy adını vermişti. Sanılır ki, bu gönülden ve hiç bir menfaat beklememiş olan ikazın üzerindeki mahremiyeti olduğu gibi muhafaza edebilmek için de, ne kendisi, ne Sadettin Ferit Bey, vapurun batırılacağı yolundaki ikaz ve haberin nereden ve kimden geldiğini aslâ ifşa etmemişler, Mustafa Kemal o günleri anlatan notlarında ise, sadece, vapurun Boğazı geçtikten sonra batırılacağı yolunda haber aldığını ve habere itimad etmekle beraber, kara yolundan gitmenin zaman kaybını düşünerek, Anadolununun içine geçebilecek en yakın ve yolları en müsait liman olarak Samsun'u tercih ettiğini anlatır.

★ — *PUSULA DA YOK, KAPTAN DA YOLU BİLMEZ...*

Mustafa Kemal ve müfettişi olduğu Dokuzuncu Ordu karargâh kadrosunu Samsuna ileten Bandırma vapurunun süvarisi, rahmetli İsmail Hakkı Kaptandı. *(Durusu)* soyadını alarak 1938 de hâtıralarını anlatan kaptan, Mustafa Kemal'le karşılaşmalarını şöyle anlatmıştı:

«— Paşayı ilk defa görüyordum. Üzerinde resmî üniforması vardı. Kordonlu, nişanlı olan bu üniforma Mirlivalık ve Fahrî Yaver-i Hazret-i Padişahî üniforması imiş. Yaşından daha çok genç görünüyordu. Samimî bir konuşması, hürmet telkin eden ve insanı ister istemez tesiri altına alan ses tonu ve tavrı vardı. Anladım ki artık geminin kaptanı ben değilim. O... Bana, mümkün olduğu kadar sahilden gitmenin imkânı olup olmadığını sordu. Eyvah ki, ben ilk defa Karadenize çıkıyordum. Nerelerin kayalık ve sığ olduğunu bilemiyordum. Bunu samimiyetle söyledim. Başım sallıyarak güldü:

«— Pusula ile gideriz...»

Dedi. Pusula mı? Felâkete bakınız ki, geminin sağlam bir pusulası da yoktu. Bunu da, şahsî kabahatim olmadığı halde yüzüm kızararak söyledim. Dudaklarındaki tebessüm kaybolmadan: «— Ziyanı yok.. Allah büyüktür.. Siz yine mümkün olduğu kadar sahili takip ediniz..» emrini verdi. Deniz dalgalı da değildi. Hava sâkindi. Neden kıyıyı ısrarla tercih ettiğini anlıyamadım. Fakat o dakikadan itibaren kendimi, memleket için çok, pek çok kıymetli, baha biçilmez bir değeri taşıyan emin el olarak telâkki ettim. Aradan seneler geçti. İtimad ediniz ki, hayatım denizlerde geçmiş olmasına rağmen, hiç bir seferde böylecesine vazife mes'uliyeti duymamıştım. Kaptan köşkünden hiç ayrılmadım diyebilirim. Hareketimizin ertesi sabahı, Mustafa Kemal Paşa yine yanıma gelmişti. Rotamı sordu. Ufukta hafif sis vardı. Tayfalardan birisi, Rizeli ve bu suları ve kıyıları çok iyi bilen tecrübeli bir denizci idi. Onu yanıma almıştım. Kim olduğunu öğrenince memnun oldu. O gün, Paşanın yakınlarının İneboluya yanaşmamızı istediklerini duydum. Bunu kendisinden sorduğum Muzaffer Bey isimli genç yaver bey, Paşanın yola devam kararında olduğunu cevabını verdi. Yol boyunca elinde dürbünü, ufukları seyreden kumandanın hâlinde belli etmek istemediği bir sabırsızlık vardı. Yaşlı ve tamirli makinelerin verdiği imkân nisbetinde süratli gidiyorduk. Yolculuğumuzun üç gece ve dördüncü gün sonunda, Samsuna sağ salim varmıştık. Böylecesine rahat nefes aldığımı az hatırlarım.»

* * *

İsmail Hakkı Durusu Kaptan rahat nefes almakta elbette haklı idi: Çünkü bu yolculuk huzur ve sükûnla son bulmamış olsa idi, millî mücadelenin çetin yolculuğuna, hangi yolcu, hangi yoldan başlıyacaktı?

Tarih: 15 Mayıs 1919. Sabah saat: 10. Müttefik donanması İzmir limanında ve Yunan istilâ kuvvetleri sahilde mevzilenmiş vaziyette. Buradan şehrin dört bir yanına, oradan da, Türk vatanının içlerine doğru yayılacaklardır.

(Geldiklerinden başka türlü döneceklerdi. Bu dönüşün tablosu hâlâ çizilmemiştir!)

15 Mayıs 1919 kara gününde ilk Türk şehidi ve ardındaki yıllar...

★ — *BİR ADAM, BİR İSTİLÂYA KARŞI KOYUYOR:*

Sahilde kimsecikler yoktu.. Bu sahil ki, insan kaynardı. İzmir'in üstünden korkunç bir sam yeli esmişti sanki.. Sadece, sahilde sıralanmış ve toplarını şehre çevirmiş olan ve dört yıl Türklükle döğüşerek üstün gelmiş milletlerin harb gemilerine yanaşmış olan ihraç salapuryaları, durmadan rıhtıma asker ve malzeme çıkarıyordu: Toplar, makineli tüfekler, hatta atlar üzerinde seyyar bataryalar, çadırlar, sıhhî malzeme, iaşe araçları.. Niçin şaşmalıydı? Bu gelen tam bir «istilâ ordusu» idi: İzmir, Mondros mütarekesinin yedinci maddesi gereğince işgal ediliyordu. Galib devletler, Osmanlı Türklerine en büyük hakaret olarak bu alçakça vazife için asırlardır kafasını ihanet ve hiyanetle beslemiş olan dünkü nankör ve hain tebeayı bulmuşlardı: Yunanlıları!..

Sahile çıkanlar, başlarında zabitleri Kordon Boyu'nun stratejik noktalarına yerleşiyorlar, mevzi alıyorlar, mitralyözlerini hayâllerinde yerleşmiş ve yüzyıllarca süngüsünün gölgesinde ferah fahur yaşadıkları «efendi bir hâkim millet» in muhayyel kuvvetine karşı çevirircesine korkak ve mütereddit sıralıyarak, ileri yürüyebilmek için «emir» bekliyorlardı. Bütün kıyı, Yunan işgal kuvvetleriyle dolmuştu ki, Miralay Zafirepulos yalın kılıç

ilerledi ve İzmir vilâyet konağını kılıçıyla işaretliyerek...

Tam bu sırada bir silâh patladı ve Zafirepulos'un koskoca bir Yunan bayrağı taşıyan yaveri yere yıkıldı: Hem de, bayrağı altına alarak!.. Hey Yüce Tanrı... Bu yıkılış, Dumlupınar'ın ilk işareti miydi? Yunan kumandanı sapsarı kesilmişti. Şaşkın çevresine bakınırken, ikinci bir silâh sesi duyuldu: Atan yaman vuruyordu... Bineceği atı tutan seyis yere yıkıldı. Bir üçüncüye meydan vermeden yüzgeri etti, iki sıçrayışta mevzilenmiş askerlerinin arasına girdi ve haykırdı:

«— *ATEŞ!..*»

Hedef neresiydi? Bu hedef arama çok sürmedi: Uzun boylu, nârin yapılı bir siluet, tütün depolarının ardından görüldü, elindeki mavzerle nişan alıyor, atıyor, yeni hedefler arıyordu. Zafirepulos'un «— Ateş!..» emri hedefini bulmuştu. Şimdi, bütün bir işgal kuvveti, bu BİR ADAM'ın üzerine ateş ediyordu. O, bir siper buluyor, atıyor, deviriyor, sonra yeni hedefini bulabilmek için kendisini hedef yapmaktan çekinmiyordu. Belli idi ki, istilâ edilmiş bir vatan parçasında yaşamak yerine şerefle ölme kararında idi. Kurşunu kalmamıştı, geri sıçradı ve *İzmir Askerî Mahfil*'ine çıkan bir sokak başına kadar süratli adımlarla geriledi, bir binayı siper aldı, mavzerini yine doldurdu. O sırada bir pencere açıldı, ihtiyar bir kadın başı görüldü. Kahraman, kendi kendine gibi söylendi:

«— *Anne... Bunlar son kurşunlar. Onları da harcıyayım.. Sonrasına sen ahrette şâhid ol...*»

Başka bir Yunan kolu, Askerî Mahfil'e Yunan bayrağını çekmek için saf nizamında ilerliyordu: Aynı netice... Mavzerdeki beş kurşun ve başlarında düşman bayrağını taşıyan zabit olarak beş ölü... Sonra da, göğsünü düşman kurşunlarına hedef tutan bir fedaî... Bir çınar gövdesi gibi devrildi: Bu, Yunan istilâsına uğrıyan İzmir'in ilk şehidi idi: *Hukuk-u Beşer* gazetesi sahibi Hasan Tahsin Beydi.. Hukuk-u Beşer, yâni bugünkü ifademizle İnsan Hakları... Gazetesine verdiği ismi kendi öz varlığında manâlandırmak için, İNSAN olarak yaşamıya azimli milletinin haklarına uzanan hayasız ele karşı, kalemini bırakıp silâha sarılan bu yiğit genç

Kapağımızdaki Klişe

İlk Şehit

Kapağımızın sol tarafındaki Baş, bu sütunlarda, yiğitlik destanını okuduğumuz kahraman Hasan Tahsin'e aittir.

Ali Nadir Paşaların, birer kurbanlık koyun gibi Yunan süngüsü altında vapurlara tıkıldıkları korku ve dehşet ânında, eline mavzerini alıp gelen alçağın üzerine İLK yürüyen bu kalem sahibi centilmen insandı. Yüksek tahsilli, dil bilen, Batı görmüş, Boxton Kardeşler hâdisesinde gözüpekliğini ve cesaretini isbat etmiş hakikî bir Türk aydını idi. Mesleği ve vaziyeti, sonunun ÖLÜM olduğu âşikâr olan böyle bir karşıkoymıya O'nu ne mecbur ediyor, ne de vazife olarak veriyordu. Hayır!.. Böyle düşünmedi: Memleket ve millet, ferdî kahramanlıklara muhtaçtı. Sarsılan maneviyatın yerine gelmesi, yiğitliğin şâhlanması lâzımdı. Bunun için de erkekçe ve merdçe akıtılmış KAN'a ihtiyaç vardı: Hasan Tahsin bu gerçeği kendi kanıyla isbat etti.

Bugün, İzmir'de, Konak meydanında dikilen mütevazı âbidede, ilk isim O'nundur. Bu kadarla kalınmamalıydı: İzmir, bu fedakâr evlâdına daha çok şeyler borçludur. O'nu ve benzerlerini yakından tanımak gerekiyor: Çünkü görüyorsunuz ki, ardlarında bıraktıkları yıllar içinde, izlerinde ve yollarında gidilmesini şart koşan olaylar gelip geçiyor, fakat kahramanlık ve besalet daha çok kürsülerin ve meydanların inhisarında...

oracığa yığıldı, kaldı... Bütün dünyanın «— *İzmir işgal edilirken şiddetli müsademeler olmuş ve Yunan kuvvetleri mecburî olarak silâh kullanmıştır.*» yalanının asıl ve öz hâdisesi sadece bu idi: Bir ADAM, bir tek Türk fikir adamı, kalemini elinden bırakmış, baba yadigârı silâhına davranmış ve son kurşununu harca-

dıktan sonra şehid olmuştu. Fakat bu kahramanlık sahnesi, korkak ve adî düşmanda, kan dökmek ve zulmetmek ihtirasını alevlendirmişti.

★ — *YIĞIN YIĞIN ŞEHİT:*

Evi, Askerî Mahfil'in yanı başında olan ve bu destan sahnesini gören yaşlı bir Türk, Bakırcı Zade Hafız Sabri Bey, dayanamamış, cezbe halinde elinde rövelver'i sokağa fırlamış, karşısına çıkan ilk Yunan zabitini yere devirmiş, her kurşunu ile davetsiz gelen bu hayasızlar kalabalığından birisi can vermiş, nihayet onun da kurşunu bitmiş, o da, bire karşı yüzle atılan mermilerin altında can vermişti.

Kışlayı, Askerî Mahfili, Kolordu Merkezini, Müstahkem Mevki kumandanlığını eline geçiren Yunanlılar, bir kin ve gayız fırtınası halinde rastladıkları asker ve sivil Türkleri sürükliyerek vapurlara tıkmıya ve Kordonboyunda sıra haline getirip «— *Zito Venizelos...*» diye bağırmıya mecbur ediyorlardı. Bütün muhitin hürmetini kazanmış bir albay, On Yedinci Kolordu Askerlik Dairesi Reisi Süleyman Fethi Bey, şahâ kalkan millî haysiyetiyle: «— *Hayır, hayır,* diye haykırmıştı.. *Ben bir Türk zabitiyim. Ancak kendi bayrağıma ve milletimin büyüğüne yaşasın diye bağırırım...*»

Orada, mubarek vucüdü süngü, kasatura, kabze darbeleriyle darma dağın edilerek öldürülmüştü. Onu, Dr. Yarbay Şükrü Beyin, Yüzbaşı Nazım Beyin, kolağası Hasan Necati Beyin, Dr. Fehmi Beyin, Yüzbaşı Ahmet Beyin, mülâzım (teğmen) Faik Beyin, mümeyyiz Nadir Beyin, mümeyyiz Ahmet Hamdi Beylerin fecî şekilde şehid edilmeleri takip etti. Bunlar, meydanlarda öldürülenlerdi. Mahalle aralarındaki facialar, o gün de, bugün de, meçhul kaldı. Sadece Amerikan Tahkik Heyeti raporunda: «— *Yunan kuvvetlerinin sebepsiz yere şiddet gösterdikleri anlaşılmıştır. Türklerdeki mukavemet, ferdî ve şahsî karşı koymalardı. Bunu da çok tabiî karşılamak icap ederdi.*» diyor. İftiralar ve inkârlar arasında hakikaten parçacıklar taşıyan bir yabancı ses idi bu...

★ — *İKİ ZALİM KAFANIN KARANLIK PLÂNI:*

Fransız Başvekili Raymon Puankare hatıratında şöyle der: «— *İzmir'in işgali,*

Hasan Tahsin Bey (Hukuk-u Beşer = İnsan Hakları) gazetesini çıkardığı buhran günlerinde.

(Bu haklar verilmediği zaman, bedeli kan olarak alınabileceğini isbat için kendisini fedâ edebilmenin örneği.)

sulh yüksek komisyonunda aslâ kararlaştırılmamıştı. Hâdise, bir olup bitti şeklinde cereyan etmiştir. Mondros mütarekesinin yedinci maddesinin müttefiklere verdiği selâhiyetin nasıl kullanılması icap ettiği, Amerikan Başkanı Vilson'un Paris'e yapacağı ziyaretten sonra İtalyanın da katılacağı mahrem bir konferansda tesbit edilecekti ve Yunanistan bu toplantıya alınmıyacaktı. Halbuki İzmir'in işgali, İngiliz Başvekili Mr. Loyt Corc'la, Yunan başvekili M. Venizelos arasında Londrada önceden kararlaştırılmış ve Türklerin her tarafta mütareke hükümlerini ihlâl ettiklerine Amerika iknâ edilerek işgal, bir emrivâki halinde Yunanistana vazife halinde tevdi edilmiştir. Hâdisenin, İtalya üzerinde derin menfi tesirleri olmuş ve İtalyan Başvekili Sinyor Orlando, benim yanımda Loyt Corc'a: «— Bu yaptığınız bir devlet adamının işi değildir. Sadece müttefiklerinizin hukukunu ayaklar altına almakla kalmadınız, dünyayı yeni bir bâdireye sürüklediniz.» *demişti. İtalyanın bu hiddetinin asıl sebebi, kendisine vaa-*

dedilmiş olan Osmanlı Akdeniz kıyılarının, müttefiklerin müşterek hareketi ile idaresine teslim edilmemesi idi. Nitekim İtalya, Yunanistandan evvel Kuşadası ve Söke'yi işgal etmiş, Konyaya kadar inmiş, fakat daha sonra hepsini terke mecbur olmuştu. O zamanki Fransız siyasî görüşünün de, Kilikya (Antep, Maraş, Adana) havalisinin tarafımıza bırakılması ve Suriye'nin Fransız mandası altında kalması ile tatmin edilerek, Şark'daki ananevî Fransız prestijini kökünden yıkan ve bir çok Fransız kanı dökülmesine sebep olan maceralardan sonra, Antep ve Maraş'ı terketmemizle neticelenen savaşlara sebebiyet vermiş olması da esef ve üzüntüye değer.»

Ne büyük tezaddır ki, Puankare'nin bu cümlelerine rağmen, İzmir'in işgalinde, limana dizilmiş olan harb gemileri arasında, Fransız bayrağını taşıyanlar da vardı.

★ — *BİR BAŞKA FELÂKET:*

Ertesi gün, bir başka felâketle karşılaşıldı ki, bunun acısı daha derindi: İstanbul Hükûmeti, sadrıâzam Damad Ferit Paşanın bir beyannamesi ile kendi öz milletinden olup bitenleri saklıyor, hâdiseleri «başka türlü» anlatıyordu:

«— Dün akşam saat 11 de Sadrıazam Ferit Paşaya Nişantaşındaki konaklarında Amiral Vep tarafından verilen notada Paris konferansı kararına göre İzmir kalelerinin itilâf kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirildiği gibi İngiliz Deniz Kuvvetleri Kumandanı Amiral Galtrop tarafından da İzmir vilâyetine dün sabah tebliğ olunan notada Paris konferansı kararlarına ve mütarekenin yedinci maddesine dayanılarak İzmir istihkâmlarının işgal edileceği ve öğleden sonra verilen ikinci bir notada yine mütareke hükümlerine dayanılarak İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline İtilâf devletlerince karar verilmiş olduğu bildirilmiştir. Hükûmet bu meselede devlet ve millet haklarının muhafazası için kendisine düşen vazifeyi tesbit etmiş, sükûn ve vekarın muhafazası lüzumunu ahaliye tavsiye eylemesini Dahiliye Nezaretine tebliğ eylemiştir.»

Dahiliye Nazırı kimdi? Ali Kemal!..

Baş eğeceksiniz deniliyordu halka... Yapılan «tamim» buydu ve tavsiyesini yerine getirebilmek için de, milletin elinden silâhlarını, ekmek bıçağına kadar, toplamıya kalkışacaklardı.

Ve, Hasan Tahsinle Süleyman Fethi'nin kanları henüz kurumamıştı.

Bu tavsiye, bugün Kıbrıs Türklerine yapılana ne kadar benzer...

Rahmetullah Efendi Ve Ak Sakal...

Damad Ferid, kimin ne yapabileceni Osmanlı sadrıâzamından daha iyi bilen İngiliz generali Haringtonun baskısı ile, İzmir vali ve kumandanlığından Nurettin Paşayı almış, yerine, kendi kafasına uygun bir insan olan Kanbur İzzet Beyi vali, Ali Nadir Paşayı da kolordu kumandanı yapmıştı. İzmir'in işgal faciasında bu iki korkağın suç hissesi, Damad Ferit kadar büyüktür.

İngiliz Amirali Galtrop şehrin «işgal» edileceğini bir ültimatomla vali İzzet ve kumandan Ali Nadir Paşalara bildirdiği zaman, ikisi, vilâyet makamında bir (toplantı) yaptılar: Bu olup bittinin önüne geçilemiyeceğini, hükûmet büyüklerine anlatmak için... Toplantıya, İzmir müftüsü Rahmetullah Efendi de dâvet edilmişti. Vali, kendi mevkiini bu din adamına takdim etmek istedi, fakat, valinin şahsiyetini bildiği kadar, dâvetin sebebini de elemle duymuş olan Rahmetullah Efendi O'nun yerine değil, tam karşısına oturdu.

Ve, Kanbur İzzet'in sözlerini sükûnetle dinledi, BOYUN EĞME çâresizlik tavsiyesi içinde vali sözünü bitirince, ayağa kalktı, valinin üzerine doğru bir kaç adım ilerledi, bir eliyle bembeyaz sakalını gösterdi:

«— Vali Bey... Bu kanımla kırmızı olabilir amma, bu alına Yunan alçağını selâmlamış olmanın karası içinde huzur-u İlâhiye çıkamam.»

Ve, cevap beklemeden hışımla odadan çıktı, doğruca müftülüğe gitti, bütün camilere haber saldı, iki saat sonra İzmir'in bütün camilerinde selât ve selâm sesleri yükseliyordu.

Bu sebepsiz ve vakitsiz ezanın sebebi acıydı, fakat mânâsı ulvî ve yüce idi. 1922 dokuz Eylülünde, Rahmetullah Efendi hayatta değildi amma, kurtulmuş İzmir'in câmilerindeki hür ezan sesi, elbette ki, bir şehid kadar onun ruhunu tâziz etti...

İnançlar yoluyla
İktidar mücadelesi : 3

Ülkeler ve fikirler arasında çatışma

RUM DÖNMESİ BABA İLYAS VE AYAKLANMA

Üç sayıdır devam eden bu bölümdeki yazı serimiz, Asya'nın Türk Ana-Vatanı olan Orta'sında, Müslümanlığın yayılmasından sonra kapup gelen çeşitli inanç cereyanlarının içyüzüne girmiye çalışmaktadır. Moğul istilâsı ile beraber, bu yeni kudreti kendi etkisi altına almak istiyen ve tarihi, dünyanın ilk çağlarına dayanan Asya - Afrika inançları, İslâm dininin basitlik ve sadeliğini anlaşılmaz hale getirip, gizli maksatlarına yol bulmaya çalışmışlar ve cezbe halindeki didinmeleriyle sık sık, ülkülerine erişmişler, çevreyi kan ve ateş içinde bırakmışlardır.

Bu bölümde, aslı bir Rum dönmesi olan Baba İlyas'ın Anadolu'yu derd içinde bırakan BABAÎ ayaklanışını göreceğiz.

★ — *KARIŞIK İNANÇLAR İÇİNDE ANADOLU :*

Anadolu'nun din varlığının üç yolu vardı: Mısır, Orta-Asya'dan hicret edip İran yoluyla Anadolu'ya dökülen mutasavvıf *(tarikat ölçüleri)* lar, Suriyeden geçip Batı Anadoluya kadar uzanan gizli mezhep öncülerinin durmadan artan çalışmaları.

Türklerin Anadolu'yu ele geçirmeleri, Beşinci Yüzyılın yaşadığı din karışıklıkları içinde, İslâm dünyasının (Şiî) propagandasının bütün kuvvetiyle tesiri altında olduğu zamana rastlar. Selçuk Türkleri bu manevî akışa karşı kayıtsız idiler. Osmanlı Türklerinin ilk yüz yıllarında, hiç bir karşı koyma kuvveti görmiyen Şiâ'cılık ve Batınî Tarikatleri, nihayet, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır savaşları ile Osmanlı Türklerini Sünnî'liğin kudretli müdafii haline getirinciye kadar devam etti, fakat, çok garip ve ne ibretli tezaddır ki, Yavuz Sultan Selim, kendisi kadar Türk kanı taşıyan ve öz Türkçe şiirler söyliyen Şah İsmail'in saltanatını yıkarken, Yeniçeriler, Bektaşîliğin inançları içinde ve bu inancı yaşatan askerî kudret halinde Yavuz'un dayandığı temeli teşkil ediyorlardı. Bu tezad, bugün, Türkiye Cumhuriyetinin içinde, başka şekillerde devam edip gitmektedir.

Moğollar diyarından gelen Şiîler, Konya Selçuklularının kuvvet ve kudretlerini kaybetmeleriyle bütün Anadoluya yayılmışlardı. Anadolu, İran kültürü ile, Türk kültürünün, Farsça ile Türkçenin boğuştuğu bir yer halini almıştı. Devletin resmî dili Farsça idi. İran dilinin böylece, *hükûmet lisanı* haline gelmesi ve Konya'da manevî ışık olan Öz Türk çocuğu Mevlânâ Celâlettin'in fikir hayatında Farsçayı tercih etmesi, Gizli Tapınakları millî ruh ile kapatan hareketlerin Türk halkı içine rahatça yayılmasının, millî dili savunma duygusu haline gelmesiyle en geniş özgürlüğü bulabildi ve BABA'lar devri açıldı. Ki, bunların başında BABA İSHAK gelir.

★ — *BABA İLYAS VE BABA İSHAK :*

Melik Dânişmendiye devrinde bütün Anadoluda şöhret alan Horasanlı Baba İlyas Tacüddün, İbrahim Bey oğlu Yağ Basan Bey zamanında Kayseriye kadı tâ-

yin edildi. (1197) tarihinde, İzzeddin Keykâvus Selçukî'nin vefatiyle Konya Selçukî tahtına oturan Birinci Alâeddin Keykubâd fütuhât maksadiyle 1206 da Erzincan üzerine taarruz etti. Kemah ve Erzurum şehirlerini mülküne ilâve ettikten sonra oralarda dağınık bir halde yaşayan Selçukî Tuğrul Bey'in evlâd ve ahfadına tamamiyle nihayet verdi. Ayni zamanda idarî birtakım tebdillerde bulundu. Amasya kadılığına Takyeddin'i, Me'sudiye müderrisliğine Taceddin Yûsûf Tebrizî'yi, Hankah Mes'udiye şeyhliğine de Taceddin Ebül-Vefa Harzemî'yi getirdi. Ebül-Vefa'nın vefatı üzerine onun halifelerinden Kayseriye kadısı ve Şiilerin en ileri gelenlerinden Babaîler pîri Şücaaddin Ebül-Beka Baba İlyas Horasanî'yi tâyin eyledi.

Ve yine bu arada Birinci Alâeddin Keykubâd, Muhiddin Muhammed bin Ali bin Ahmed Tahimi adında İrandan hicret etmiş azgın bir Şiîyi Sivas kadısı yaptı. Felsefe ve gizli ilimlerle şöhret kazanan bu Bâtınî misyoneri, hem güzel söz söyler ve hem de iktidarı yüksek bir âlimdi. Vaktile Şirazda mühim bir mevkii olan bu adamdan Baba İshak Kefersudî namında Binaz hanedanına mensup bir Rum dönmesi (1) dersler görmüştü. Muhiddin'in Sıvas kadılığına tâyini üzerine Baba İshak da Sivaşa geldi. Hocasının himayesinde kendisini hükûmetin teveccüh ve emniyetine tamamiyle bağladıktan sonra bütün hararetiyle Şiîlik propagandasına başladı. 1202 de Muhiddin'in vefatı neticesi, Baba İshak'ın yaptığı tahrikât hükûmetin kulağına değdi. Bundan kuşkulanan Baba İshak hayli bir zaman gizlendi. Baba İlyas Horasanî'nin Amasya tekkesine şeyh olduğunu duyar duymaz derhal gelip Baba İlyas'a mürid oldu (2).

1208 de Amasya valisi olan Hacı Toğrak Bey de Baba İlyasa intisap edenler arasında idi. Bundan istifadeye kalkışan Baba İshak, en faal bir Bâtınî dâisi sıfatiyle halkı Baba İlyası Horasanî namına davete başladı. Vaktiyle İranda Muhiddin Tahimî'nin derslerine devam ederken Elemuttaki hükûmeti Melâhidei Bâtıniye reisi, Alâeddin bin Muhammed bin Hasan sânî tarafından Anadolu dâiliğine tâyin

(1) İbn-i Bîbî.

(2) Amasya Tarihi, C. 2, S. 359.

Nâsır Hüsrev ve Çağrı Beğ

Elemut kalesinde bir gizli din ordusu kurarak, anarşist yollarla iktidarı ele almıya çalışan Hasan Sabbah'ın yolunu, daha kanlı ve geniş şekilde devam ettirme dâvasında olan Nâsır Hüsrev, Selçuklu Devletinin kurucusu Tuğrul Beyin kardeşi Çağrı Beğ'in Horasan valiliği zamanında yanına gitti ve kendisini himaye etmesini istedi.

Türk Beyi, Nâsır Hüsrev'i dinledi ve ona sordu:

«— Senin bu anlattıklarının Tanrının buyruklarıyla bir bağlantısı var mıdır?»

Nâsır Hüsrev, «Vech-i Din = Din'in yüzü ve iç yüzü» adlı kitabında uzun uzun anlatmaya çalıştığı fikirlerini özetlemek istedi. Çağrı Beğ, sabır ve sükûnla onu dinledi. Gece geç vakit olmuştu. Türk Beğ'i, yeni bir dünya kuracağı iddiasında olan karşısındaki adamın sözlerinden uzunboylu bir şeyler anlamadığı halde, sükûnet ve sabrı tükenmeden onu dinlemiye devam ediyordu. Nâsır Hüsrev yorularak, izahına ertesi gün devam izni isteyince, Çağrı Beğ güldü:

«— Sen, kendi kafana göre dünya ve bu dünya üzerindeki insanları kendi düşünüşüne göre yetiştirmek yolundasın. Bak ki, bir güneş doğup batıncıya kadar zaman içinde takatsız ve çâresiz kaldın. İnsanların ömrü bu kadar uzun değil... İyiyi ve güzeli herkesin kısa zamanda anlaması gerek. Allah Bir, Peygamber Tanrının dediklerinin ileticisi, gönül temiz, dil doğruyu konuşur, el ve beden çalışmada olduktan sonra, bu aydınlık yol nemize yetmez? Halkın kafasını ve gönlünü anlaşılmaz şeylerle bulandırmak yerine O'nun kalbine ve kafasına doğruluğun en kısa yolunu çizmek daha hayırlı değil mi?»

Nâsır Hüsrevle böylece konuşanlar olmadığı için, tarikatlerin sadece isimleri bile bir kitabın içine sığmıyacak kadar çoğaldı...

olunmuştu. Muhiddin'in Sivas kadılığına tâyini ise Baba İshak'ın yazifesini çok kolaylaştırdı. Şimşat civarında Kefersud nahiyesinde oturarak halkı Şiiliğe davet ve hükûmet aleyhine tahrikâta başladı. Baba İlyas tekkesine intisap ve bilhassa vali Toğrak Bey ile pîrdaş olması bu Rum dönmesinin fevkalâde işine yaradı. Halkın üzerinde her gün bir derece daha arttırılan telkinler neticesi Mes'udiye tekkesi binlerce ziyaretçilerle dolup boşalıyordu. Baba İlyas'ın şöhreti âfakı tuttu.

★ — *SELÇUKÎ SARAYINA GÖNDERİLEN SADEDDİN KÛPEK :*

Baba İshak ise Sadeddin Kûpek isminde bir müridini Selçukî saraylarına hulûl etmek üzere gizli vazife ile Konyaya gönderdi. Birinci Alâeddin Keykubâd'ın şehzadesi Gıyaseddin Keyhüsrev'e çatmağa muvaffak olan bu Bâtınî dervişi yaptığı tesirler ile Şiai Bâtınî'ye nüfuzunu Konya sarayına sokmağa ve birtakım bendegân bulmağa muvaffak oldu. Esasen İran kültürü ile Acem hükümdarlarının mukallitliğine başlayan Selçukî sultanlar ve ayni debdebeyi yaşatmağa uğraşan Selçukî sarayları bu gibi akidelerin yer bulmasına pek müsait bir hava içinde bulunuyordu.

Moğol istilâları dolayısiyle Orta Asya ve Maverâünnehirden kopup gelen ve Suriye yolundan geçen Şiîler için en beğenilen vatan, Selçukilerin hükümran oldukları memleketlerdi. Sahib olduğu sahte vatanperverlik duygulariyle zihni şişirilen şehzade Moğollara itaatinden dolayı babası Sultan Alâeddin Keykûbad'ı zehirledi ve 1235 senesinde ikinci Gıyaseddin Keyhüsrev hükümdar oldu. Kûpek de Emîr Sadeddin ünvanile veziri a'zam (Başvekil) nasbedildi.

Müridinin bu yüksek makamından kuvvet alan Baba İshak Kefersudî teşkilâtı büyütüldü. Tokad, Canik, Çorum, Sivas, Karahisar-ı Şarkî vilâyetlerinde Baba İlyas için davetlerine önem verdi. Bu teşebbüslerin tesirleri ile binlerce insan, Selçukî düşmanı olarak Bâtınî oluyorlardı.

★ — *BABA İSHAK'IN HALİFELİK İLÂNI :*

Baba İshak kazandığı muvaffakiyetten derin bir memnuniyet duyarak o zamana kadar Baba İlyas'ı Horasanî namına yaptığı davetlerden birdenbire vazgeçerek kendisini ileriye sürmeğe başladı. Yirmi bin ihtilâlciden mürekkep bir kuvvet ile 1233 de isyan etti. Şimşat, Urfa, Kefersud, Maraş, Antep ile bütün Suriye kıt'asındaki Haleb Bâtınî merkezine bağlı daha binlerle fedainin iltihakile elli bini aşan Şiai Bâtınîye fırkaları Amasya, Tokad, Sivas, Çorumdan Garbe doğru inmeğe ve bütün bu civarlardaki şehirlere hücum etmeğe başladılar. Anadolu tarihinde Babaîler kıyamı diye kaydedilen bu müthiş ihtilâl dervişleri ortalığa o kadar müthiş bir velvele saldılar ki çoluk ve çocuk zehirli Bâtınî hançerlerinden yakalarını kurtaramıyorlardı.

Baba İshak da «Emir-ül-Mü'minin Sadr-üd-dünya veddin Baba İshak ve Resûlullah» ünvanile halifeliğini ilân etti. Hazreti Muhammed'in ruhunun Hazreti Aliye, Aliden de kendine hulûl ettiğini iddia ediyordu.

İbni Bîbî'nin ifadesine göre Emîr Sadeddin Kûpek de Konya Selçukî saraylarında birtakım roller oynuyordu. Ve ayni zamanda iğfalkâr hareketlerle hükümdarı oyalıyordu. Babaîlerin tecavüzlerine uğrayan memleketlerin ileri gelenlerile ulemâ ve eşrafı Mısıra ve Uç Anadoluya ve payitaht olan Konyaya firar ediyorlardı. Nihayet hükümdara ihtilâlin ne kadar geniş bir sahayı sardığı anlatıldı. Artık önlerinde bir maniaya tesadüf etmeyen Babaîler, Konyaya doğru geliyorlardı. Bu ayaklanmanın öncüleri arasında olduğu anlaşılan Emîr Sadeddin Kûpek derhal idam edildi.

Bir koldan Sivasa, diğer koldan Kayseriye doğru ilerliyen ihtilâlciler, hükûmeti süratle harekete mecbur ettiler. Selçukî ordusu muhtelif cephelerde Babaîlerle çarpıştı. Amasya kalesinde sıkıştırılan Baba İshak, nihayet ele geçti. 1238 de bütün elebaşılarile birlikte idam edildi.

★ — *ANADOLU'YA YAYILAN Şİİ BABALARI :*

Fakat Babaîlerin arkası kesilmedi. Anadoluda çıkan bu kanlı ihtilâlden fevkalâde memnun olan Şiai Bâtıniye dâîleri Olcaytunun sarayından dört tarafa dağılmağa başladılar. Artık bu fecî hâdiselerden ürken ve İlhânîlerin tazyiklerinden

İnanç ayrılıkları, politikaya girdiği zaman en ağır tepkilere yol açtı: Çok defa, bir adalet ve kanun kararına lüzum duyulmadan, kılıçlar ve baltalar, hattâ yığın yığın öldürmeler; başları bedenlerinden ayırdılar ve fikirlerin yayılmasını önlemiye çalıştılar. Yukarıki klişe History of the Nations'dan alınmıştır ve bir «kafa kesme» sahnesini tesbit ediyor. (İnançlar yoluyla iktidar kavgasına girenlerin kafaları kesildikçe, fikirler, yeni takipçiler buldu ve yayıldı... Çünkü temel inançlar, anlaşılmaz hale gelince düşünce istismarcılarının önüne geçebilmek imkânı var mıdır?)

usanan Sünnî âlimler de Uç Beyliklerine iltica mecbur oldular. Sabık Mes'udiye müderrisi Mecdeddin İsa, Ertuğrul Gaziye, Cemaleddin Aksarayî de Mısıra iltica etmişlerdi.

Şiiliğin uğradığı bu felâketten fırsat bulan bir takım Acem müttesidleri de Şiai Bâtınîye dâîsi sıfatiyle Garbî Anadolu'ya kadar sızıyorlardı. En ziyade cahil Türkmen boylarında hürmet ve kabûl gören bu Şiî Bâbaları Anadolu'da tam teşkilâtlı büyük bir Alevîlik cereyanı uyandırdılar.

1291 yılında Selçukî Boy Beyleri bu vaziyet karşısında Sünnîliği müdafaa için harekete geçtiler. Hattâ Babaîler ihtilâli ile Anadolunun uğradığı manevî hezimetten son derece müteessir olan Mısır hükûmeti dahi fiilen Sünnîlere yardım etti. Bu yardımdan öfkelenen İlhânî hükümdarı Olcaytu veziri Sadeddin Kazvinî Alevî'nin tahrikâtile Mısır ve Suriye üzerine büyük bir ordu sevkederek bütün buraları tahrip etti.

Moğolların tecavüzleri ile sarsılan Anadolu Sünnîliği, Şiîlerin karşısında çok muztarip bir vaziyete düştü. Bundan endişelenen Uç Beyleri, bilhassa, Karamanlı Nureddin Muhammed Bey (3) Tekeli Türkmenlerinin reisi ve Antalya Emîri Seyfeddin Mahmud Bin Sarimeddin Teke, Kosonoğlu Nureddin Altun Bey gibi kuvvetli Uç Beylerinin topladıkları büyük bir ordu, Moğollara hücum etti. Ve bütün Konya ve havalisinde ne kadar Moğol varsa hepsini tardettiler. Anadolu Beylerinin hamiyet ve cesaretleri karşısında Moğolların uğradığı bu hezimetten son derece müteessir olan vezir Sadeddin Alevî Kazvinî de kederinden vefat etti. Olcaytu da bunun üzerine Şia mezhebini terkederek Sünnî mezhebine girdi (4).

Moğolların uğradıkları bu hezimetten sonra Anadoludaki nüfuzları da adamakıllı sarsıldı. Fakat Şiî dâîleri bundan hiç de müteessir olmadılar. Bütün hırslariyle fikirlerini yaymıya devam ettiler. İlhanlı Hakanı Olcaytu'nun yerine geçen Ebû Said Bahadır Han, Şiîlere, Olcaytu kadar güven ve sevgi göstermedi, hattâ Sünnîle-

(3) Karamanlar Cengiz vak'ası üzerine bir takım Horasanlılarla hicret etmişlerdir. Bidayette Selçukîlerin hizmetinde idiler: Hayrullah Efendi Tarihi C. 3, S. 15.

(4) Amasya Tarihi C. 2, sayfa: 469.

ri korudu. İlhanlı Saraylarını dolduran Şiâ bilginleri dağılmıya başladılar. Ebû Said Bahadır Hanın ölümünden sonra, İslâm ülkelerinde kurulan küçük devletlerde din, birer mezheb farkı ve gayesi gözeten temel müesseseler olarak devletlerin politikasında hâkim kuvvet oldu. İran ateşe tapanlarıyla, Yahudiliği yine bir «dünya hareketi» haline getirme dâvasında olan Siyonizm'in ülküsü ve beklediği sonuç da zaten bu idi.

Cengiz ve Hülâgû ordularının önünden kaçan Şiî Babaları ve çevresindekiler, Mısır, Şam, Irak, İran, Azerbaycan, Faris, Horasan'ın ücra köşelerine yayıldıkları gibi, Anadolu Selçuklularına da sığındılar. Bunlar, İran topraklarında bir müddet kalarak, dinî inançları millî ülkülere doğru ustalıkla yönelten ve Acem kültürünü, Türk varlığı üzerinde temel kudret haline getirerek Türk Milliyetçiliğini din yoluyla vurmıya çalışan gizli hareketle, Müslümanlığa Yahudî İsrailiyatını sokarak, İslâmın saf ve berrak varlığını içinden çıkılmaz hale getirip bir dünya düzeni olmaktan alıkoyma savaşına bütün güçleriyle girişen Siyonist önderlerin iki ayrı uçtan çekişmeleri ile, çoğu okuma yazma bilmiyen ve ruhu, her türlü telkinlere açık Türkmen Obalarının içine, çeşitli ad ve kılıklarla dalıyorlar, zaman zaman saygı ve sevgi, çok kere de kayıtsızlık görerek gizli maksadlarını istedikleri gibi ekecek elverişli zihinler buluyorlardı.

★ — *GİZLİ KAVGALAR:*

HORASAN ERLERİ adıyla Türk soyunun öz ve arı kolları olan Oğuz Boyları arasına karışan Tarikat Babaları, halk üzerinde olduğu kadar devlet varlığında da büyük kuvvet ve kudret kazanmıya başlamışlardı. Bu tarihte, Konya'da manevî nüfuz ve kuvvetinin en üstün seviyesinde olan Mevlânâ Celâlettinin şiirlerinde ve nesrinde İran dilini tercih etmesi, çoğu Horasan'dan gelen ve asılları Türk olan Tarikat Babalarını, iki ayrı uç'da topladı: Bir kısmı, Mevlânanın tesiriyle İran kültürüne ve İran diline döndüler, aralarında bilhassa Hacı Bektaş-ı Veli olan diğer kol da, Türkçe konuştular ve Türk dili üzerinden fikirlerini yaymıya başladılar.

Bu gizli kavgalar, Konya Sarayında bambaşka bir hüviyet almıştı: Anadoluda İranlılığa karşı hayranlık denilecek duygular belirmişti. Nasıl ki, öz Türk bir varlık olan Samanoğulları zamanında devlet İranlı bir yüz gösteriyorsa ve Abbasîler de, ilk zamanlarında İran taklitçiliğini özenilen netice olarak saymışlarsa, şimdi de, Konya'nın Türk Selçuklu sarayında şehzadeler, asıl ve öz adlarını bırakıyorlar, Keyâniyân, Sâsâniyân hükümdarları gibi, Keykubât, Keyhusrev, Darâ adlarını alıyorlardı. Oysa ki öz adları, Kılıç Arslan, Mengü Kaan, Ertuğrul, Olcaytu idiler!..

Bu gizli kavga, İran kültürünün çevresinde kibar sınıflar, bilginler, şairler, şeyhler türetirken, öte yanda, geniş Türk ve Türkmen halkının içine yayılan Tarikat Babaları, ulusal duygu ve gelenekleri ellerine almanın kolaylığı içinde gizli maksadlarını yaymıya gayret ediyorlardı. Batı İrandan kopup gelen ve artık Arablık vasfını kaybederek daha çok İran - Turan gizli savaşı halini alan din çekişme ve çelişmeleri, bir çok yeni Tarikatlerin doğmasına sebep oluyordu. Kısaca Melâmiyye denilen ve üçüncü yüz yıldan sonra bir çok mutasavvıfların vatanı sayılan Türk Nişapurdan bütün İslâm dünyasına yayılan yeni yeni şöhretler, çoğu kendi adlarına yeni tarikatleri şaşırmış ve din inançları zedelenmiş olan halk arasında yaymıya kalkıştılar.

Bu darmadağın ruh hâleti ve bir inanç arıyan gönüller arasında Bektaşîlik nasıl başladı, nasıl genişleme imkânı buldu, nasıl yayıldı? Şia'nın karşısına çıkan kuvvetler nelerdi? Hangi akım, öz kanı birbiri kadar TÜRK olan Yavuz, Şah İsmail'i karşı karşıya getirdi? Batınî, yâni gizli duygular hareketi ile Sünnîlik nasıl zedelendirildi ve daha sonra da, aşırı Arab Milliyetçiliği, Türk sâfiyet ve din sevgisini nasıl sömürerek, Sünnîliği bir «Arab Militarizmi» nin vasıtası hâline soktu?

Bütün bu suallerin cevaplarında, bugün içinde çalkandığımız ruh çöküntüsünün temel dertleri saklıdır. Tanrı kısmet ederse, çoğu zaman ürkülen ve konuşulmıyan bu İÇ KAVGA'ların üzerindeki perdeyi kaldırmıya gayret edeceğiz.

Feth-i Celil-i Konstantaniye

(Bizans Devri) kapanırken şehirde olanların anlattıkları

★ — SON ONBEŞ GÜN :

İstanbul'un fethini dört cildlik eserine «ancak bir kısmıyla» sıkıştırabildiğini söyleyen Fransız tarihçisi Jan Piyers'e göre, Bizans'ın son imparatoru Konstantin Dragazes, şehrin elden gittiğini Mayısın son haftasında anlamıştı. Fakat kendisi, ÖLMEK kararında idi. Fatih Sultan Mehmed'i tanıyordu: Biliyordu ki, son dakikada bile, hayatının emniyetini istemiş olsa idi, yirmi iki yaşının içinde olan genç Türk Hakanı bu isteği tereddütsüz hemen kabul ederdi. Fakat Bizans İmparatoru, kuşatmanın başlamasından bir kaç gün evvel, Türk Padişahının yaptığı «teslim» teklifini reddetmişti. Kırk dokuz yaşının içinde idi. Fatih onun oğlu yaşındaydı ve ortada bir de Prenses İren macerası vardı. Rumluğun inad ve fevri kin hislerinin tipik bir örneği idi. M. Piyers der ki:

«— İmparator'un sadık nedimi Frances, hükümdarının ayaklarına kapanarak artık neden ve neyi düşündüğünü sorduğu ânda, bir ölüm feryadına benzeyen kahkahâ ile karşılaşmış, tüyleri diken diken ve karşısındakinin aklını kaybetmiş olmasının dehşeti içinde sakalları aklaşmış, yüzü gerilmiş Efendisinin bir taraftan gözlerinden yaşlar boşanırken, öte yandan kahkahalarla gülerek eliyle boğazını gösterdiğini görmüştü. Bu kaderin işareti mi idi? Çünkü fethin birinci saatinde Konstantin Dragazes'in hayatına, boğazı kesilerek nihayet verilecekti.»

Frances ise, Mayısın 27 nci günü, yâni şehrin düşüşünden iki gün evvel, İmparatorun emriyle, çoluk, çocuk, yaşlı, genç, kadın şehrin, surların önünde müdafaada hizmet görenler dışında bütün halkının sokaklara dökülerek Ayasofya Kilisesine dolduğunu ve orada son dinî merasimin yapılarak vedâlaşıldığını anlatır. Herkes, hançeresinin bütün kuvvetiyle «— YARABBİ.. BİZE MERHAMET ET..» duasını okuyordu. Bu, Lâtinlerin, «şehirler kraliçesi» nin surları önlerine dayandığı zamandanberi söylenmiyordu. Mukaddes tasvirler genç kızların elinde idi. İmparator, azizlerin önündeki mihrâba gelince, sesinin bütün gücüyle haykırdı: «— Sizlerden hayatınızı mukaddes şehir için vermenizi istiyorum. Dört duygunuz bu isteğime evet demenizi emreder: Evvelâ din ve imân, sonra vatan, sonra Cenab-ı Hakkın takdis ettiği ben imparatorunuz, sonra karılarınız, çocuklarınız, aileniz...»

Fatih'in Londra, Britiş Museum'da olan tahta üzerine gravür resmi.
(Kendisinden önce de, kendisinden sonra da hâlâ TEK... O yaşta, öylecesine azametli bir işi, öylecesine başarabilmiş olma bakımından!..)

Cenevizli Tarihçi Barbaro, İmparatorun

bu sözlerini kaydettikten sonra der ki:

«— Fakat buna benzer, yalnız daha sağlam sebepler üzerinde benzer konuşma yapan bir başkası vardı ki, o da, Türk Hakanı Sultan Mehmed'di. Muhammed'in bu sadık ve kahraman evlâdı, o da, kendi dini ve kendi devleti için kendi askerlerine aynı şeyleri söylüyor, mukaddes şehrin surlarını çepeçevre kuşatmış olan o sel gibi ordusunun önünde, bembeyaz atı üzerinde, gemilerini karadan denize indirmeyi de başarmış olmanın akla durgunluk veren muvaffakiyet ve azminin üzerine basarak «ZAFER, ZAFER, ZAFER...» diye haykırıyordu. Bütün bu karşılıklı son hazırlıklar ve meydan okumalar, Mayıs ayının son haftası içine sıkışmıştı. İki taraf da, artık son safhanın geldiğini anlamışlardı.»

★ — VLAKERNA SARAYINDAKİ SON GEZİNTİ :

Tarihçi Frances'i dinlemiye devam edelim: «— Geceleyin Türk ordugâhından damarlardaki kanı durduran gürültüler geliyordu. Bunlar, Türklerin son hücuma hazırlandıklarını bildiren haberleri doğruluyordu. Türklerin safları içinden geçebilmiş olan sadık bir cesur kadın, Türklerin bütün surların etrafındaki çemberi, insan yığınları ile sekiz kemer halinde çevirdiklerini, Padişahın o sabah için umumî hücumu idare edeceği haberini getirdi. İmparator, mâneviyatın bozulmaması için bu haberin gizli kalmasını emretti. Altında cins bir Arab atı vardı. Muhasaranın devamı müddetince kendisine karargâh olarak kullandığı Vlakerna sarayına geldi. Bu saray onun gençlik hâtıralarına sımsıkı bağlı idi. Başta taht salonu olarak her tarafı dolaştı, Saray nazırından hademelere kadar herkesi huzuruna kabul etti. Nasıl bir his ki O'na, artık bir daha bu insanları göremiyeceğini anlatmış oluyordu.

Saraydan ayrıldı ve beraberce atlarımıza bindik. Herkes, Surların üzerindeki müdafaa noktalarında idi. Ağaran fecrin ilk ışıkları içinde şehre hâkim bir burcun üzerine çıktık ve inançlarımıza göre, Allahın korumasına emanet edilmiş olan şahâne şehrimizi, beldelerin kraliçesini bir daha o güzel Mayıs sabahının ilâhî ve efsanevî çizgileri içinde seyrettik. Hissediyordum ki, bizim gibi bir başkası da, Türk Hakanı da, kendisinin ve milletinin olması için bir insanın, hele onun yaşındaki bir başka insanın göstermesine imkân olmıyan arzu ve ihtirasla bu güzel şehre bizim duygularımızla bakmaktadır. Bu düşüncelerimizden anî bir velvele ile ayıldık: Surların dışında parıldayan ateşlerle, nereden çıktığı belli olmayan ve bütün duvarların arkasında mevzilenmiş elli bini aşan seçkin Türk askeri, ellerinde merdivenlerle artık yıpranmamış yeri kalmayan surlara saldırdı. Evet, bu, haberini aldığımız son umumî taarruzdu.»

★ — KERKO-PORTA (KADERİN AÇIK BIRAKTIĞI KAPI) :

Yine Frances'i dinlemiye devam edelim: «— 29 Mayıs salı sabahının erken saatlerinde, Likos vâdisinden öyle patırdılı sesler gelmiye başlamıştı ki, dünyanın bütün hançerelerinin burada yerden fışkırarak bizi sesle boğmak istediği zannedilebilirdi. Bu vâdi bana, Birinci Jüstinyen'in Ayasofya Kilisesi yakınındaki heykelinin işaret ettiği istikameti hatırlattı... Asırlarca evvel, o mukaddes imparatorumuz, eliyle, Türklerin eline geçecek toprakları işaret edip: **«— Dikkat ediniz!.. Uyanık olunuz!.. Sizi şehrinizden kovacak o müthiş kuvvet işte bu istikametten gelecek.»** dememiş miydi?

Türkler, mensup oldukları nesiller ve ırklar kadar bol çeşitli silâhlarla, fakat çoğu surlara tırmanabilmek için sadece küçük bir kalkan ve elinde pala ile merdivenlere atılıyorlardı. Bizimkiler onları deviriyor, fakat Hakan'ın imânlı askerleri, artık sabırları tükenmiş olarak ölümün üzerine gözlerini kırpmadan yürüyorlardı. Ben bir Hıristiyan olarak bunu söylerken yüreğim yanmaktadır, fakat, hakikattir ki, Sultan Mehmed'in askerleri kendisine lâyık idiler. Birisi düşüyor, arkasındaki belki kardeşi, belki akrabası, belki arkadaşı olanın ölüsü üzerine basarak o yüreklerini dolduran **«Allah, Allah...»** avâzeleriyle merdivenlere atılıyordu. Öğleye doğru iki hücum da püskürtülmüştü. Fakat güneş semanın tam üzerinde iken, Padişahın da bulunduğu Topkapı çevresinden kulakları sağır eden velveleler içinde asıl hücum başladı. İmparator, tehlikeyi anlamışcasına atını buraya sürerken, çanlar bütün kuvvetleriyle çalıyor: «— Sura... Yardıma...» feryatları afakı inletiyordu. Mızraklar, baltalar, kargılar, kılıçlar ve uzun şişlerle silâhlanmış olan Yeniçeriler, Topkapı surları önünde, kendilerinin ileri-

sinde merdivenlere tırmanan Anadolu sipahilerinin arasına katılamamış olmanın çaresizliği içinde kükrüyorlardı.

Ah... Ah... İmparator Topkapı önünde Padişahın idare ettiği hücumu durdurmaya çabalarken, asıl felâket, Edirnekapısı önünde vukua geldi. Burada şehri kuşatan sur Edirnekapıdan **Port-Firojenet = Tekfur Sarayı**'na kadar devam ediyordu. Bu sur. Likos vâdisindeki sura benziyordu. Bir tek farkla: O da, şehrin iç suru olan Teodos duvarı, Edirnekapısına dört yüz metrelik mesafede birdenbire kesiliyordu. Burada iki duvar bir kapı ile birleşiyordu. Burası, askerî bir kapı idi ve Bizans ordusu merasim için buradan dışarı çıkardı. Arka taraftan da, İmparatorun sarayına uzanan ikinci kapının arkasına düşüyordu. Öyle ki, burayı eline geçiren, şehrin içine girmiş demekti. Burası (Kerko-Porta = Canbazhane kapısı) adını alan ikinci kapı ile şehrin kilit noktası idi.

1204 senesinde Lâtinler şehri kuşattıkları zaman, bu kapı örülmüş, sonra unutulmuş-

Konstantin-in kaderi

Son Bizans İmparatoru On Birinci Konstantin Dragazes'in son dakikalarını, yabancı tarihçilerin kalemi efsaneleşmiştir. Klişesini yan tarafta gördüğümüz son Bizans İmparatorunun kahramanca öldüğü tarih gerçeğidir. Fransız Tarihçisi Güstav Şlomberje, bu konu üzerindeki bütün rivayetleri derlemişti. Şöyle der: «— İstanbulun zabtını muhasarada bizzat bulunarak yazmış olan müverrihlerden hiç birisi, ölümünde, imparatorun yanında değildi. Son geceyi beraberinde geçirmiş olan sadık Frances, sevgili prensinin yanında olmadığını, fakat onun bir kahraman gibi öldüğünü, yanında bulunan ve kendisiyle beraber esir edilen seyisinden dinlediğini hikâye eder. Kritevululos ise, Jüstinyani'nin yaralanarak açık bıraktığı kapı önünde müdafaanın kumandasını eline alıp vurulduğunu yazar. Sakızlı Leonardo ise bir Yeniçeri tarafından devrildiğini, fakat doğrulup karşısındakine saldırdığını ve o sırada öldürücü bir darbe yediğini kaydeder. Montaldo ise bir Türk tarafından başının kesildiğini, Filolof da rastgele kılınç savurarak sonunda öldürüldüğünü anlatır. Dukas, iki Türk'ün imparatoru öldürüp başını Sultana takdim etmek için kesmek mücadelesi yaptıklarını ve cesedin Grandük Notaras tarafından tanındığını hikâye eder. Montaldo, Padişahın emriyle başın tahnit edilerek Bağdad'da Halifeye ve Asyanın diğer büyük hükümdarlarına gösterilmek üzere gönderildiğini yazar. Barbaro ise, Safaoğlu adlı Yeniçeri tarafından başının kesilerek Padişaha: «— **Şevketlûm.. İşte düşmanlarından en müthişinin kellesi..**» cümlesiyle takdim edildiğini ve Padişahın kendisine Aydın vilâyetinin gelirini bağışladığını kaydeder.

Tetaldi'nin ise anlattığı şudur: İmparatorun başını Padişaha bir asker getirmiş. Fatih, başın Konstantin Dragazes'e ait olduğunu Grandük Notaras'dan öğrenince onu öpmüş, sonra Rum patrikine göndermiş, gümüş bir vazo içinde Ayasofyanın mikrabına gömülmüştü. Cesed de, geceleyin Galatada gömüldü. Fakat bu efsanelerin ardı arkası kesilmedi. Hattâ Konstantin'in ölmeyip isim ve kıyafet değiştirerek senelerce serseri bir hayat sürdüğü de hikâye edildi. Silavunos ise, imparatorun cesedinin ayaklarındaki erguvan rengindeki ayakkabılarından tanındığını, Padişahın merasimle gömdirdüğüne ve makberin kandilinin yağını ebediyen hazine-i hassadan temin ettirdiğini, Vefa camii yakınındaki mezarın 1840 senesine kadar bir mermer taşla bilindiğini yazar.»

tu. Fakat Sultan Mehmed'in topları buradaki surları dövüp yıktığı zaman kapının üst kısmı meydana çıkmış, bir kaç ihtiyar da, dış surlardaki müdafilere yiyecek götürmek için bu kapıyı açmışlar, fakat, Türkler tarafından görülmesine imkân olmadığı için kapamayı düşünmemişlerdi. Onlar, Türk toplarındaki güllelerin burasının üst kısmını tahrip ederek hücum edenlerin gözleri önünde inanılmaz bir zafer âbidesi olarak belireceğini nereden bileceklerdi?

Şehrin her tarafında olduğu gibi burada da saldıran Yeniçerilerden elli kadarının bu gedikten şâhinler gibi daldıkları görüldü.. Nereye çıkacaklarını kendileri de bilmiyorlardı. Bir de gördüler ki, Şariziyos kapısını Karaca Paşanın askerlerine karşı müdafaa eden Bizanslıların arkalarına düşmüşlerdi... Hemen üzerlerine atıldılar ve son müdafileri de erittiler. Burada kulakları sağır eden bir velvele koptu. Müdafilere su taşıyan kadınlarla çocuklar karşılarında Türkleri görünce dehşet içinde kaçışmaya başlamışlar, iç sızlatan feryatlarla şehrin â-

Yine bir Mayıs günü...

Tarih, düşündürmiye değer tesadüflerle doludur: Fatih Sultan Mehmet, 3 Mayıs 1453 de İstanbul'a ilk umumî taarruzu yapmıştı. Aradan tam 27 sene geçtikten sonra, 3 Mayıs 1481 de, elli iki yaşında, büyük neticeler elde edeceğini söylediği «Doğu» seferine çıkış hazırlığında iken, Gebze'de hastalanarak hayata gözlerini kapamıştır. Fatih'in bu seferini, torunu Yavuz Sultan Selim'in gerçekleştirdiği ve memleketi Şia tehlikesinden kurtaran İran üzerine hazırladığı, buradan Afganistana, oradan da, Türk-Ana vatanına ineceği ve Batı Türkleriyle Doğu Türklerini birleştirmek gibi büyük bir ülküsü olduğu söylenir.

Önce 14 yaşında tahta çıkan, Varna savaşından sonra babası İkinci Sultan Murada yine tahtı bırakan, 1451 de yirmi bir yaşında ikinci saltanatı başlıyan Fatih Sultan Mehmet, otuz yıllık saltanatı içinde ikisi imparatorluk olmak üzere on beş devlet ve 197 şehri İmparatorluğumuzun ülkeleri arasına katmıştı. Devrinin ve tarihin en yüce hakanlarından birisi idi.

Batılı bazı kaynakların ısrarlı iddialarına göre, Fatih Sultan Mehmed normal olarak ölmemiş, zehirlenmiştir. Bu cinayeti irtikâb edenler idam ettirdiği Halil Paşanın yakınları, yeni bir sefer istemiyen Yeniçeriler, Papa'nın temin ettiği bir aşçı, Venedikli mühtedi bir hekim gibi çeşitli rivayetleri üzerinde toplıyan kimselerdir. Padişahın ölümünün anî oluşu, daha evvel bir hastalığı olmaması, gasıl sırasında vücudünde görülen kırmızı lekeler, bu iddia sahiplerinin üzerinde durdukları delillerdir.

Fatih'in vefatı sırasında üzerinde olan kaftan vucüdünden çıkarılamamış ve yukarıdaki klişese görüldüğü üzere kolları kesilmiştir. Bu da, kahraman Türk Han'ının bir zehirlenme cinayetine kurban gittiği iddiasının delillerinden olarak gösterilmektedir.

Bir devir kapıyan, bir devir açan ve dünyanın incisi beldeyi Türklüğe kazandıran, aydın, ileri fikirli, medeniyetçi ve ilimci bu ulu Türk Hakanının aziz hâtırasını minnetle tebcil ederiz.

Kerko - Porta'nın fetihten sonraki hâli.

(Eğer hâdise böyle olmasa idi Fetih, geri mi kalacaktı? Hazırlıyanın daha sonraki himmetleri ve neticeler bu suale HAYIR cevabını veriyor... İstanbul'un fethinde öyle insanüstü bir emek ve ilâhî takdir var ki, bunu, bir kapı'ya bağlamak için bu fethin acısını hâlâ yüreklerde duymuş olmak gerek!..)

fakını doldurmuşlardı. İşte bu anda, Ulubatlı Hasan Edirnekapısı üzerindeki burca, haşmetli ve fakat talihsiz İmparatorumuzun kartallı armasını indiriyor, Türk sancağını çekiyordu. Hodesa Triya kilisesindeki Hazret'i Meryem'in heykeli buradan alınmış, surun yanındaki Kora manastırına taşınmıştı. Pana-İya'nın, yâni İsa'nın mukaddes annesinin heykeli de bu sırada yerinden devrilince, oh, acı kader, keder dolu ümitsizlik yürekleri şifasız yara ile doldurdu: Allah, bizim günahlarımızdan dolayı beldeler kraliçesini, Türk Barbarlarına lâyık görmüştü.»

★ — **BİR DEVİR KAPANIRKEN :**

İstanbul'un fethine ait en dikkate değer vesikalar, Bizans, Ceneviz, Maltız ve Ermeni tarihçilerin yaşadıkları devirler için anlattıklarıdır. Çünkü Franças gibi, Kritevulos, Dukas, Slovon, Barbaro gibi müverrihlerin hepsi, asıl adı «Porta-Ksilo-Korko» olan kapının açık bırakıldığı ve bir Türk güllesinin üst kısmını yıkarak ağız tarafını meydana çıkarıp askerlerimizin oradan şehre girdiklerini kaydederler. Bu birleşmede, bir teselli vardır: Şehrin böylelikle zaptedilmiş olduğunu söyliyebilmek!... Fakat, yine hepsinin tasdik ettiği gerçektir ki, Ulubatlı Hasan, Likos vâdisini şehirden ayıran suru aşarak Hilâl'li Bayrağı Bizans surunun üzerine dikmişti. Bu nokta ile Porta-Kerko arasında, yüzlerce metre mesafe vardı.

Hoca Sadettin Tac-üt-Tevârih'inde, **şehre ilk girenlerin Topkapı ile Edirnekapı arasındaki yolları Bizanslılardan süratle temizledikten sonra, diğer kapıların da bir saat içinde ele geçirildiğini ve Fatih'in muzaffer kıt'alarının başında şehre girdiğini anlatır.**

Franças, hâdiselerî mutaassıp bir Hıristiyan olmanın verdiği kin ve nefret hisleri içinde ve asla tarafsız sayılmayan görüşlerle anlatırken, **Fatih'in şehre girişindeki hasmeti saklamadan itiraf eder:**

«— Pek genç, en çok yirmi üç yaşında idi. Yüzü her görene hürmet ve tâzim hisleri telkin ediyordu. Bakışı cevval, konuşması rahattı. Lâtince ve Rumcayı mükemmel konuşuyordu. Arkasındaki ak sakallı, korkunç bakışlı paşaların üzerinde târifi imkânsız nüfuzu vardı. Çok uzun boylu değildi, fakat omuzları çok geniş, alnı yüksek, burnu kartal gagası gibi kıvrıktı. Kumral bıyıkları vardı. Atının dizginini kolunun içine geçirmişti. Bir eli belinde idi. Arkasındakiler kendisinden en aşağı yedi adım geride idiler. Başını çevirdiği zaman, birisi

"Kapalı Kapı,, nın arkasındaki

En kuvvetli rivayete göre, Fatih, savaş meydanının ölüsü son Bizans İmparatoru Konstantin Dragezes'in cesedini gömülmesi için Ortodoks Patrikine vermişti: Patrikhane imtiyazı teslim edilen bu ölünün mânevî mirası ile başlar.

Ve, bir «Kapalı kapı» efsanesi vardır ki, Ayasofya'da yarıda kalan son âyinin kaldığı yerden yine başlaması rüyası ile zamanımıza kadar devam etti: İşte Kıbrıs'ta Makarios bu Megalo-İdea'nın son kanlı âsisidir.

Fatih'inki kuvvetin ve kudretin âtıfeti idi: Lozan'daki ise gafletin ve tarihsizliğin bedeli!..

Ne yazık ki, birincisinin de, ikincisinin de ceremesini millet ve devlet olarak Türklük ödemeğe devam ediyor. Ceza, tarihe göz kapamamış bir kudrete kavuşuncaya kadar süreceğe benzer!

****

hemen koşuyor, iradesi o ânda yerine getiriliyordu. Sen-Romen (Topkapı) dan girerek cesetlerden süratle temizlenen ana yoldan Büyük Kilise, Aya-Sofiya'nın önüne geldi. Gümüş ile işlenmiş büyük tunç kapı önünde çevik hareketle atından atladı, bir avuç toprak alıp, sarıklı başının üzerine serpti, secdeye kapandı, Allaha kendisine lütfettiği bu tarih kapayıp, tarih açan zaferden dolayı minnetlerini arzetti. Sonra kilisenin içi tıklım tıklım dolu olan, kadınlı, erkekli, çocuklu, zengin, fakir, asîl, halktan binlerce kişi ile dolmuş esir halkı çıkarttı. Bu, Ayasofiya'ya sığınanlar için kaderin şansı ve lütfu oldu. Çünkü onlar, diğer kiliselerdeki ve evdekilerden daha talihli idiler. Bu ânda, bir Yeniçerinin, o muhteşem sanat eseri kiliseden bir mozayiki söktüğünü görünce hemen yanına çağırarak ne yaptığını sordu: Bunun bir kâfir eseri olduğunu, onun için kırdığı cevabını alınca kaşları çatıldı, kırılan parçayı yerine koydurttu ve şehrin kat'iyyen tahrip edilmemesini, kiliselere ve sanat eserlerine dokunulmamasını irade etti. Arkasındaki kalabalık arasında bir Hocayı çağırttı, ezân okuttu ve ilk namaz, fethin birinci günün ikindi üzeri kılındı. İmparator Jüstinyen ve İmparatoriçe Teodora'nın kurmuş olduğu Ortodoksluğun bu dünyaca adı ve sanatı kalblerde hayranlık uyandıran muhteşem eseri, bu ândan itibaren bir Müslüman camii oldu.

Sultan Mehmed'in buradan aynı ihtişamlı alayla çıkarak, Bizans İmparatorlarına asırlarca hükümranlık beratını veren Vlâkerna Saray-ı Krâlisine girmesiyle Türklerin Marmara sularını görmeleriyle başlıyan mücadele, heyhat ki, müthiş düşmanımızın zaferiyle nihayet buldu.»

★ — FETH-İ CELİL-İ KOSTANTANİYYE:

Şimdiye kadar aldıklarımız, sadece, yabancı tarihçilerin tesbitleridir: Bunların hepsi de, İstanbul'un Türkler tarafından fethinin dünya tarihindeki muazzam ve muhteşem yerini ve neticesini bilen insanlardır. Bizim tarihçilerimiz ise, Peygamberimizin «— İstanbulu zapteden emîr ne şanlı fâtihtir, ve onun ordusu ne büyük şerefe sahibtir.» İlâhî vâadını, yirmi iki yaşındaki Türk Hakanına lâyık gören Yüce Tanrının lutfu ile yetindiler. Nice nice fetihler zaferlerle dolu olan bir tarih içinde bile, İSTANBULUN TÜRK OLUŞU, kolay izah edilemiyecek mucize idi. Onun içindir ki, kısaca, Feth-i Celil-i Konstantaniyye dediler.

Hattâ, şehrin ismi de yüzyıllarca KONSTANTANİYYE olarak kaldı. İstanbul adı, şehrin nüfusunun büyük kısmı Türk ve İslâmlardan olunca «İslâmı bol» tâbirinin kısaltılmışı olarak da kullanıldı. Hükümlerini emeklere ve himmetlere göre veren tarafsız tarihçiler, fetihden sonra İstanbul için verilen emekleri, Bizans devrinin değerleri ile kıyaslarken, Türk sanat ve alâkasının üzerinde minnetle durmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğunun sukut devrinde, İstanbul'un kaderi, bir taraftan Etniki Eterya'nın beslediği Yunanlılık, öte taraftan Ortodoks kilisesinin mirascısı olma iddiası içindeki Rus Çarlarının hırsını ayaklandırdı. 1912-1913 Balkan Harbinde, Hadımköyüne kadar gelmiş olan Bulgar ordusu bile, İstanbulu ele geçirme dâvasında idi. Birinci Dünya Savaşından mağlûp çıkarken, Türklüğün bütün kaygısı yine İstanbul üzerinde idi. Bütün bunlar, birer korkulu rüya olarak mazi oldu. Mehmetçik, son Yunan istilâsını bütün neticeleriyle ebediyen silerken, düşman kafalarda yerleşen meş'um bir ihtiras çıbanını da kazıdı. Yirmi iki yaşındaki genç Türk Hakanının Tanrı lutfuna mazhar olmuş himmeti, bugünkü Cumhuriyet nesli için de baha biçilmez armağandır.

Acı kayıpların hicranı yüreğimizde, kıymetini bilelim...

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yadigâr Han Oğlu Ebül' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

— 4 —

★ — **TATARLAR ve ALAKÇIN :**

Yadigâr Han oğlu Ebül'Gazi Bahadır Han, Türk Şeceresindeki «soy» ları anlatmıya devam eder:

«— Gelelim Tatarlara: Tatarların adı eskiden ve şimdi dünyaca bilinir. Önceleri, yetmiş bin aile idiler. Bir çok uruklara yayıldılar, çabuk ürediler. Hıtay yakınlarında oturanlar ötekilerini bir bayrak altına topladılar. Tatarların özü, Ankara Moran adlı büyük suyun çevresinde otururlardı. Bu su, kendisine akan öteki sularla birleşip Acı Deniz'e akar. Bu suyun denize döküldüğü yerde büyük bir şehir vardı. Bu çevredeki atlar pek iri ve hepsi de ala **(elâ olacak)** olurdu. Ulu kendin adı ALAKÇIN idi. Yakınında zengin gümüş madeni vardı. Bu şehirde yaşıyanların kazanı, tabağı, bütün kabları gümüşdendi. Özbek'lerin ala atlı, altun ocaklı bir yurt var dedikleri, işte bu şehirdi.

Cengiz Han öldükten sonra Kırgız Yurdu ve onun çevresindeki yurtların tümü Tüli Hana bağlı kalmışlardı. O da ölünce oğullarına kaldı. Tüli Hanın büyük karısı ve bütün oğullarının anası olan Kuktay Bige, oğullarının söz ve iş atası idi. Hüküm onun elindeydi. Bu Han Hatun, ÜÇ BEG'inin komutasında on bin seçilmiş askeri gemilere bindirip ALAKÇIN'a gönderdi, dedi ki: **«— Eğer elinizden gelirse şehirdeki eşyadan getirin, bunu yapamazsanız o kend nasıl bir ülkedir, bunu iyice öğrenin, yüceliklerini ve ayrılıklarını kavrayın. Neden gayrıdan alt olalım? Tanrı bize toprak vermiş, güç vermiş, akıl vermiş. Gayrıdan geri kalmak şanımıza yakışmaz. Yaradana sığınıp biz de onlar gibi mutlu yaşamak dileriz.»**

Turfan'da Doğu Türkistanlı bir kız.
(Osmanlı Türklerinin başka ırk ve milletlerle aşırı karışmamış TİP'leri arasındaki müşterek hatlar ve benzeyişlere dikkat edilmiye değer. Bin yıla yaklaşan değişmeler ve nesillerin ıstıfası bile aynı olan çehre hatlarını değiştirmemiş...)

ÜÇ Beğ'i yanına on bin yiğiti alıp Alakçın'a vardı. Uzun süre sonra ancak bin kişi döndüler. Han Hatun dedi ki:

«— Alakçın için ne duyduksa doğrudur.

Gümüş ve altun bol. Savaştık. Kol hakkımızı öylecesine çok aldık ki, gemiler suyun akıntısından karşıya yürüyemedi. Poyraza tutulduk. Gemiler battı. Bu kalanlar yüze yüze kıyıya erişenlerdir.»

Han Hatun:

«— Yok, dedi, bu poyraz ve başa gelenler, bizim gayrının emeğini himmet etmeden elde etme hırsımızdır. Kim der ki bu Ata topraklarında aynı altun ve gümüş yok. Tezelden alın teri günleri başlasın. Ne alınyazısı varsa kendi gücümüz içinde gerek...»

★ — OYRATLAR, NAYMANLAR :

Türkler büyük sulara ÇAY derler, Taçikler Geçgin, Arablar Vâdi, Moğollar da MORAN derler. Moğuleli'nin doğusunda sekiz su vardır ki, onlara SEKİZ MORAN derler. Tümü de, ANKARA MORAN'a dökülür. Moğullar bu suların arasında otururlar. SEKİZ MORAN'ın adları şöyledir: GÖK MORAN, ÜN MORAN, KARA USUN, SES MORAN, AKRI MORAN, UR MORAN, CAN MORAN. İşte OYRAT urukunun yeri bu suların arasındadır. Cengiz Han zamanında Oyratların töresi Kotoka Beğ'i idi. İki oğlu vardı: İnalcı, Turalcı. Oyratlar, Turgavut, Tomak, Bulgarçın, Tülengün, Orasut uruklarına ayrılırlar. Tülengünler içinde çok hekim yetişir. İlâçları iyi tanırlar, otların şifasını bilirler.

Naymanlara gelelim: Pek çokluk ve döğüşken idiler. Geçmişlerini pek iyi bilmiyoruz. Karkış adlı ünlü Hakanları zamanında karlı dağlardan ovalara indiler ve çevreyi ellerine geçirdiler. Onun oğlu İnan Han, kendilerini düzene koydu. Cengiz Han zamanında Hanları Tayang Han idi. Onun oğlu Güçlük Han, Cengizle nice nice dövüştü. Kurt Cebe Noyan kendisini Pamirin buz tepelerinde yendi. Kara-Kurum asıl yurtları idi.

Naymanların komşusu olan Keraytler'ler Buyruk Han zamanında çevrelerinin hâkimi oldular. Hıtaylıların yurtlarının çevresine yüksek duvar yaptırıp iki ucunu denize kadar uzatmalarıyla Moğolların akınını durdurmıya çabaları bu zamana rastlar. Arablar bu duvara SED, Türkler Türk Korka dediler. Bu bir gülünçlük, alay etme idi. Türklerin korkacağı ne vardı? Timuçin geldi, bu aşılmaz SED, Moğul atlarının önünde düzlük oldu. Alakuş Tekin Cengiz zamanında, Hıtay'ın bu sed'di önünde idi. Cengiz ona haber saldı ki: «— İşte ben Tanrının buyruğu ile Çinlilerden atalarımızın öcünü almıya geldim. Bana yol verir misiniz?»

Alankuş Tekin'in gözlerinden yaşlar boşaldı:

«— Ne dersin Sen, ne dersin? Ben bu gün için yaşarım. Tüm duşumda ben bu günü beklerim.» dedi. Cengiz Han, Cebe ile Sobotay'ın komutasında sed'e yüklendi, Alankuş Tekin'in yol göstericiliği ile Hıtay içlerine daldı. Gökkubbe yaradılalı böyle cenk olmadı. Utku Türk yiğitlerinde kaldı, Çin dize geldi.

Hıtaylardan bir çok kişi, Hanlarından hoşnud olmayıp Kırgızların içine yerleşmiş idiler. Muhammet Peygamberin 513. yılına kadar burada Gor Han soyu Hanlık sürerdi. İslâm olan Sultan Sancar bunları İslâmın aydınlığına soktu. En uz kişileri Turkak Sakçı (muhafız anlamına) idi.

★ — MOĞUL URUKLARI :

Şimdi, Moğul uruklarına geçeceğiz: İlhan'ın oğlu Kıyanve İnis'in oğlu Negüz, Ergenekon'a girmişler, orada çoğalmışlardı. Kıyan neslinden Korlas urukundan Alankova isimli kadın, kocasız olduğu halde üç çocuk doğurdu. Bunlar büyüdü, çoğaldılar, adlarına Nurun dediler. Ki, NUR'lu, ışıklı demektir. İşte Moğulların «pâk nesil» i bunlardan üredi.

Cengiz Hanın üçüncü atası Kabul Han'ın altı oğlu oldu. Hepsi de yiğit, er kişi idiler. Halk bunlara KIYAT dedi. Moğulca KIYAN, dağdan inen demektir. Kabul Hanın oğullarının büyüğü Bartan Han idi. Onun oğlu Cengiz Hanın babası Yesugey Bahadır idi. Yesugey Bahadır'ın gözleri şehlâ idi. Moğullar şehlâya Borçağın dediklerinden Yesugey Bahadırın nesli: «— Biz Borçağın Yesugey Bahadırın torunlarıyız.» derlerdi. Türk Uruklarının hepsini bulmak, hepsini yazmak insanın gücü dışındadır. Bunu ancak Tanrı kuvveti yapabilir. Çünkü Türk, dünyanın kuruluşu, Âdem'le beraber başlar. Tüm insanlık, Türk'den üredi. Şimdi biz Moğulların uruklarının adlarını sıralarsak baş döner. Çünkü dünya döndükçe, bu dönüşe Türk'ün gücü katıldı. Denilebilir ki dünyayı döndüren, onu belirli yönlere iten Türk'ün dört bir yana akışı oldu. Bu akış, devirler kapadı, devirler açtı, devletler kurdu, devletler yıktı, uygarlıkların ışığını evrene dağıttı, karanlıklar yerini aydınlığa bıraktı.

Türk Ana-Vatan'ı Orta-Asya'dan BATI'ya doğru TÜRK AKINLARI, Avrupa'yı yüzyıllarca kaderine hâkim temel hâdise olarak arkasına taktı, sürükledi... Yukarıdaki klişe, Almanca «Dünya Tarihi» nde, bu akışın yönlerini göstermektedir.

(Ünlü tarihçi Wels, yüzyıllar süren bu haşmetli egemenliğe TÜRK ASIRLARI diyor ve gerçeği şöyle cümlelendiriyor: Kara-Kurum'daki Türk Hakan'ının izni olmadan, dünya yüzünde hiçbir kuş, kanad çırpamıyordu...)

Merkitler, Kongartlar, Karanotlar, Korlaslar, Konkomarlar, Kilkitler, Baydaylar, Kışlıklar, Uyşanlar, Soldoslar, Durbanlar, Barınlar, Sokutlar, Barkutlar, Cüveyratlar, Babaotlar, Celâyirler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, İldorkitler, Erlatlar, Arolatlar hep Moğul Urukları idiler.

Kirayt Hanı Ong Han, Cengiz küçükken ölen babasından sonra annesinin evlendiği İçiğe Ata'ya haber gönderip «— Bu soy sop dünyada kalırsa kimseye dirlik vermez. Sen içten, biz dıştan bu Cengiz soyunu tüketelim.» diye haber saldı. Cengiz'i, büyük oğlu Cuciye kızını vermek üzere şölene çağırdı. Yüreği temiz Cengiz yola düştü, ki, İçige Ata kendisini uyardı, hazırlanan kötülüğü anlattı. İçige Ata'nın ilk karısından bir oğlu vardı ki, adı GÖKÇE idi. Bu ad, GÖK'le, yâni, Tanrı ile gönül yakınlığı olan anlamına gelirdi. Bu GÖKÇE, Moğulların dünyayı ele geçirmelerinin bir «Tanrı Buyruğu» olduğunu ve Türklüğün yüce şanının, Timuçin adını alacak Cengiz'in elinde, bir Tanrı ödevi olarak verildiğini ona anlatan ulu kişidir. Cengiz'in en kara günlerinde kendisine umud ışığını GÖKÇE verdi. Tanrı kendisinden razı olsun...

★ — ALANKOVA'NIN ALIN YAZISI :

Kıyan ve Negöz'ün evlâtları Ergenekondan çıktıkları zaman, Han'ları Börteçine idi. Onun oğlu Demirtaş, onun oğlu da Yıldız Han'dı. Yıldız Hanın iki oğlu da kendisinden önce ölmüş, Alankova adlı bir kız torunu kalmıştı. Alankova'yı, kardeş oğlu Boy Han'la evlendirdi. Fakat Boy Han otuz yaşındayken öldü, iki oğul bıraktı: Belgütay, Bökçeday.

Alankova'nın kocası öldüğü zaman, Yıldız Hanın yakınları genç kadını istediler. O, hiç kimseye varmadı: «— Ben ölünceye kadar evlenmem. İki oğlumu büyütürüm. Onlar uruklarının başına geçinceye kadar ben onlara hem analık, hem babalık edeceğim.»

Aradan bir kaç yıl geçmişti. Bir sabah seher vakti, çadırın üst deliğinden giren bir yaruk (nur) la uyandı. Nurun içinde yüzü ak, saçı sarı, gözleri gökyüzü renginde çakır bir adamın çıkıp kendisine doğru geldiğini gördü. Alankova yanında yatan kadınları uyandırmak için bağırmak istedi, dili tutuldu, davranayım dedi, eli ayağı kesildi, amma aklı başında idi. O kişi yanına geldi, koynuna girdi ve yine geldiği yerden çıktı, gitti. Alankova kimseye bir şey söylemedi, kimseyi inandıramıyacağını biliyordu. Beş altı gün sonra o adam aynı durumda bir daha geldi, artık belirli aralarla gelmeyi âdet etti.

Birinci gelişinden sonra Alankova gebe kalmıştı. Gebelik dört beş ay olunca akrabaları sebebini sordular. Tüm olup biteni anlattı: «— Koca isteseydim bana çoktu. Ulusun dirliği için Hanlık ödevi gördüm. Ben alnı açık Türk kızıyım. Arı namusu bozacak iş benden gelmez. Bu başıma gelen Tanrının yazısı... Bir kaç gece dışarda bekleyin, olanı biteni siz de görün. Tanrı beni utandırmak istemezse benim başıma gelenleri hepiniz görürsünüz, gönlünüz rahat bulur. Yok, bunları göremezseniz bir suç işledim, onun cezasını Tanrı çektiriyor demektir. Ki, ölem daha iyi.»

Ulus ileri gelenleri buna inandılar, evinin çevresinde gizli yerlerde nöbet tuttular. Bir gece, tan yeri ağarırken nöbet tutan genç iki Türk eri, nur'un gökyüzünden süzülerek Alankovanın odasına sızdığını gördüler, çevredekileri sessizce uyandırdılar, göz kamaştıran ışığın bir süre sonra yine süzülüp gökyüzüne doğru kaybolduğunu şaşkınlıkla gördüler.

Alankova'nın üç oğlu olmuştu. Bu oğullardan türeyen soya Moğullar «Niron = Nurdan olma» dediler. Bu, artık HAN SOYU oldu.

Kıyat Han'ın beş oğlu vardı ki, büyüğünün adı Cengiz'di. Babası ona TİMUÇİN adını koymuştu. Bu altı kardeşin de yüzleri ak, gözleri çakır, saçları sarı idi. Öylece ki, Alankova'ya gökten gelen nurlu adamın saçları sarı, yüzü ak, gözleri gökyüzü mavişi, yâni çakırdı. Cengizin de böyle idi. Aradan dokuz karın kuşak (nesil) geçmiş, Tanrının Alankova'ya gönderdiği nurlu adamın soyu, Moğul Türklerinin başına HAN olmuştu.

★ — CENGİZ'İN İLK GÜNLERİ :

Cengiz Han, Peygamber Muhammed'in Medine'ye varışından 549 yıl sonra Moğul elinde, Dilon Buldak'da dünyaya geldi. Bir eli yumuk idi. Ebe elini açtığı zaman içinde kan pıhtısı gördü. Babası Yesuge'ye yumuk elin içindeki kanı anlattı. Babası meraklandı. Bir Biliciye sordular. Şöyle dedi: «— Bu çocuk ulu bir hakan olacak, evren milletlerini buyruğu altına alacak, kendisine karşı gelenleri kırıp geçirecek, Türklüğü tüm acuna, avucunun içi gibi armağan edecek.»

Bu bilicinin dediklerinin hepsi gerçek oldu.

Börteçine ile Kıyan Han arasında 450 yıl var. Bu ikisinin arasında geçmiş olanları çok aradım. Öyle yüce hanlar gelmiş geçmiş ki, birisini eksik sayarım da ulusum bana: «—Sen nice kişisin ki Türklüğe böylecesine emek vermiş olanın adını unuttun?» diye kınar da başım eğik kalır korkusuyla bulduklarımı sıralıyamadım. Ergenekonda geçen zamanı bizler bilemiyoruz.

Moğul - Türk âdetince Hakan, milletinden her yıl malının onda birini alır, kamu işlerine, askere harcar. Bir Han öldüğü zaman da onun ne kadar çok oğlu olursa olsun, Kurultay, en değerlisini HAN yapar, geride kalanlar halkın içine karışır, dirliksizlik çıkarmazlar. Yesugey Han öldüğü zaman uruku ikiye ayrıldı. Cengiz'in çevresinde pek az kişi kaldı. Amma O'nun bir ulud kaynağı vardı ki, anası Ulun-Eke idi. Şimdi Cengiz, on üç yaşından kırk yaşına kadar neler yaptı, dünyaya nasıl yön verdi, bunu dinleyin.»

* * *

Bahadır Han'ın güzel üslûbu ile, TÜRK ŞECERESİ'nin, dünyaya yepyeni bir düzen veren devresine, TÜRK - MOĞUL yüz yıllarının başladığı ve ünlü tarihçi Wels'in TÜRK ASIRLARI olarak adlandırdığı zamana gelmiş bulunuyoruz. Bahadır Han'ı dinlemiye gelecek sayımızda kısmetse devam edeceğiz.

Gelecek sayıda :

Cihan içinde
TÜRK - MOĞUL
YÜZ YILLARI

Mâzi olmuş bir şan ve şeref devrinin mutlu hikâyesi.

İmparatorluğumuzdan Hâtıralar

1672 de Edirne'de Polonya'va yürüyen ordularımızın uğurlama töreni, Dördüncü Sultan Mehmet ve Antuvan Gallan

★ — *BU SATIRLARIN SAHİBİ:*

Zannediyoruzki bu sahifelerde okuyacağınız «yabancı tesbitleri» sizleri uzun uzun düşündürecektir: Sene 1672 dir.. Dördüncü Sultan Mehmet tahtta... Ordularımız, Lehistan (Polonya) üzerine sefere çıkacaktır. İmparatorluğumuz gerileme içindedir. İç ve dış sayısız buhranlar var. Buna rağmen, Edirne'de, Avrupa içerlerine akan serhad şehrinden, geleneklere uyularak muhteşem bir uğurlama töreni yapılıyor. Bunu seyredenler arasında, Fransız Büyükelçiliği müsteşarı M. Antuvan Gallan da var...

Antuvan Gallan, gerçekten bir âlim kişidir: Türkçe, Arabca, Farsca, Rumca, Ermenice bilmektedir. Öz dili olan Fransızcadan gayri, Lâtince, Almanca, İspanyolca, İngilizce konuşur. O devrin «bütün dünyası» nı gezmiştir. Eski eserler mütehassısıdır. Kendisini, Fransız Büyükelçisi M. dö Noitel'e müşavir olarak veren, bizzat On Dördüncü Lui'dir: Fransanın bu en büyük kralı, Osmanlı siyasetine önem vermekte ve rakibi Avusturya - Macaristan Hanedanına karşı, Osmanlı ittifakını arzulamaktadır.

Tarih, 1672 senesi mayısıdır: Ava çok

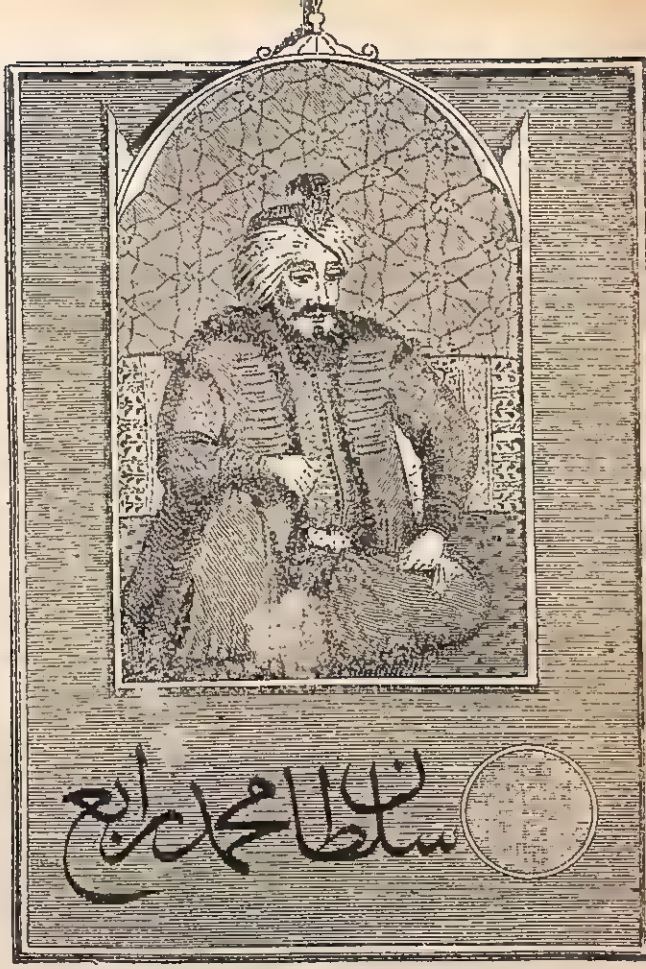

Dördüncü Sultan Mehmet (Avcı) nın, Fransa Kralı On Dördüncü Lui'ye, Antuvan Gallan tarafından götürülen minyatürü.

(Sultan İbrahim'in oğludur. Annesi Hatice Turhan Sultandır. 1648 den 1687 ye kadar, kırk seneye yakın saltanat sürdü. Zamanında imparatorluğumuz büyük sarsıntılar geçirdi. Köprülülerin idaresi ile bu sarsıntılar, büyük kayıplara uğramadan atlatıldı. Kendisi ava çok meraklıydı. Bu sebeple tarihlerimizde adı **(Avcı Mehmet)** olarak geçmiştir. Köprülülerden sonra ve Kara Mustafa Paşanın ikinci Viyana seferi bozgunu ile doğan buhran neticesinde tahttan indirildi. Bu sahifelerde okuyacağınız ibretli sahne, saltanatının gaileleri içinde bile, İmparatorluğumuzun azametini anlatır...)

meraklı olduğu için, tarihlerimizin kendisine (Avcı) dedikleri Dördüncü Mehmet, Edirne sarayında hem av yapmaktadır, hem de, Orduyu uğurlıyacaktır. Bütün elçiler, Edirnede, zamanlardır yapılmıyan töreni görmek ve bu arada, dağılma ha-

lindeki İmparatorluğumuzun mâzi ile hâl haşmeti üzerinde mukayese yapabilmek için Edirneye gitmişlerdir. Fransız büyükelçisi M. dö Noitel de, bütün sefaret heyeti ile birlikte Edirne'dedir. Mevsim mayıs ortası olmakla beraber, havalar hâlâ soğuktur. Edirne, Osmanlı İmparatorluğumuzun İKİNCİ PÂYİTAHTI olarak, hâlâ haşmet günlerini yaşıyor: Edirne'deki Sultan Sarayları, İstanbul'u aratmamaktadır. SARAYİÇİ, hâlâ, koskoca şehir halindedir.

Antuvan Gallan'ın aşağıdaki satırlarında, «Ekselâns» tâbirini kullandığı zat, kendi büyükelçisi M. dö Noitel'dir.

Şimdi, Antuvan Gallan'ı dinliyelim... Hergün tuttuğu «*Osmanlı Notları*» ndan, 7 Mayıs 1672 Cumartesi gününe ait olanını okuyoruz:

★ — İNANILMAZ BİR İHTİŞAM:

«— Bugün, 7 Mayıs, Cumartesi günüdür.

Geçen iki günkü fevkalâde havadan sonra o derecede kuvvetli bir don oldu ki, bir çok yerlerde buz pek derindi. Bu don berrak bir hava getirdi ve bu berrak hava Pâdişahın muhteşem çıkışına, yağmurlu hava devam etmiş bulunsaydı, erişemeyeceği bir ihtişam ve tantana temin etti. Görülecek şeylere şahit olmak için sabahleyin erkenden Edirneye gitmek üzere Bosnaköyden ayrılışım donun tesirini görebilmeme imkân verdi.

Pâdişahın camie gidişlerinde, büyük ve küçük bayram günlerinde, Ekselânsın huzura kabul edilişinde ve Kandiyenin zaptından sonra kadırgaların muzaffer girişlerinde, Osmanlı İmparatorluğunun şevket ve haşmetine ait bazı levhalar görmüştüm; fakat Zât-ı şâhânenin bugün sefere gitmek üzere Edirneden dışarı çıkışındaki ihtişamın ve hayret verici debdebenin güzelliğine yaklaşacak hiçbir şey görmemiştim. Girişler, zaferler, mübarezeler, at koşturmaları, maskeli eğlenceler ve oyunlar hakkında romanlarda okuduğumu hatırladığım o bol izahat, hazır bulunan bütün hıristiyan ecnebilerle birlikte baştan başa seyrettiğim alayın ihtişamı yanında hiç bir şey değillerdi. Her şeyi doğru olarak görmek iddiasında bulunan kimselerin, o gün Osmanlı sarayında geçmiş olup daha mükemmel ve muhteşem olmasını tasavvur etmek mümkün bulunmayan şeyler hakkında verecekleri izahatla doğru bir fikir telkinine de kaadir bulunmadıklarını iddia ederim. Bunları insan zekâsına kavratabilecek yeterlikte, kuvvette bir talâkat, sözlerden vücûd bulacak bir kudret yoktur. Bu, bilinmesi için ecnebi gözlerin tavassutlarının kifayet ettiği şeylerden değildir; mahiyetini anlayabilmek için insanın bunu kendi gözleriyle görmüş olması lâzımdır.

★ — YEDİ GRUP HALİNDE:

Gördüklerimi yedi gruba ayıracağım:

İlk altı hey'et, masrafları kendi taraflarından görülmek ve teçhizatları yapılmak üzere kubbe vezirlerinin hey'etleriydi ve bunların ilki nişancınınki oldu. Pâdişahın fermanlarına, kararnâme ve emirnâmelerine imza attığı için nişancıya «Şansölye» denmesi de mümkündür. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğunda lüzumlu paraları aldığı ve temin ettiği için kendisine maliye kâhyası demek mümkün olan defterdarınkiydi. Üçüncüsü, evvelce Mısır paşası iken misli görülmemiş irtikâplarından dolayı getirilmiş ve hareketinin hesabı Pâdişahın haznesine geçirilmek üzere elinden dört yüz bin ekü alınmak suretiyle görülmüş olan İbrahim Paşanınki idi. Dördüncü hey'et Sadr-ı âzamın Kandiye muhasarasında bulunduğu sırada Edirne ve Tesalya Yenişehrinde kaymakam bulunmuş olan Mustafa Paşanınkiydi. Beşincisi, Pâdişah gözdesi Müsahip Paşanınkiydi. Altıncı Sadr-ı âzamınki olup bu hey'et sahibi bulunanın büyüklüğü ve iktidarı hasebiyle ötekilerin hey'etlerinden daha kalabalık ve daha muhteşemdi. Nihayet, yedincisi de kendisini takip ederek veya önünden yürüyerek Zât-ı şâhâneye refakat etmekte olan hey'etti.

Bu heyetlerin yürüyüş nizamları söylediğim sıra dahilinde aşağı yukarı aynı olduğu için, güneşin doğmasından evvel başlayarak sabahın saat onuna kadar, yâni beş saatten fazla bir müddet devam etmiş bir yürüyüşü kabil olduğu kadar az kelime ile tarif etmek üzere evvelâ umumî hallerinden başlayıp sonra hususiyetlerine geleceğim.

Her hey'etin başında beygire binmiş iki adam yürümekte olup, bunlar birer tüy taşımaktaydılar. Türklerin tuğ dedikleri şey, başında yaldızlı bir elma bulunan kalın ve boyalı büyük bir bostan üzerin-

de taşınan bir beyaz at kuyruğudur. Türkler arasında bu tuğun nereden geldiğini, menşelerini teşkil eden Türkmenistan memleketinin âdeti mi olduğunu, yoksa bazı kimselerin kanaatleri veçhile bunu ancak Sultan Osman zamanından beri mi kullandıklarını henüz iyi bilmiyorum. Çünkü söylediklerine göre kendileriyle harbettikleri tarihte Lehlilere karşı bir hücumda mağlûp olmuşlar, kuvvetleri bozulup kaçan azimkâr bir kumandan bu karışıklığın harbin kaybolmasını mutlaka intaç edeceğini görerek atının kuyruğunu kesmiş ve bir remiz olmak üzere bunu bir değneğin üzerine kaldırınca bütün kuvvetler birleşmişler ve sonra düşmanların üzerine pek büyük bir şiddetle yürüdükleri için o günün bütün şanına ve üstünlüğüne sahip olmuşlar. Bu tarihten itibaren de, bunun hâtırasını muhafaza etmek üzere, Türkler taşlarla zenginleştirdikleri bu kuyruğu daima saklamışlar, kuvvetlerini daha cesaretle döğüştürmek ve zaptetmiş oldukları toprakların muhafazası yolunda hayatlarını pek pahalıya satmak üzere kuvvetlerini harekete getirmek istedikçe de çıkarmaktadırlar. Ve elde etmiş bulundukları bir mühim zaferin sebebini göz önünde tutarak askerleri daha iyi döğüşmeye tahrik için sefere götürdükleri tuğlardan Pâdişah kendi önünde altı, vezirlerle beylerbeyleri üç ve paşaların her bir iki tuğ taşımakta idiler. Bununla beraber, bu ihtişamlı merasimde, daha önce de söylediğim gibi, her vezir hey'eti önünde ancak iki tuğ taşımaktaydı. Bu iki tuğ ortasında yaya bir başka adam Muhammed'in bayrağını taşıyordu. Bu bayrak büyük, yeşil satenden ve dört tarafı arapca ve sırmadan bir yazıyı, yâni şu «Allahtan başka Allah yoktur ve Muhammed Peygamberidir.» sözlerini ihtiva ediyordu. Bu bayrak hemen hemen yere sürünüyordu. Bağlı bulunduğu değneğin başında bir nevi gümüş kâse mevcut olup bunun içinde küçük bir cilt halinde Kur'an mevcuttu. «Deli» adını taşıyan bir süvari kıt'ası bu tuğlarla bu bayrağı takip ediyordu. Deli sözü Türk dilinde mecnun mânasına gelir; fakat; bu adamların mecnun oldukları ve akıllarını kaybettikleri mânasına çıkarılmamalıdır. Bu, kendilerini tehlikeye atmak hususunda gösterdikleri azim ve inattan, nefislerini tehlikeye hakikaten deli imişcesine bir pervasızlıkla atışlarından dolayıdır. Hepsi güzel atlara binmişlerdi ve kıyafetleri temiz, hususî surette anlatılmaya lâyık olacak derecede de garipti. Yeşil veya sarı satenden olan caketlerinin üzerinde gene aynı renkte satenden bir başka caket giymekte idiler ve bunların Cizvitlerinki gibi, fakat daha ufak birer yakalığı vardı. Bunun üstüne de büyük ekseriyeti bir kaplan derisi örtmüş olup bir kısmı bunu eşarp halinde, diğer kısmı da göğüslerinin üzerine bağlı bir kaftan şeklinde sarmışlardı. Bazılarının önden ve arkadan yükseltilmiş olup sağı ve solu sivrileşen kırmızı külâhları vardı. Bazılarında bu külâhlar sade ve bazılarında yeşildi. Her uçtan uzun parçalar ihmalkâr bir eda ile göğsün ve sırtın ortasına kadar inmekteydi. Bazıları bu külâhların üzerinde birer sorguç taşıyorlardı ki, bu garip kıyafete bu hâl ayrı bir cazibe ilâve etmekteydi. Silâhlarına gelince, yanlarına asılmış kılıçları ve ellerinde bir kargı ile buna bağlanmış filâma şeklinde birer sancak vardı; bu sancakların uçları da beygirin kuyruğuna kadar uçuşmaktaydı. Cümlesi de birçok renkli elbiseler giyinmiş bulunduklarından, bu tenevvü görülmesi pek hoş bir hâl teşkil etmekteydi. Bütün bunlara şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, atlarına ekseriyetle bir pars derisi haşa vazifesi görüyordu ve zihinde hâsıl ettiği kan ve katl-i âm hissinden dolayı bu zinetin o derecede cengâverâne bir mahiyeti vardı ki, bu manzara karşısında insan ancak muharebe ve savaş teneffüs edebiliyordu. Önlerinde bayraklar gitmekteydi ve bunların renkleri ancak kanlı vuruşmalar ve karşılaşmalar ifade edebilirlerdi. Subayları nihayette yürüyorlardı ve başlarında taşıdıkları kenarları samur ve yarımayaktan fazla yükseklikte büyük kalpaklar kendilerini maiyetlerinden ayırt etmekteydi. Daha sonra görülmesi mümkün olan en güzel piyadeler ilerlediler. Başvezirin hey'eti bunların en güzel ve çeviği bulunduğundan tarif ve tasvîr hususunda gene bunun üzerinde duracağım. Hepsi boylu boslu, genç, kuvvetli ve hemen hemen aynı yaşta olmak üzere, bu kuvvet hıristiyan Arnavut, Esklavonyalı ve Bosnalı olmak şartiyle beş yüz askerden mürekkepti. Bunların başlarında şayaktan bir külâh bulunup bu külâhların üzerinde renkleri muhtelif ipek kumaşlar düğüm-

lenmişti ve bu kumaşlar başlarının arkasından enselerine iniyordu. Aynı şayaktan yarı kollu ve bunların üzerinden iç gömlekleri dirseklere kadar kıvrılmış bir caketleri, eş renkte bir poturla memleket usulünde hafif kunduraları vardı. Silâhları omuzları üzerinde taşıdıkları bir fitilli tüfekle yanlarında bulunan bir kılıçtı.

★ — MERİH HARB İLÂHI GİBİ:

«Deli» lerden sonra, her vezirin hey'etinde kendisine ait bulunan zeamet veya sipahiliklere mensup bir takım kimseler beygire binmiş olarak ilerliyordu. Bunlar, efendileri tarafından her istenişte gelmek mecburiyetindedirler. Hepsi aynı derecede iyi atlara binmiş ve teşkilâtlanmış değillerdi, bu işi şahsî imkânlarına göre yapmışlardı. Bunlardan sonra, Sadr-ı âzamın hey'etinde «Ağalar» geliyorlardı ve bunlar iki neviden idiler; kırlarda oturanlar da bu ismi taşıyorlardı ve bir kısmı daima yanında bulunanlardı. Büyük sayıda olan evvelkilerin halleri ve teçhizatları mütevazıydı; sırtlarında birer zırh mevcut olup ellerinde karabina vardı ve yanlarında kılıçları sarkıyordu. Vezirin şahsını hiç terketmeyenler ise daha güzel atlara binmiş ve teçhizatlanmış olup önlerinden yedilmekte olan bir binek atına maliktiler ve yere bastıkları zaman üzerinde istirahat etmek üzere bir halı taşıttırıyorlardı. Binek atlarından ikisi üçü eski tarzda, ancak boyun, baş ve bacakları görünecek şekilde zırhlı ve tezyinatlı idi ve üzerlerinde muhteşem haşalar vardı. İçlerinden her biri bir kılıç, bir yay, oklarla dolu ve sırma işlemeli bir kuburluk, gayet güzel cilâlanmış bakırdan bir kalkan, atlarının sağrısında da bir kaplan veya pars derisi taşıyorlardı. Bundan sonra vezirlerin bizzat kendileri geliyorlardı ve öyle şanlı, mutena ve debdebeli bir hâl ve kıyafet içinde geliyorlardı ki, bize eski çağın tasvir etmiş bulunduğu şekliyle Merih Harb ilâhı kendilerine karşı şa'şaa ve debdebe hususlarında hiç bir üstünlük iddia edemezdi. Beygirlerinin tarif etmiş bulunduğum şekildeki cenk teçhizatı tabiî, gururlarını daha da artırıyor ve haşalariyle gemlerinde parlayan ve boyunlarına, göğüslerinin üzerine asılmış olup bir deniz atı kuyruğunu ihtiva ederek ucundan eğerlerinin kayışına bağlanmış bulunan satenden bir eşarp bu beygirlere herkesi fevkalâde mütehayyir eden ihtişamlı bir hâl veriyordu.

Çin usûlü ile cilâlanmış okları ve ellerinde tutmakta bulundukları bir kargıları, velhâsıl bütün bu şeyleri aynı zamanda gözü ve muhayyeleyi müteessir ederek görenleri o derecede büyük bir hayranlığa sokuyordu ki, bu hayranlığı yüzlerinde kâfi derecede belli ettikleri gibi birçok kereler elçiler takdirkâr bir eda ile «Güzel şey! Bundan güzel şey görmek mümkün değildir!» diye bağırarak duygularını sözleriyle de açığa vuruyorlardı. Fakat gözlerinin önünden geçen şeyler hakkındaki hislerini böylece izhar ettikten sonra, meydana çıkan şeylere karşı hayranlıklarını feryatlarından daha iyi bir şekilde belli eden bir sükûta düşmeleri daha müessir oluyordu. Çünkü, bu vezir ağa yahut subaylarının kimisi dört, kimisi altı, sekiz yahut on içoğlanından mürekkep takımlar tarafından takip edildikleri görülüyordu ki, bunlar ekseriyeti sakalı çıkmamış delikanlılar olup şimdi târif etmiş bulunduğum kıyafetler için de her biri Merih elbiseleri giymiş bir Venüse veya Jupiter'in başından henüz çıkmış bir Minerva'ya benziyorlardı.

Vezirlerin kâhyaları bu, sancakların ardından gelmekteydiler. Önlerinden halılarını taşıyan bir binek atı ile sağrısı bir kaplan derisi ile örtülü ve ziyadesiyle müzeyyen olup her biri vuruşmak için gerekli silâhlarla, yani eğerin kuburluğunda oklarla yay, kılıç ve Türkler nezdinde pek makbul olan şekilde demirden veya işlenmiş çelikten bir kalkan taşıyan atlar geliyordu. Bundan sonra da kâhyalar pek güzel giyinip kuşanmış bulundukları halde, her birinin atının göğsünde söylediğimiz gibi sarılmış olup yukarısından kılıcın kabzasına bağlı bir saten eşarpla ilerliyordu. Vezirlerin en kudretli ve ehemmiyetlisi olan birinci vezirin kâhyasının önünden al renkte caket giymiş dört yeniçeri yürüyor, iki başka yeniçeri de atının sağından ilerliyordu. Her biri, namlısı ile dipçiği kaplumbağa sedefi ve inci sedefi ile kısım kısım müzeyyen güzel bir fitilli tüfek taşıyorlardı. Elbiseleri o kadar mükemmeldi ve kendilerine o derecede şa'şalı bir manzara veriyordu ki, onları bu halde görenler Fransız hanımlarından azının kendilerine karşı muhabbet

Antuvan Gallan'ın hayranlıkla anlattığı bu kıyafetler, sadece merasimler için değildi: Günlük hayat da böyleydi. Çünkü yüzyıllar, fetihler devrini imparatorluğumuzun tabii yaşayışı haline getirmişti.

(Ve, hâdiseleri insaf ve hak duyguları içinde tesbit edenler anlatırlar ki, hiç birisi de, gösteriş değildi...)

duymayacakları kanaatini beslemekte bulunuyorum.

★ — İŞTE, ZAT-I ŞÂHÂNE GELİYORDU...

Nihayet nişancı'nın, defterdar'ın, İbrahim Paşa'nın, Mustafa Paşa'nın, Müsahip Paşa'nın hey'etlerinden sonra, artık Padişahın kendi maiyetinin meydana çıkması kalıyordu ki, işbu keyfiyet te az sonra vukua geldi. Bu alay dört tuğla başladı; bunda eksik bulunan iki tuğ çadırının medhaline dikilmiş bulunuyordu, ve sanırım ki vezirlerin eksik tuğları da çadırlarına dikilmişti. Ellerinde silâhları ve başlarında mücevvezeleriyle çavuşlar arkalarında müteferrikaları olduğu halde tuğları takip etmekteydiler. Önünde birkaç bayrak bulunduğu halde Mekke sancağı bundan sonra geliyor ve bu sancağı kanun adamları, emirbaşılar, Rumeli ve Anadolu'nun iki kazaskeri ve bunların sağlarında yürüyen iki emirbaşı takip ediyordu. Bu emirbaşılara «Nakib» adı verilir. Kendileri kıyafetlerinde büyük bir tevazu ve fukaralık gösterişi iltizam ediyorlardı. Hele emirler içinde bir tanesi pek fakîrâne giyinmiş bulunmasından ayrıca da kötü bir uyuz katıra binmişti ve bu kadar çok zenginlik ve şa'şaa arasında bu sefaletin bir sıra ve yer sahibi bulunması karşısında az kimse kendisini gülmekten menedebiliyordu. Sancakdarın, kanun adamlarının, kazasker ve emirbaşılarının yuvarlak, kalın birçok bezin birbirleriyle bir garip şekilde birleşerek her tarafından kutru bir buçuk ayağı aşan iri sarıklarından başka kendilerini tefrik ve temyiz ettiren birşeyleri yoktu. Emirbaşıların sarıkları asıllarının Muhammed'den gelmekte olduğunu göstermek üzere yeşil, ötekilerinki beyazdı. Her biri kendi derecesini işgal etmek şartiyle, bundan sonra altı vezir gelmekteydi. Şatır veya daire uşakları kendilerinin önlerinden ilerliyorlardı; bunların hırkaları muhtelif renklerde idi

ve boyunlarında eşarp şeklinde yaldızlı kalın bir zincirleri olup, bundan başka önünde güzel birer tokası olan kalın ve geniş bir kemerleri vardı. Bunlar birbirlerini bir zincir halinde ve herkes kendi efendisinin önünden ilerlemek üzere takip ediyorlardı. Bu vezirlerin kıyafetlerinde fevkalâde hiçbir şey yoktu, hattâ Başvezir içlerinde en sade olanıydı. Kendilerine hâs bulunan şey, herbirinin atının boynuna asılmış ve anlatıldığı gibi sarılmış bir eşarpla başlarındaki, fevkalâde şeklinden dolayı tam tarifi müşkül sarıkları idi. Bunlar küçük kuleler şeklinde tanzim edilmişlerdi ve bana öyle geldi ki, arzettikleri manzara itibariyle bunların bazı armalarda gördüğümüz şekillere benzetilmeleri mümkündü. Kendilerini üç adam yaya olarak takip etmekte olup herbiri yaldızlarla ve kaplumbağa sedefi ve inci kabuğundan dairelerle zenginleştirilmiş güzel bir fitilli tüfek taşıyordu. Yaya yeniçeriler Sadr-ı âzamla Müsahip Paşa'yı takip ediyorlardı. Bunlar omuzları üzerinde tahtası sarı bakırdan çivilerle dolu yarım mızraklar taşımaktaydılar.

Bu ihtişam manzarasından hafızasında tam olarak kalmış bulunanı tarif edebilmek için kitabet ve insanın bir insana temin edebileceği bütün yardıma burada muhtaç olacağım. Bu, kudretimin nihayetsiz derecede üstünde olan bir mevzudur ve bahsettiğim o yardıma tamamen mazhar olsam dahi bana bir faidesi olacağından şüpheliyim. Çünkü, bu işin, kelimeler vasıtasiyle izah ve ifadesi kabil bulunan şeylerin nihayetsiz derecede fevkinde olduğunu takdir ediyorum. Pek güzel bir nizam dahilinde olsa bile o kadar çok güzel ve nadir şey aynı zamanda hâfızama hücum ediyor ki, hâfızamda muhafaza etmekte bulunduklarıma yaklaşır bir şey yazıp tarif edebilmek şöyle dursun, bütün yapabileceğim bunlardan karışık, fakat lâtif bir hatıra muhafaza edebilmekten ibarettir. Mübalâğa etmeksizin söylerim ki, bu mucizeye benzer manzarayı tebliğ ve izah için meleklerin kendi aralarında her şeyi tebliğ ve ifadede kullandıkları kudrete ihtiyaç vardır. Fakat mademki ben bir insanım ve herhalde insanlar için yazıyorum, elimden gelen bütün insanî kudreti kullanarak meramımı anlatmaya çalışacağım. Şeriat adamlarından, emirlerden, kazaskerlerden ve vezirlerden sonra (ve önden yürüyen zatların gerek içtihatlarının kudreti ve gerek kılıçlarının keskinliğiyle ilk müfessirleri oldukları) Kur'an, üzeri kıymetsiz fakat altın ve gümüş sırmalı bir kumaş örtülü deve tarafından taşınmaktaydı ve bu deveyi bir Arap yediyordu. Bu gûyâ mukaddes emanet gümüşten bir kutuya konmuştu. Bir diğer Arap, aynı tarzda süslere boğulmuş ikinci bir deve yetmekte olup bu deve yeşil kadife kaplı bir nevi çekmece taşıyordu ki, bunda da Mekkenin resminin saklı bulunduğu söyleniyordu. Pâdişahın av alayı bu develerden sonra gelmekteydi. Bu, her biri pençesi üzerinde bir kuş götüren otuz kuşbazdan mürekkepti. Bu kuşbazların önlerinde yedi atlı ilerlemekte olup bunların her biri atının sağında munisleştirilmiş bir kaplan taşımaktaydı. Buna inanmakta tereddüt gösterenler ne derlerse desinler, Zât-ı şâhâne bu kaplanları tavşan avlarken kullanmaktadır. Bu herkesin burada bilmekte bulunduğu bir keyfiyettir ve başka memleketler hakkında söylenmiş hiçbir şeye inanmamak meslegi takip edilmedikçe keyfiyetten şüphe edilmesi kabil değildir. Bu kaplanların herbiri ipekten bir haşaya bürünmüş bulunuyordu ve gaddar ve vahşî bakışları yanında sakin tavırları kendilerine bakanların ruhlarında hem hayret hem de dehşet uyandırmaktaydı. Bundan sonra yeniçeriler yedekte dünyanın en güzel tazılarından ellisini götürmekteydiler.

Bu av alayından sonra, beygire binmiş yirmi beş çavuştan her biri bir binek atı yetmekteydi. Bu beygirlerin mağrur edalarından, üzerlerindeki işlemelerin ve tezyinatın nâdirliğinden, ve gemlerindeki mine ve altınlardaki parlaklıktan, inciler ve mücevherler serpilmiş kalın bir sırma işlemesi bulunan başlarındaki zenginlikten ve nihayet taşımakta oldukları kılıçlarla kuburlukların, yay ve kalkanların mükemmelliklerinden de bahsetmeyeceğim, çünkü bunlardan sıhhatle bahsetmek için bütün bu şeyleri teferruatiyle muayene etmek gerektir. Her halde bütün bunların pek muhteşem oldukları muhakkaktı. Bu hususta bir fikir hâsıl etmek için, son küçük bayram münasebetiyle haseki'nin (1)

(1) **Haseki, «Padişahın ilk erkek evlâdını dünyaya getiren müstefrişesine verilen isimdir. Bu çocuğu doğurur doğurmaz, başı-**

Zat-ı şâhâneye bu haşalar derecesinde muhteşem olmamak şartiyle üç yüz bin altınlık bir haşa hediye etmiş bulunduğunu düşünmelidir. Bu doğancılar (2), bu kaplanlar, bu tazılar, bu kurt köpekleri ve bu yirmi beş binek atı tasavvur edilebileceği veçhile pek uzun bir sıra teşkil etmiştiler ve solak ve peyklerin iki tarafta teşkil ettikleri saflar arasından geçmekteydiler. Solaklar muhtelif renkte ipek elbiseleri, yayları, kuburlukları, okları ve balıkcıl kuşlarının tüyleriyle müzeyyen yaldızlı gümüşten serpuşları ile, peykler de fevkalâde temiz sarı, kırmızı ve yeşil satenden elbiseleri ile tarif ettiğim bu geçitin iki tarafında birer saf teşkil ediyor ve tasavvuru mümkün bir azamet manzarası vücuda getiriyorlardı. Otuz kadar şatır veya dış hizmet uşağı bu zinciri takip etmekteydi. Elbiseleri baştan ayağa kadar sırmalı ipekten olup serpuşları peyklerinki gibi yaldızlı gümüşten ve birer sorguçla müzeyyendi. Fakat onlardan omuzları üzerinde, eskilerin *bipennis* dedikleri gümüş ikişer satır taşımakla ayrılıyorlardı.

★ — BÜYÜK, KUDRETLİ HÜKÜMDAR:

Güneşin huzurunda nasıl seyyarelerle yıldızlar parlaklıklarını ve haşmetlerini kaybederlerse, bu şatırlardan biraz sonra, at üstünde yalnız olarak ilerleyen Pâdişah ta kendinden evvel geçmiş olan safların bütün debdebe ve ihtişamını işte öylece siliyordu. Bir yıl evvel kendisinden fevkalâde hiç bir şey tasavvur etmekliğime imkân veremiyecek derecede sönük bir hâl ve manzara içinde gördüğüm bu bü-

Günlük kıyafetleri içinde Kadıasker ve Yeniçeri Ağası.
(Devirleri tamamlanıncaya kadar, hiç bir meslek ve makam, kuruluş ve yükseliş zamanlarının gelenek ve töresinden zerresini kaybetmedi. Ne yazık ki, bu titizlik İÇ ve OLUŞda esirgendi, bütün felâketler bu ihmalden geldi.)

yük ve kudretli hükümdar, bugün bana o derecede şan ve haşmetle göründü ki, bundan gözlerim kamaştı. Putperestliğin Merihi, daima bize gazaplı bir adam kıyafetinde ve kan ve tozla kaplı bir insan suretinde tasvir edilen bir ilâhtı ve şahsı için saygı ve tâzim ilham etmekten ziyade kalpleri dehşet ve korku ile dolduracak bir manzara arzederdi. Türklerin Merihi bundan tamamiyle farklı idi. Edasına ve cengâverâne kılığına munzam olmak üzere üstünde ve atının gem ve sağrısını örten bir pars derisinin altından görülen bir haşanın üzerinde parlayan iri elmas ve incilerin şa'şaasından ayrıca da, bütün etrafındakilerin temiz manzara ve intizamları zihinleri aynı zamanda hayretle, şaşkınlıkla, hayranlıkla ve zevkle dolduran bir harp ve şenlik tezyinatı vücuda getir-

---

na kıymetli taşlarla müzeyyen bir küçük taç konur. Evvelce Sultanın kendisi için münasip bir tahsisata sahipken artık gelir olarak muayyen bir mülkün varidatı kendisine tahsis edilir ki, bu yer alelekser Kıbrıs kralhğı yahut herhangi bir eyalettir (La Cour Ottomane, S. 94 ve 105).

(2) Doğancı'ların sayıları üç yüz olup kendilerini Doğancıbaşı idare ederdi. «Kendisi hükümdarın sarayında gayet hürmet görüp itibarı olan bir âmirdir. Ancak, hükümdarın bulunduğu yere dilediği zaman girmek hakkına sahip olmayıp ayrı yerde de ikamet ettiğinden, ikbalini daha yükseğe eriştirmesi kabil değildir» (La Cour Ottomane, S. 79).

mekteydi. Pâdişahın muhteşem endamını anlamaya ve vücudunun baştan ayağa kadarki intizam ve âhengini ölçmeye hiç bir şey mâni olmuyordu. Endamını gizleyen kürklü bir kalın hırka giyinmişti; ince çelikten zırh caketi, bilekleri, aynı madenden zırhlı pantalonu ve aslâ ajur örtüsü bulunmayan tozlukları bütün endamını gösteriyordu. Mutad şekilde ve kafasını gayetle iri gösteren sarığı yoktu; başını yassı olmaktan ziyade yuvarlak olan çelikten veya gümüşten bir miğfer sarmıştı. Başın üzerinde bu serpuşun yeşil bir küçük sarığı bulunup bunun altın ve gümüşle işlenmiş kumaştan olan sonları arkadan görünüyor ve bu manzara Romalı imparatorların defne dallarından zafer taçlarını, yahut ta eski Asya kırallarının taçlarını güzelce canlandırıyordu. Bir çok dallardan mürekkep bir sorguç, bu sarığa alın üzerinde ve taşlardan mürekkep bir düğümle bağlanmıştı. Serpuşun tamamiyle kenarına bağlanmış demirden bir zırh, sarık yerine iniyor ve boyunla omuzlar üzerinde serbestçe yayıldığı gibi yüzü de yarısına kadar kaplıyordu. Bu yüzün esmer teni de yorgunluklara alışmış ve güneşin en şiddetli ateşlerine ve mevsimlerin hiçbir zulmüne ehemmiyet vermez bir adamı haber veriyordu. Bu esmer tende, tebaasının kendisi için diledikleri bin saadeti celp ve dâvet eden bir ihtişam parlamaktaydı. Pâdişahın sol kolu kırmızı ve altın sırmalı muhteşem ipekten bir eşarp altında gizlenmiş olup bu eşarp omuz üzerine mücevherlerden bir düğümle bağlı bulunuyordu. Buna rağmen, beygirinin gemini rahatça tutmak hususunda bir güçlük çekmekte değildi. Beş solak, Pâdişahın arkasında grup halinde ilerliyor ve her biri omuzu üzerinde zengin ve hünerli şekilde yapılmış güzel bir fitilli tüfek taşıyordu. Komşuları tezyinata gark olmuş ve efendilerine bu kadar yakın bulunan adamlara lâyık olabilecek bir ihtişam ile müzeyyen, beygirlere binmiş bulunan silâhdarla çuhadar, sırtlarında kırmızı renkte gayet zengin ve gayet nâdir İran basması üzerine kalın hırkalar giymişlerdi ve serpuşları tamamiyle hususî bir şekilde olup başın etrafında kalın sırmadan iki parmaklık bir şerit bulunuyor ve çuhanın geri kalan kısmı gayet yüksek ve kıvrımlı olup iki ucu âdeta birer boynuz teşkil ediyordu. Birincisi Zât-ı şâhânenin kabzası ve kını tamamen elmas ve yakutlarla müzeyyen olan kılıcını taşımaktaydı. Çuhadarsa yayı, okla dolu kılıfla kalkanı taşımaktaydı ve bunların cümlesi fevkalâde mebzul sayıda inci ile işlenmiş ve tezyin edilmişlerdi. İbrikdar bunları yalnız olarak, aynı şekilde giyinmiş bulunduğu ve başında ötekilerinkine eş bir serpuş olduğu halde takip ediyordu. Bundan sonra, bir hizada olmak şartiyle üç tülbentci geliyordu ve her biri sorguçlar ve mücevherlerle müzeyyen bir sarık taşımakta olup bu sarıklar gümüş ve ipek işlemeli bir mendille bağlıydı. Tülbentcilerin üçü de güzel ipek hırkalar giymiş bulunuyorlardı. Başlarında birer mücevveze bulunmakta olup bunların sorguçları mücevher düğümleriyle bağlanmıştı. Temiz ve müeddep şekilde içi samur yeşil hırka giyinmiş bulunan iki beyaz haremağası yanyana yürümekteydiler. Birisi Ak haremağaları'nın reisi olan «Kapı ağası» ve diğeri «Saray kâhyası» demek olan «Saray ağası» idi. Bundan sonra altı tane güzel beyaz beygir, memleket usulünde, bununla beraber yüksek bir araba çekiyorlardı. Bu araba zengin ve ince resimlerle müzeyyendi. Dört ok arasında iki tarafa koşulmuş iki katır da güzel kırmızı çuha örtülü büyük ve rahat bir uzun araba taşımakta idi. Bütün bu şeyler, gürültülü ve akisler yapan sesi harbi tamamen canlandırıp yaşatan on beş davul, bir o kadar nefir ve bir o kadar dümbelekle nihayet bulmaktaydı. Fakat her şeyi titreten ve râşelere gark eden cihet, hayatımda gördüklerimin en irileri bulunan dört darbukanın gürleyişi idi. Bundan sade sersemlemekle kalmayarak vücudunun içi ve dışı müteessir olmayan kimse yoktu. Öteki hey'etlerin nihayet buluş şekillerine bakarak bu çalgıcılarla artık bütün alayın nihayet bulmakta olduğu herkesin hatırına gelmişti. Her halde, beklemedikleri yeni bir hârika ile seyircileri daha lâtif bir şekilde mütehayyir kılmak üzere, her şey bu tarzda hazırlanmış bulunsa gerekti. Bu sebeple de, bu konserden sonra, Zât-ı şâhânenin içoğlanlarından «Hasoda» denen kısmın ilerlediği görüldü. Hasoda, mutaden hepsi yakışıklı, iyi giyinmiş ve iyi atlara binmiş kırk delikanlıdan mürekkepti, öyle ki, hakikî ve hakikiye benzer tarihlerde o kadar meth edilen o büyük kahramanın edâsına mâlik bulunmayan aralarında yoktu. İskenderin kıral-

Bir UÇ BEY'i... Barış ve savaş kıyafetleriyle...
(Antuvan Gallan diyor ki: «— İkisi arasındaki fark da gösteriyordu ki, Osmanlı Türkleri için harb, bazılarının zannettiği gibi münhasıran zevk ve meslek değildi. Havsiyet, huzur ve haklarına dokunulmadıkça, Türk, sulhü harbe her zaman tercih eder. Fakat harbi de, vazifelerin en mukaddesi sayar.)

lara benzedikleri söylenmiş olan arkadaşlarının daha şanlı görünmüş olduklarını sanmıyorum. Bütün elbiselerindeki Fransız temizliğini de aşan temizlik ve ipekten caketleriyle sarıklarının açık pembe, sarı, kırmızımtrak sarı, portakal rengi ve mavi renkleri gözlere tarif edilmez bir haz veriyordu ve yayları, ok kılıfları, kalkanları ve kargılar aşk timsâllerine cümlesini, fakat ileriyi görür, kudretli ve kuvvetli aşk timsâllerine benzetiyordu. Koşumlardan, eğerlerden, haşalardan ve bütün takımlardan da, beygirlerin güzelliklerinden de bahsetmiyorum; bütün bu şeyler o derecede mükemmeldi ki fazla bir şey istemek için insanın münekkitten de daha talepkâr olması lâzımdı.

Nihayet, on katar veya altmış deve, hazineyi taşıyordu ve her deve her biri iki tarafından takriben iki ayak uzunluğunda ve bir ayak genişliğinde ikişer küçük kasa taşımaktaydı. Develerin cümlesi kızıl çuhadan bir haşa ile örtülü olup semerin üzeri iki güzel bayrakla müzeyyendi. Bu develerin iki tarafında herbirinin omuzunda bir fitilli tüfek bulunan bir dizi yeniçeri ilerlemekteydi. Bu develerden sonra daha bir çok deve, fakat bunlar daha büyük kasalar taşıdıkları halde geliyorlardı ve bu kasalarda seyahat için lüzumlu bütün eşya mevcut bulunuyordu. Bu develerin iki yanlarında muhafızları yoktu. Mezkûr develerin safları arasında on, on iki yaşında bir küçük Arabın gayet güzel bir ata binmiş olup sırtında ipek yeşil kumaş üzerine altın ve gümüş işlemeli güzel bir caket bulunduğu halde kendilerini, intizamla yürütmek üzere gidip geldiği ve merasim icabı değil de daha ziyade zaruret sebebiyle koşup bağırdığı görülüyordu. Bu küçük Arap, Pâdişahın bir sevgilisi ve gözdesiydi, yani neşeli mi-

Arslan ve Sırtlan

Bu muhteşem geçitin gecesi, Antuvan Galan, EKSELÂNS'ı, yâni büyük elçi M. Noitel'i pek düşünceli bulmuştu. Sebebini sormaya vakit bırakmadan M. Noitel içini döktü:

«— Osmanlı Devletinin ihtişam ve kudretini kaybetmekte olduğu muhakkak... Fakat düşünüyorum ki, O'nun, arkasında çöken bir cihanın boşluğunu bırakmadan hayat sahnesinden çekileceğini zannedenler büyük hatâ içindedirler: Şimdi, dünyamıza istikamet veren ve kendisini bu kadar kuvvetle hissettiren bu yüce devletin enkazı altından çeşit çeşit, biçim biçim, boy boy devletçikler çıkacak ve yine esefle zannediyorum ki bu mirasa sahip olanlar, haksızlık yaptıkları için pek rahat yüzü de göremiyeceklerdir.»

Ekselâns daha sonra bir müddet düşündü ve ilâve etti:

«— Bir arslanın postundan kırk sırtlana post çıkabilir. Fakat bunun hiç birisi, birer yavru arslan değildirler...»

****

zacı ve çocukluğa yakışır tuhaflıkları hasebiyle onun yanına daima girebilir. Güzel atlara binmiş olup kırmızı kadifeden poturları, gümüş ve mücevherlerle süslü bıçakları ve sarıklarına bağlanmış olan büyük sorguçları ile dikkate lâyık bir manzara arzeden selâm çavuşları da, asker takımlarını ilerletmek, yürütmek veya geri bırakmak üzere Vezir safları arasında gidip gelmekteydiler. Daha evvel de kaydettiğim veçhile, bütün bu muhteşem alay tam beş saat sürdü ve Pâdişahın geçtiği yollarda, üzerlerinde dalgalanan sancaklar bulunan kargıları ile iki tarafta saf durmuş sipahiler hesaba katılmamak şartiyle, hiç değilse on beş bin kişiden mürekkep bulunuyordu.

Lehistan'a karşı bir sefere girişecek olan Pâdişah, sâhibi bulunduğu Edirne şehrinden, sarayının içinden de geçen nehir boyunca ve şehrin üç çeyrek saat yahut bir saat ötesine varmak üzere işte bu şekilde çıktı. Kendisinin, vezirlerinin ve tekmil ordusunun çadırlariyle birlikte, ve beygirlerinin otlanmaları için ihtiyaç bulunan zaman geçince de ilerleyişine devam etmek üzere işte böyle ayrıldı.

Eğer bu geçidin hikâyesi okunursa, belki pek mubalâğa ile dolu bulunduğu sanılacak ve herkesin zihninde vahşi bir yer sayılan bir memlekette bu kadar güzel şeylerin geçmesi imkânı olmadığına hükmedilecektir. Herkes istediğine hükmetmekte serbesttir, fakat ben bunu ne zaman tekrar okusam ifadeleri bu kadar büyük bir mevzu için zayıf bulacağım. Türklerin pâdişahı sokaklardan geçtiği sırada yüzüne bakmanın güçlüğünü bu memlekete taallûk eden eski eserlerde okumuş bulunanlar, kendisini görüşümden ne kadar rahat bir eda ile bahsedişime dikkat ederek onu bu kadar zahmetsizce görebilmiş olmaklığımı havsalalarına sığdıramıyacaklardır. Bu hususta evvelki pâdişahların çok sert davranmış oldukları bir hakikattir, fakat pek iyi ve munis olan şimdiki padişah başka bir usul takip etmektedir ve kendisine baktığı için kimseye fena bir muamelede bulunulmamaktadır.

B. Büyükelçi ile bütün maiyeti ve tekmil memurları ile birlikte Venedik büyükelçisi M. Quirini, millétlerine yaraşan elbiseler içinde bu merasimi seyrettiler. Töreni görmek üzere büyük bir kalabalık halinde gelmiş Türkler de etraflarını kaplamıştı. Şapkalarımızı görmek, kendilerini uzaklaşmaya sevketmedi. Bilâkis, en mâkulleri bize sadece birer ecnebi nazariyle bakarak hakkımızda dileyebileceğimiz müsamahayı gösterdiler. Bilhassa ben bunu daha bazı Fransızlarla birlikte ilk saflarda, Sarayın dış kapısında bulunan köprü inişi yerinde iki saf teşkil eden Yeniçeri odalarının sakaları arasında bulunurken pek güzel gördüm. Bu sakaların cümlesi meşin elbiseler giymişlerdi ve beygirlerinin taşımakta bulunduğu su güğümleri bir çok defne dalları ile sarılı olup keyfiyet pek güzel bir manzara teşkil ediyordu. Arkamda bulunan bazı Türkler de her geçen topluluğun ne olduğunu bana bildirmek lûtfunda bulunuyorlardı.»

*
* *

Antuvan Gallan'ın uzun, çok uzun notlarından derlenmiş ve mümkün olduğu kadar «kısaltılmış» şu satırlar, iftira edilen dedelere ait yanlışlardan bir zerresini, gerçeğe iletebilmişse ne mutlu...

HÂFIZANIZI VE GÖZLERİNİZİ HAKEM YAPARA K CEVAB VERİNİZ:

Bu Kimdir ?

Yanda, ergenlik çağına ait bir klişesini gördüğümüz genç zabit namzedinin, kim olabileceği, bilhassa, yaşı kırkın altında olanlar için düşünmiye değer. Çünkü bu resmin sahibi, kırk yaşında, şahsiyet ve makamını elinde tutan ve bunu bütün dünyaya tasdik ettiren insandı. Acaba kimdir? Tanıdığınız çehresiyle yüz hatlarına benzeyen tarafı nedir?

Lûtfen, hâfızanızı hakem yaparak ve son günlerini gözleriniz önüne getirerek cevab veriniz:

Bu Kimdir ?

NOT:

Üçüncü sayımızda, (BU KİMDİR?) sahifemizdeki Bahriyeli (deniz subayı), Hamidiye kahramanı Hüseyin Rauf Orbay'dı. Millî Mücadelenin unutulmaz Başvekili, bugün de, o günlerin hasreti içindedir. Elbette ki Kıbrıs'ı hatırlıyor...

Mehmet Âkif ve Toprak Altındaki Kılıcı

★ — BİLİNMİYEN TARAFI :

İstiklâl Marşı şairinin bilinmiyen tarafı, Birinci Dünya Harbi içinde «Teşkilât-ı Mahsusa» hizmetinde geçen yıllarıdır: Mizâç ve düşüncelerine pek uymaz gibi görünen bu hizmetinin mânevî sebepleri arasında, çok sevdiği ve mektuplarında daima, «— İki gözüm, Eşrefciğim..» dediği Teşkilât-ı Mahsusa Reisi rahmetli Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın şahsî dostluğu başta gelir.

İmparatorluğumuzun, Birinci Dünya Harbi sırasında karşılaştığı en büyük tehlike, İÇ AYAKLANMALARdı. Bunları önliyebilmek vazifesi de, Teşkilât-ı Mahsusanındı. Mehmet Âkif, düşmanlarımızın safında yarı zorla savaşa sürüklenmiş olan Müslümanlara hakikatleri anlatabilmek için evvelâ, Garb Cephesine, Almanya'ya gitti. Döndükten sonra da, Padişahın hediyelerini, İbn-i Suud ve İbn-i Reşid'e iletecek ve kendilerini, karşı tahriklere kapılmamaları yolunda temin edecek heyete katıldı, Arab Yarım Adasını baştan aşağı dolaştı.

★ — İBN-İ REŞİD'İN HEDİYESİ :

Bu yolculuk, Mehmet Âkif için, dolayısiyle edebiyatımız için feyizli oldu: SAFAHAT'ta ayrı bir bölüm tutan şiirler ve tahassüsler, oldukça çetin ve zahmetli, fakat ibretli geçen uzun yolculuğun ber[illegible] zâr hâtıraların[illegible].

Eşref Beyin reisliğindeki heyette, Mehmet Âkif'le beraber, pek sevdiği arkadaşı Şeyh Salih Şerif El-Tunusî de vardı. Necid çöllerine dalan kafile, zahmetli bir seyahatten sonra Hail'e erişmiş, İbn-i Reşid bu kıymetli misafirlerini izzet ve ikramla karşılamıştı. Dönüş sırasında Mehmet Âkif ve Şeyh Salih Şerif'e de, Eşref Beye armağan ettiği kabza tarafı altun, çok değerli kılıçlar vermişti. Pehlivan, avcı, atıcı, yüzücü olan Âkif'in elinde kılıç, sahibini hiç yadırgamamıştı amma, Şeyh Salih Şerif'e nasıl tutulacağını öğretmek oldukça güç olmuştu. Bu kılıç, dönüşte, dostlar arasında daima tebessüm mevzuu olurdu.

★ — SALİHLİ'DE EŞREF BEYİN ÇİFTLİĞİNDE :

Çanakkale zaferini Mehmet Âkif, dönüşte, Çöl Demiryolunun son istasyonu olan El-Muazzam istasyonunda Enver Paşanın Eşref Beye müjdesinden öğrenmiş, o unutulmaz ve Çanakkale'nin kendisi kadar ebedî şükran şiirini, sabaha kadar hıçkırıklarla sarsıla sarsıla bu küçücük istasyon binasında yazmıştı. Yorgunluklarını dinlendirebilmek için de, İstanbul'dan Salihli'ye geçmişler. Eşref Beyin çiftliğinde bir müddet kalmışlardı. Şeyh Salih Şerif ve Mehmet Âkif, İbn-i Reşid'in kılıçlarını Eşref Beye bırakmışlar, münasib gördüğü kimselere vermesini istemişlerdi. Harbin binbir patırdısı arasında kılıçlar Salihli'de kalmış, Eşref Beyi o unutulmaz HAYBER cenginde İngilizler esir etmişler, Malta'ya sürmüşler, mütarekeden sonra vatana dönen Eşref Bey millî mücadelenin içine daimış ve Salihli Yunan işgaline geçmeden bir gün önce de, çiftliğin emin adamları, kılıçları, bugün Atatürk'ün heykelinin yapıldığı çiftliğin köşk bahçesine gömmüşlerdi. Kılıçlar, şimdi oradadır... Yâni, Atatürk heykelinin kaidesinin civarında yatmaktadırlar.

Belki en münasip yerleri de orasıdır: Çünkü o, öyle bir devirdi ki, bugün değil şahsiyetleri, hatırlıyanı bile yok...

VURU!.. FAKAT DİNLE!..

Milletlerarası hiçbir anlaşma kusursuz ve tam değildir: Bilhassa bu anlaşma, çetin ve kanlı bir dünya harbinin getirdiği nizamı parçalıyacak hüviyette ise... Bu yapısı içinde Türk Millî Mücadelesinin beynelmilel vesikası olan Lozan'ın «mükemmel bir eser» olduğunu iddia etmek, kırk yıldır hâdiselerin ortaya koyduğu hakikatleri red ve inkâr etmek olur.

Biz, bir imparatorluk kalıntısıyızdır: Lozan'dan bu yana, milyonlarca Türk, kendi kaderine terkedilerek yok edilmişlerdir.

Kıbrıs, Yunan uyruklular ve Patrikhane çıbanı, On İki Ada tezadı ve sayısız illetlerin hepsi, bu kaynaktan kopup gelen dertlerdir. Vatanseverlik ve hakseverlik, millî vicdana «bilmece» gibi gelen olup bitenlerin iç yüzünü araştırmayı bir **«manevî yasak»** haline getirmeden aklın ve hakkın, mantık ve ilmin, tarih ve coğrafyanın önüne koyabilme cesaretidir: Şahsî nüfuzunu, mevkiini, ve hattâ bu maksatla konulmuş mevzuatı siper ederek mânî olmayı değil!

Sanıyoruz ki (Lozan'ın tâdili) fikrinin bizzat İsmet Paşa tarafından ortaya atılması, ve hattâ, bir **rejim temeli** sayılan Batılı Dış Politikamızın yeniden gözden geçirilmesi ihtimalinin yine kendisi tarafından ileri sürülmesi dolayısiyle, **aktüalitelik** görünüşüne rağmen, mevzu, **tarihin derinliklerine** dalmış gözüküyor: Yâni mukadder âkıbetine!..

****

Kırk Yıl Sonra:

LOZAN'ın kangrenleşen boşlukları

★ — BİR GURURUN MİRASI :

Türk murahhas heyeti, 1923 senesi 24 Temmuz salı günü Lozan Üniversitesi merasim salonunda «sulh vesikaları» nı imzalarken, bu anlaşmanın, **yapılabilecek olanın son noktası** olduğu inancında idi: Memleket sulh istiyordu... Trablus-Garb Harbi, Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi olarak, aradaki iç ayaklanmalarla beraber fasılasız on dört yıl kan ve ateş içinde olan vatan, Millî Mücadele ile, nesi var nesi yoksa; can, kan, mal olarak hepsini tüketmişti. Karşımızda, cihanda emsali görülmemiş bir galibiyeti temsil eden **«bütün dünya»** vardı. Biz ki, Dumlupınar'da, en aşağı yüz yıl süreceği iddia edilen «galibler düzeni» ni yırtıp parçalamıştık. İleriyi görebilenler, esir ve mahkûm milletler hayatında **«millî kurtuluşlar devri»** nin başlıyacağını seziyorlardı. Bu, sömürgecilik devrinin sonu idi ve üzerinde **«Türk Damgası»**, vardı.

İnanalım ki gerçek budur...

Fakat, bütün bu hakikatler yanında, ondan daha değersiz olmıyan İKİNCİ BİR GERÇEK vardı: **LOZAN, ASLA TÜRK ZAFERİNİN BEDELİ ve HAKİKÎ KARŞILIĞI DEĞİLDİ.** Eksikti, sayısız çukurları vardı, Millî Misak'ı asla tam olarak gerçekleştirmiyordu, alçak ve zalim bir düşmanın harab ettiği aziz vatanın yıkıcısına dünyada eşi görülmemiş bir mürüvvetle ihsanlarda bulunuyor, yıkılanın eski hâline gelmesi mükellefiyetini yorgun Türk milletinin omuzuna yüklüyordu. Halbuki, teşrii ve icraî kuvveti elinde tutarak, zaferi sağlamış olan Birinci Büyük Millet Meclisinin, kanundan kuvvetli **«millî yemin»** hüviyeti içindeki kararları ortadaydı: Harab eden, zulmünün bedelini ödeyecekti. İnönü'nde, Sakarya'da, Dumlupınar'daki on binlerce şehidin kanı, bu millî hakların teminatıydı. Topraklaşmış şehid bedenlerinin taptaze mânevî mirası, nasıl da unutulurdu? Aradan geçen kısa zaman, Avrupa'nın kaşarlanmış, kalbsiz, Türklüğe kin ve nefret dolu siyasetçilerinin klâsik oyunlarının, aslından ayıran ve bezdiren taktiği içinde bize durmadan fedakârlık yaptırmış ve 24 Temmuz 1923 salı günü, yapıldığı şehrin ismi ile LOZAN SULHÜ adını alacak vesikalara imza koyan murahhas heyetimiz, bu anlaşmanın **«YAPILMASI ŞART ve VECİBE OLAN TAM ve KUSURSUZ BİR ZAFER VESİKASI»** olduğuna, önce kendi mantık ve vicdanlarını inandırmışlar, sonra, bu neticeye ve inanca, millî vicdanı inandırmaya ça-

lışmışlardı: Aradan kırk yıl geçti... Lozan, Hatay ve Montrö anlaşmalarıyla fiilen değişti. Fakat tarihten tasdik görmemiş bir gururun mirası halinde çukurları ile gözlerimizin önündedir, ve Kıbrıs, bu sert gerçeğin son kanlı panoraması halinde günün acı mevzuudur. Hiçbir şahsı hedef tutmayan ve hâdiseler üzerinde sadece «tarihi konuşturmak» gayesini güden izahlarımıza başlıyoruz.

★ — **YETERSİZLİK DUYGUSU :**

Düşünelim: Semavî kitablar bile, hükümleri üzerinde zamanın getirdiği hakikatlere yer verme müsamahasını gösterdiler: İncil, nasıl değişikliklere uğradı, malûm... Kur'an-ı Kerîm'de, **mefsûh âyetler** vardır. İlâhî ilhamlar bile, zamanın temsil ettiği gerçekler önünde, **«nâss-ı katığ = doğm»** larını terkedebiliyorlar: **«— Bu söylediklerimin gerçeği kucaklamadığını görüyorum. Şöyle telâkki ediniz, şöyle düşününüz..»** diyorlar.

LOZAN üzerinde ise, kırk yıl, düşünme, söyleme, araştırma, çukurları gösterme, kusurları düzeltme, ve bilhassa dış siyasetimizi çıkmazlara sürükliyen, millî sınırlar dışında bıraktığımız milyonlarca ırkdaşımızı çeşitli zulüm ve tazyiklerle yok edip bitiren pervasız yüklenişlere karşı muahedenin noksan ve hatalı hükümlerini ortaya koyabilme, âdeta, **vatana ihanet** sayılmıştır. Bugün bile, genel olarak aynı hava yok mudur? Her yıl, MİLLÎ BAYRAMLAR arasında kutlanan Lozan Günü'nün anılması sırasında, başta Meclis Kürsüsü olarak, Lozan'ın eksiklikleri ve çukurları üzerinde söylenmiş ve yazılmış olanları hatırlayarak, kan ve elemle perçinleşmiş acı hakikatlerin muhasebesini yapabilme yiğitliğini kim gösterebilmiştir?

1946 - 1960 arasında, yâni, yine bir garabet örneği olarak **«DEMOKRASİ DEVRİ»** adı verilen hengâme içinde, bizi Batı ve Çağ anlayışına götüren temel hürriyet ve nizam kurallarına karşı haksız ve insafsızca dil uzatılırken, LOZAN'ın tenkid mâsuniyeti de, O'nun çukurlarını ve zaaflarını bilenlerin, hâkim kuvvetleri temsil ettikleri devirlerde, hiç bir münakaşa ve tenkid hakkı bırakmıyacak kadar ebedî mahfuziyet kılıfına sarabilme maharetinden gayrı bir ölçü ile izah mümkün müdür? Bu, tarihin dikkat ve ibretle ele alması icabeden ve edecek (yetersizlik duygusu) nun tecellisi idi. Hâlâ da öyledir: Kader ve hâdisat, Lozan anlaşmasının asıl muhatabı olan Yunanistanla bizi, münasebetlerimizin en buhranlı devresinde, İsmet Paşayı HÜKÛMET REİSİ yapabilme gibi, büyük bir lûtuf ve in'amı ile karşılaştırmıştır: Bu lûtuf ve ikram, Türk vatanından ve Milletinden evvel, bizzat sayın İnönü'nün şahsı içindir: Mantık ve adalet kıstasları, taliin bu lûtufkâr tecellisine karşı, sayın İnönü'nün tam bir devlet adamı olgunluğu içinde, Lozan'daki aşırı saf niyetlerin ve hareket tarzının Makyavelizm'in her türlüsüne

Kapağımızdaki Klişe

Esat Hoca !

Seni gerçekten anıyoruz..

Kapağımızın sağ tarafında, eli silâhlı Hoca Efendi, Aydın mebusu rahmetli Esat İleri'dir. Batı Trakyamızın, Yunanlıların adını Komotini'ye çevirdikleri Gümülcüneli idi. Hoca Hilmi Efendinin oğludur. 33 yaşında, Birinci Büyük Millet Meclisine (Aydın) mebusu olarak seçildi. İkinci devrede (Menteşe), yâni Muğla mebusu idi. Millî Mücadelenin en buhranlı günlerinde, cephenin ön saflarında elinde silâh, askere vaaz etti, kurtuluşun din felsefesini yaptı, samimî, heyecanlı, açık sözlü, gerçek aydın düşünceli bir din ve millet emekları idi. Mecliste, Batı-Trakya, On İki Ada, Hatay, Musul başta olarak, Lozan'ın gediklerini en sert ve sakınmaz dille O tenkid etti. Gazi Mustafa Kemal'e, Lozan'ın birinci yıldönümünde yazdığı mektub, bugün başa gelenleri o günden nasıl içyüzüyle görebildiğini anlatır: İmar - İskân Vekâleti için verdiği sual takriri istizaha çevrilmiş ve Terakkiperver Fırkanın kuruluşuna yol açan siyasî çekişmelerin ilk basamağı olmuştu.

*
**

Esat Hoca, Yunan politikası için ne söylemişse, hepsi birer birer hakikat oldu.

Bu samimî ses'i, kendi hayâllerindeki «dostluk» heyülâsının âfâkî ve mesnedsiz şamatası içinde, Palikarya sesi kadar dinlemiye lâyık görmiyenler olmuştur. Bu bir hakikattir: Esat Hoca hüsran ve hicran içinde hayata gözlerini kapadı.

Fakat bugün O'nu, ileriyi görebilmiş bir millet hâdimi olarak minnetle anıyoruz. Diğerleri için de, hükmü Tarih versin... Başka ne diyebiliriz?

sahip, Megalo-İdea'sını her çeşit imza ve teahhütlerin üstünde tutan, Etniki-Eterya'yı bu gün de Türk vatanında enine boyuna yürüten Yunan siyasetini, «yeni bir hastalık» olarak değil de, kendisinin de görmediği ve göremediği «şifasız bir illet» olarak teşrih etmesini söyler: Bu vazife, bizzat sayın İnönü tarafından yerine getirilirse, kefaretin bir kısmı böylelikle edâ edilmiş olur... Çünkü bir «Tarih Mahkemesi» vardır ki, asıl ukubeti, hâdiselerin tasdikinde olduğu halde, günah muhasebesi endişesiyle milletin vicdanından uzak tutmuş olanların şahsında bulur.

★ — BİR «TEDBİR» VE KIRK YIL SONRASI :

Şimdi, Lozan'a ait iki hakikat üzerinde duralım: (Birinci Lozan) dan, yâni, görüşmelerin kesilmesinden sonra, ikinci safha başlıyacağı sırada, Lozan'daki Türk talepleri üzerinde asla fedakârlık yapmama arzusu, Birinci Büyük Millet Meclisinde önüne geçilmesi güç bir yayılma istidadı göstermişti. Bu arzu, murahhas heyetinin kadrosu üzerinde de kendisini kuvvetle hissettirmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisinin her ân yayılan ve umumî efkârı da tesiri altına alan havası iledir ki, Lozan neticelense dahi, kolay kolay Meclisin tasdikinden geçirilemiyeceği kanaati, 1 Nisan 1923 pazar günü fevkalâde olarak toplanan Meclise, Müdafaa-i Hukuk grubu adına Aydın mebusu Hoca Esad Efendinin **(bu sayımızın kapağında klişesi olan zat)** yüz yirmi arkadaşı ile beraber verdikleri takrirle fiilî bir karşı koyma ve tedbir bulma zarureti doğurmuş, Hariciye Vekili İsmet Paşa bu takriri müdafaa etmiş, **«— Devletlerin mukabil tekliflerimize verdikleri cevap notalarını izah ederek, mes'elede asıl selâhiyet sahibi olan milletin reyine müracaat edilmesi muvafık olacağını...»** söylemişti. İkinci Büyük Millet Meclisinin, **Halk Fırkasının ekseriyetiyle** kurulduğu da malûmdur. Yâni, alınan tedbir, beklenen gayeyi gerçekleştirmiştir ve Lozan'ı, Millî Mücadeleyi, **teşri ve icra kuvveti** (yasama ve yürütme erkini) elinde tutarak, en çetin ve buhranlı şartlar içinde zafere götüren, kendisine bu sebeple BÜYÜK denilen ve bu vasfı, kendisinden sonrakilere eşsiz mânevî miras halinde emanet eden BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ tarafından değil de, Parti Disiplini ölçüsüne girmiş olan İKİNCİ MECLİS tarafından tasdik edilmiştir. Bugün, Birinci Büyük Millet Meclisi âzâlarından hayatta olanlar, kırk yıllık tecellilere ve hâdisata bakarak, eğer, Birinci Meclisin **«zaferin sonuna kadar tatil yapmadan vazifeye devam...»** kararının şümul çerçevesi içine, zaferin bedeli olan sulh anlaşmasını da yapmak safhası konulmuş olsa idi, Lozan'ın bu hâliyle kabul edilip edilmiyeceği suali karşısında acaba ne cevap verirler?

Lozan konferansında Türk murahhas heyeti reisi, Hariciye Vekili İsmet Paşa (sayın İsmet İnönü).

(Sanırız ki bugün, kaderinin en büyük şansı ile karşı karşıyadır: Lozan'ın kırk yılda getirdiklerinin muhasebesini, hissi bir tarafa bırakıp, gerçeklerin ışığı altında yaparak, boşlukları doldurabilmenin şansı...)

★ — LOZAN'A «HAYIR!..» DİYENLER ve HAKİKATLERİ GÖREBİLENLER - GÖREMİYENLER :

İkinci Büyük Millet Meclisi, Lozan anlaşmasını 21 Ağustos 1923 salı günü müzakereye başladı. Evvelâ muahedenin dört kısım üzerinde metni, Vekiller Heyetinin gerekçesi, Hariciye Encümeninin mazbatası okundu. Vekiller Heyeti, muahedeye bağlı tasdik kanun lâyihasının müstaceliyetle müzakeresini teklif ediyordu. Meclise başkanlık eden Ali Fuad Paşa **(sayın Cebesoy)** teklifi reye koydu. Kabulünden sonra Hariciye Encümeni reisi ve eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey söz aldı, muahedenin müdafaasını yaptı, Osmanlı İmparatorluğunun haşmetli devrinde

bile, müsavi şartlar altında muahedeye rastlanmadığını, Lozan'ın bundan istisna teşkil ettiğini söyledi ve dedi ki:

«— Sulh muahedesinin hey'et-i umumiyesi, Hariciye Encümeninizce millî emelleri tatmin eder mahiyette görülmektedir. Bu sebeple, hey'et-i celilenizden buna ait dört kanun lâyihasının kabul ve tasvibini istirham ediyoruz.»

Muahede Ankarada günün konusu idi: Aleyhde konuşacaklar, yâni **kırmızı rey = red** oyu verecek olanların kimler olduğu basında da merak ediliyor, fakat bütün bu gerçekler «mümkün olduğu kadar kapalı» ve ancak imâ yoluyla yazılabiliyordu: LOZAN'ın üzerinde konuşulması, konuşan ve vatan için tehlikeli bir **lutfu ilâhî** olduğu inancının örülmesine başlanmıştı: Bu telkin kâfi gelmiyecek, Takrir-i Sükûn kanununun maddelerine kadar uzanan bir mümtaziyet, dokunulmazlık, kutsal varlık havası yaratılacaktı.

Buna rağmen «konuşanlar» oldu; ve bu «konuşanlar», Kemalist ihtilâl ve inkılâbın fikirde ve tatbikatta başlıca vazife sahipleri arasından çıktı.

Bugün onlardan çoğu hayatta değildir: Fakat zaman ve aradan geçen şu KIRK YIL onlara hak verdi: Lozan'ın kusurları, çukurları, hataları, konuşabilenlerin söyliyebildiklerinden daha acı ve hattâ daha haşin neticeler içinde Türk milletini yaraladı. Lozan'a **kırmızı oy** verenler, yâni onu reddedenler, netice olarak, anlaşmanın şu noksanları üzerinde durdular:

Lozan, millî misakın hudutlar mevzuunda yaptığı yemin'i gerçekleştirememiştir. Karanlık ve buhranlı günlerde bir «hayat sahası» olarak belirtilen sınırlar, yirminci yüz yılın mucize zaferinin hüccet vesikasına sahip olarak müzakere masasına oturan murahhas heyetimizce, ne yazık ki, lâyıkı gibi değerlendirilememiştir: Batı Trakya, On İki Ada, Hatay, Musul, Halebin kuzeyi, Kıbrıs bu gerçeğin kanıyan ve kanıyacak misalleridir.

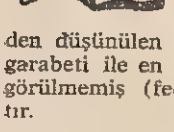

Lozan, vatanı harab eden zâlim ve barbar bir müstevliye, sebepsiz bir atıfette bulunmuş, tazminat almamıştır. Bu tarifi güç lûtuf ve ikrama mukabil, önceden düşünülen Türk-Yunan sınırı da, Pityon garabeti ile en tipik kaybını da bularak, bu görülmemiş (fedakârlık) resellisiz kalmıştır.

Patrikhane denilen fesad yuvası, değişmez ve ebedî Yunan Megalo - İdeası'nın vatan içindeki tahrik merkezi olarak yerinde bırakılmıştır. Düyun-u Umumiyedeki yükümüz ağırdır.

Lozan, bir devletin temel varlığı olan «millî topluluğu» parçalamış, yeni Türk Devletinin Osmanlı İmparatorluğunun vârisi olduğu tarihî hakikati unutmuş, milyonlarca Türk'ü kendi kaderine tereddütsüz ve düşüncesiz terketmiştir. Ki, bu kaderin ne hazin hâdiselere gebe olduğunu anlıyabilmek için tarihe şöylece göz atmak ve Türk milliyetçiliğinin amentüsünü bilmek yeter!..

★ — **NİYAZİ BEY KÜRSÜDE :**

Hariciye Encümeni Reisi Yusuf Kemal Beyin «muahedenin tasdiki» ni istiyen konuşmasından sonra, Meclis Reisi Ali Fuad Paşa ilk sözü Mersin mebusu Niyazi Beye veriyor.

Reis — **Söz Niyazi Beyindir, buyurun!**

Niyazi Bey (Mersin) — **Efendiler! Tarihi bir gün yaşıyoruz. Ben isterdim ki bugün tarihimizin dönüm yerinde olduğumuzu daha fazla bir suretle hissedelim. Önümüzde bir muahedename vardır.**

Zannediliyor mu ki bu muahedename âmal-i milliyemizi tamamen tâyin ediyor? Zan ediliyor mu ki bu muahedename millî hudutlarımız dahilinde bu devlete bir istiklâl-i tam veriyor?

Necip Bey (Mardin) — **Hayır, vermemiştir!**

Niyazi Bey (Devamla) — **Herhangi bir şeyi, herhangi bir eseri bütün fevaidi ve bütün mehaziri ile beraber tetkik edelim. Zan ederim ki arkadaşlarımızın bir kısmı sırf muahedenamenin heyet-i umumiyesiyle meşgul olduklarından ve Sevr projesiyle mukayese ettiklerinden dolayı, fazla alkışlıyorlar.**

Sizinle beraber müsaadenizle, bu muahedenin bazı noktalarına temas edelim. Bilhassa umde ittihaz ettiğimiz iktisadî hâkimiyet ve İstiklâlin millî hudutları ihtiva etmesi lâzım geleceğini hiç unutmıyalım. Bir muhedename tasavvur edilsin ki mülkün bir kısmında birçok efrat milleti güldürüyor, yine hudut milletinin diğer bir kısmında bir çoklarını ağlatıyor. O muahede heyet-i umumiyesiyle nakıstır, tam değildir!

Esat Efendi (Menteşe) — **Antakya, Trakya kan ağlıyor.**

Necip Bey (Mardin) — **Cenup hudutları keza.**

Niyazi Bey (devamla) — **Efendiler! Lozan muahedenamesi şanlı büyük bir imparatorluğun hesabının tasfiyesini tazammun ediyor. Bu muahedenamenin ahkâm-ı siyasiyesinde bizim Mısır ve Sudan'dan, Kıbrıs'tan, Adalardan, Trablus-Garb'dan ve bütün kıtaat üzerindeki hukukumuzdan, ünvanlarımızdan fegarat ettiğimizi ifade ediyor. Siz ki efendiler! Bunlar için çok defa çırpındınız. Siz ki Mısır için, Kıbrıs için kaç defalar dildindiniz. Mısır dediniz, Kıbrıs dediniz, de-**

deleriniz, atalarınız bunlar için ne kadar uğraştı? Efendiler! Yalnız bu kadar da değil, muahedename dünkü bir imparatorluğun tasfiyesini de ihtiva ediyor. Filistin'den —Musul hariç olmak üzere— Irak'tan, Suriye'den ve bütün Arabistan kıt'asından el çekmemizi tazammun ediyor.»

★ — «NEREDE TÜRKLÜĞÜN IRKÎ HUDUTLARI?»

Bizden ayrılan ve elimizden alınan vatan köşelerindeki halkın, kendi kaderini kendilerinin seçmesini millî misakın bir şartı olarak müdafaa ettiğimizi hatırlatan Niyazi Bey, Lozan anlaşmasında bu hakkımıza dair de hüküm olmadığını hatırlatarak dedi ki:

«— Biz cemiyet-i akvam nizamnamesini, onun mandaya mütedair ahkâmını kabul ediyor muyuz?.. (Hayır sesleri) Ve bizzat bu işi idare eden heyet-i murahhasa reisi İsmet Paşa hazretleri —ki Fransa hükümeti tarafından âhiren neşredilmiş bulunan (Sarı kitap) taki zabıtnamelerde münderictir. Birinci Lozan konferansının 23 Kânunusânî 1923 tarihli celsesinde buyurmamışlar mı idi ki «Eski Osmanlı İmparatorluğunun herhangi bir kısmı üzerinde hiçbir devletin mandasını tanımıyoruz?» Halbuki efendiler! Muahedenamenin 16 ncı maddesi beni düşündürüyor: «Türkiye, işbu muahedede masruh hudutlar haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye mütealllik işbu muahede ile üzerlerinde kendi hakk-ı hâkimiyeti tanınmış olan Adalardan gayri cezireler üzerinde —ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tâyin edilmiş veya edilecektir— her ne mahiyette olursa olsun hâiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidattan feragat ettiğini beyan eyler. Ben, şimdiye kadar ilân ettiğimiz prensibe sadık kalarak, hak ve adalet düsturunda ısrar ederek diyorum ki: Bu yanlıştır ve katiyen kabul edemem. Bizden ayrılan memleketler kendi mukadderatını serbestçe kendi iradeleriyle tâyin edecektir. Sonra efendiler! Bu muahedename bizden İmparatorluğumuzun yalnız gayri Türk aksamının ayrıldığını göstermiyor. Bu muahedename; bilhassa kemal-i teessürle söylerim ki ayni zamanda oldukça mühim miktarda, öz Türk memleketlerinin de mukadderatını tehlikeye ilka ediyor.»

Necip Bey (Mardin) — Beşyüz bin Türk nüfusudur.

Muahedenin hudutlara ait maddelerini okuyan Niyazi Bey, Fransızlarla en buhranlı günlerde imzalanan Ankara itilâfnamesinin «tahliye hattı» olarak kararlaştırdığı sınırı «hudut» olarak kabul eden Lozan'ın yeni bir gafleti üzerinde uzun uzun durdu, Kolonel Mojen'den, Briyan'dan, Bompar'dan aldığı cümleleri tekrarladı, Haleb'in çevresinin

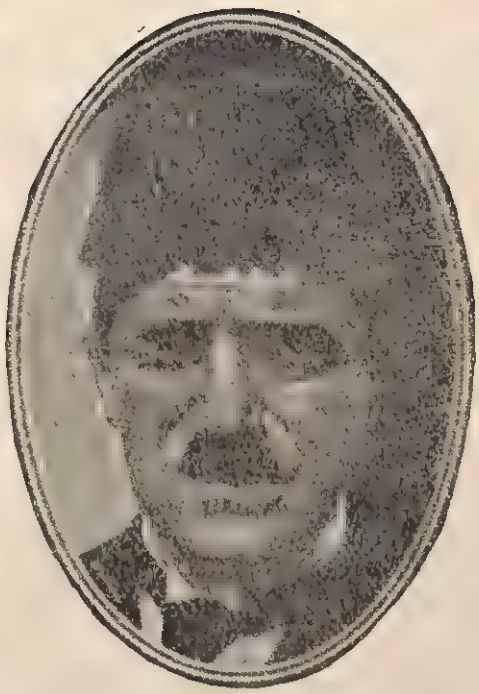

Lozan'ı, Türk Millî Mücadelesinin beynelmilel vesikası olarak Meclise takdim eden Hariciye Encümeni Reisi Yusuf Kemal Bey. (1946 da, anlaşmanın «boşluk»ları ve «hatâ»ları üzerinde vukuflu ve selâhiyetli bir izah yaparak, zamanın getirdiklerinin hakkını verdi.)

YÜZDE YÜZ TÜRK olduğunu misalleriyle isbat etti, TÜRK IRKININ Güney'deki hududunun Lozan'ın tesbit ettiği gibi eksik, haksız ve Türk hakkını korumamış olarak değil de, ırkî olarak Lâzikiyye'nin kuzeyinde İbn-i Hâni'den başlayıp bura Türklerinin Deve Deresi, Sem'an Dağı, Asî nehri, İlbeyli, Türkmen bucakları, Avşar Bucağı ile Sencer dağından İran sınırına dayanacağını, asıl Türk ırkının hududunun bu olacağını yaşlı gözlerle anlatarak dedi ki:

«— Bu Arab hudud-u Irakiyesinin şimalinde ve muahedenamenin üçüncü maddesinde mevzu bahis olan hududun cenubunda yâni bu iki hudut arasında kâin bir kaç vilâyetimiz cesametinde bulunan koca bir kıt'a-i araziyenin sâkinleri bizim din kardeşlerimizdir, anane kardeşlerimizdir. Kan, din ve dil kardeşlerimizdir.

(Doğru sesleri).

Efendiler! Ellerinizi kalblerinizin üzerine koyunuz ve iyi düşününüz.

Necip Bey (Mardin) — Gitmiyecektir. Al-

sas Loren'i nasıl reddetti ise biz de öyle red edeceğiz, öyle alacağız.»

Lozan'da kabul edilen hudutların, ekonomik ve ticarî haklarımız ve imkânlarımızı dertlendireceğini, Türk ailelerini ikiye böldüğünü, kardeşlerin kardeşlerden ayrıldığını söyliyen Niyazi Bey dedi ki:

«— Arkadaşlar! Şu noktayı bilhassa nazar-ı dikkatinize vaz etmek isterim. Bugün sizler, memleketimizin mühim bir kısım halkı sulh şenliği yapıyor. Fakat unutmayınız ki milletdaşlarımızdan bugün çok ağlayanlar da var. Bu mecliste de âzâ bulunan eski Meclis âzâyı muhteremesini işhad ederim. Kaç defalar Antakya ve İskenderun havalisindeki mağdur ve mazlum kardeşler bu Meclisin büyüklüğüne müracaat ettiler, merhamet talep ettiler, adalet talep ettiler. Ne kadar kardeşlerimiz bu Meclisin eşiklerinde ağladılar! biliyoruz.»

★ — «ALİ FUAD PAŞADAN SORARIM: MÜTAREKEDE KUVVETLERİMİZ NEREDE İDİ?..»

Bizim, Birinci Dünya Harbine sadece vatanımızı müdafaa için girdiğimizi hatırlatan Niyazi Bey, Mondros mütarekesinden sonra işgal kuvvetlerinin bize saldırmıya devam ettiklerini hatırlatarak, Meclise Başkanlık eden Ali Fuad Paşaya döndü:

«Mütarekenin esnayı akdinde bugün Meclisimizin ikinci riyasetini ihraz eden Ali Fuad Paşa hazretleri bizzat Kilis havalisinde bulunuyorlardı.

Kendilerinden sorarım: Tarafeyn orduları nerede bulunuyordu? Türk kuvvetleri Haleb'in az şimalinde Müselmiye civarında değil mi idi?

Biz efendiler! Kimsenin ocağını yıkmadık, kimsenin toprağında gözümüz yoktur. Biz öz yurdumuzu, öz toprağımızı istiyoruz!» (Şiddetli alkışlar).

Kılıç Ali Bey (Gaziantep) — Hakkımızı istiyoruz.

Güney Türklüğünün tarih boyunca millî varlıklarını nasıl muhafaza ettiklerini, Haçlılara karşı nasıl yiğitçe dövüştüklerini söyliyen Niyazi Bey, Güney Türklerinin Oğuz boylarının en asîl urukunu teşkil ettiğini, Bayatlar, Bayındırlar, Beydililer, Kırıklar, Imerliler, Beydüzler, İballılar, Özerler, Çoğunlar, Cihanşahlılar'ın bu çevrenin öz halkı olduğunu, Arab'ın tarih boyunca kendisini göstermiş temsil politikasına rağmen ulusal varlıklarından hiç bir şey kaybetmediklerini, Galiçyada «Demir-Çelik» adını kazanan 79 ncu alayın bu Türk Boylarının çocukları bulunduğunu ve o muhteşem Osmanlı İmparatorluğumuzun sınırlarını koruduklarını, Lozan'ın terkedilmiş imparatorluğumuzun topraklarında kalan milyonlarca Türk'ü kendi kaderine terkettiği halde, İmroz ve Bozcaadadaki bir avuç Rum için nasıl kayıtlar konulduğunun hatırlanmasını isteyince, Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey yerinden bağırdı:

«— Bravo Niyazi!..»

Sınırların «gayr-ı millî» olduğu gerçeği üzerinde duran Mersin Mebusu, Lozan'ın birinci kesilişinde, tarafların kabul ettikleri esasların bile neticede Türklerin elinden alındığını hatırlattı ve dedi ki:

Niyazi Bey (Mersin) devamla «— Efendiler! Millet esasına hürmet istiyoruz! Bu esas ki bilhassa son zamanlarda hudutların tâyin ve tesbitinde umuman prensip olarak kabul edilmiştir. Bu esas ki bizzat Fransızların millî dâvalarında istinatgâhları olmuştur.

Arkadaşlar! bu muahedename ile uğradığımız mülkî, millî, iktisadî zayiatın ehemmiyetini gösterdim. Cenupta kalan Türklerin tarihî, ırkî, harsî, iktisadî vaziyetleri hakkında izahatta bulundum. Bu kardeşlerimizin i-

Neriman'ın Çilesi

Neriman, İzmir'li bir Türk kızı idi, bir Amerikan çavuşunun ardına takıldı, Yeni Dünya'ya gitti, çocuğu da oldu, iki yıl da geçti, şimdi Amerikan vatandaşı olabilmek için, elinde koskoca iki cild, dört aydır imtihâna hazırlanıyor.

Neriman'a sordular:

«— Nedir o elindeki kitap?»

Dertli dertli başını salladı:

«— Amerika'da oturma müddetim doldu, John'dan çocuğum var ve resmî nikâhlı olduğum için de Amerikan vatandaşı olabileceğim amma, Amerikan tarihi'nden imtihan olmam lâzım. A, aa... Siz bilmiyor musunuz? Burada «vatandaş» olabilmek için, vatandaşı olacağınız ülkenin tarihinden imtihan olmanız şart... Para, namus, kültür falanı ya hiç aramıyorlar, ya daha sonra arıyorlar!...»

*
* *

Neriman'ın çilesi, elindeki iki cild Amerikan Tarih özetini ezberledikten, daha doğrusu başarılı imtihan verdikten sonra bitecek...

Ve, biz, belki bu misalle bizimkisini hatırlayacağız: Amerika'nın Neriman'dan istediğini, bizim kendi Devlet ve Politika adamlarımızdan istemeyi: Yâni, Türk Tarihini bilmiş olarak bu milletin başına geçmelerini!...

*
* *

Arzumuz böyle olunca, ilk işimiz, fıkramızın başlığını değiştirmek olmalı: «Neriman'ın çilesi» ni çizip yerine kaderin kalemini göz yaşına batırarak doğrusunu yazmak: Türk Milletinin dolmayan çilesi!...

darelerini bidayetten beri kavlen ve fiilen izhar ettiklerini hikâye ettim. Bu büyük ve kıymetli kitle-i milliyemizin halâsı ötedenberi dâvamızın esası olduğunu, Londra ve Ankara müzakeratı esnasında şiddetle iddia edildiğini ifade ettim. Bu müzakerat neticesinde asıl mukadderatının bilâhara muahedename ile tâyinine intizaren verilmiş bulunan asgarî teminatı izah ettim. Maatteessüf bu asgarî teminatın bile tatbik olunmadığını gösterdim. Artık siz de benim gibi bu kardeşlerimizin selâmeti için, mülkümüzün büyük bir kısmının salâh-ı iktisadiyesi için her türlü ihtilâtın izalesi için, cenup hududunun milliyet esasına göre tashihi ve bu menatıkın millî hududumuz dahiline ithalini zarurî gördünüz.

Efendiler! Sabrımızı suiistimal etmekten korkarım. Söylenecek söz çoktur. Yalnız bu meseleye müteallik değildir. Trakya'ya, Adalara, hazine-i hassanın hukukuna, tamirat ve saireye ait bir çok söylenecek sözler vardır. Şimdi bunları teşrih fazla olur. İcap ederse izahat veririm.

«— BU MUAHEDEYİ TAMAMİYLE REDREDİNİZ!..»

Kendi kaderlerine terkedilmiş ve Lozan'ın kabul ettiği sınırlar dışında bırakılmış Türklerden gelen feryatları okuyan Niyazi Bey, şu sözlerle kürsüden indi:

«— Efendiler!.. Fazla söz söylemiye tahammülüm kalmadı. Yalnız bir şey diyeceğim: Bu muahedename bu şekliyle bence gayr-ı kabili kabuldür. Hepinizin hissiyatına ve teessürlerine vakıfım. Hepiniz de benim hissiyatıma iştirâk edersiniz. Hisleriniz ve dertleriniz benimle müşterektir. Ben, teessürümün izalesini bu muahedenin tamamiyle reddinde buluyorum. Siz teessürünüzü ne şekilde iblâğ ederseniz ediniz, cihan duysun...»

★ — «ALTI YÜZ BİN TÜRK'Ü ELLERİ KOLLARI BAĞLI YUNANİSTANA TESLİM ETTİLER...»

Başkan Ali Fuad Paşa, toplantıya on dakika ara verdi. Celse açıldığı zaman, Urfa mebusu Yahya Kemal Bey (rahmetli şair Yahya Kemal Beyatlı) söz aldı. İki sene önce, Fransızlarla imzalanan Ankara anlaşmasının hatasının Lozan'da devam ettiğini, gerçek hududun Lâzikiye'nin güneyinden çizilecek çizgi ile Sem'an dağına çıkacağını, Batıda Türklerin yaşadığı çevreyi ana-vatana bırakacağını söyliyerek dedi ki:

Lozan'da Rumeli hududumuzdaki daha küçük bir nehri bir seddi Çin gibi hudud-u tabiî addediyorlardı ve orada (600.000) Türk ikamet ediyordu. O (600.000) Türk'ü Yunanistan'a elleri, kolları bağlı teslim ettiler. Acaba cenupta Fırat, Meriç kadar bir hudud-u tabiî teşkil edemez mi idi? Evet efendiler! Fırat'ın beri tarafında kalan saha, o saha ki: Diyarbakır, Siverek, Urfa, Mardin, Siirt ahalisi ağnamının mer'alarıdır. Oralar bize kalırdı ve o sahada gayet büyük bir mikyasta bir aşair-i temevvücani bulunurdu ve hudutta emn-ü âsâyiş daima bâkî kalırdı. Fakat Suriye'nin Rum ve Ermeni, katolikleri —ki daima burunlarını şark meselesine sokarlar— onlar efkâr-ı umumiyeyi ihlâl ettiler, dediler ki o sahada oturan ırk doğrudan doğruya Suriye ırkına mensuptur.

Lozan'ı reddedenlerden: Aydın mebusu Esat Efendi.

(Yunan'a teslim ettiğiniz yüzbinlerce Türkden bir avuç kemik bile alamıyacaksınız diye kürsüde ağlamıştı. Gözyaşları, o mâsum ırkdaşlarımızın kanı kadar mukaddestir. Rahmet olsun...)

Necip Bey (Mardin) — **Hayır yalan söylemişlerdir.**

Yahya Kemal Bey (devamla) — **Hayır efendiler! Doğrudan doğruya Türk ve Kürt milletine mensup bir ırktır, ve doğrudan doğruya Ana-Vatana iltihak etmek isteyen bir ırktır.**

Fransızların kırk sekiz sene Alsas - Loren için nasıl ağladıklarını hatırlatan şair, Lozan'ın bizlerden ayırdığı vatan parçaları için

kalbimizin daima kanıyacağını hatırlattı, dedi ki:

Kürsüden inmeden evvel bir kelime daha söylemek istiyorum. Bu anda Antakya ve İskenderun mühim bir saat yaşıyor. Bu iki şehir, zannetmesinler ki onlar için bu saat hiç bir zaman veda saatleri değildir. Biz, o milletiz ki Yunan topları Haymana'dan Polatlı'ya doğru patlarken biz, bütün o ateş hattının arkasında ve İzmir'de, Bursa'da, Edirne'de Türk bayraklarını görüyorduk. Ve o anda bizim mefkûremizi cinnet telâkki edenler vardı. Fakat bizim bu cinnetimiz onları şaşırttı, o akılları durdurdu. Biz bugün, bu anda Antakya'da, İskenderun'da ve bütün o toprakların arkasında kalan Türk, Türkmen, bayraklarını görüyoruz ve bizim mefkûremizi hiç bir şey durduramıyacaktır. (Şiddetli ve sürekli alkışlar).

★ — «BU MUAHEDEYİ KALBİMİZ TASDİK ETMİYOR...»

Yahya Kemal Beyden sonra, Türk Ocakları Genel Başkanı, İstanbul mebusu Hamdullah Suphi Bey kürsüye geldi, Türklüğün

Lozan'ı, Türk Millî Mücadelesinin hiçbir neticesini getirmediği için reddeden ve, tarihin mes'uliyeti karşısında Meclisi bu «kırmızı oy» a iştirâke dâvet eden Mersin mebusu Niyazi Bey. (Haydar Şevket'in fırçasıyla). (Hasta Atatürk, kırk asırlık Türk yurdu, dediği Hatay'ı geri alarak O'nu hicranından kurtarabildi amma, ya On İki Ada, ya Kıbrıs, ya Musul?)

millî ve ırkî hudutları üzerinde heyecanlı bir izah yaptı, hangi muahedenin altına imza koyarsak koyalım, dünyanın her yerinden gelecek Türklük sesine kalbimizi ve kafamızı kapatmanın aslâ mümkün olamıyacağını söyledi. Aslında bir Hürriyet vesikası olması lâzımgelen Lozan için dedi ki:

Fakat bu muahedenin içinde bazı maddeler var ki kalbimiz tasdik etmemiştir. Milletler ıstırap zamanlarında bilhassa zavallı, mağdur Türk milleti için vâki olduğu gibi arzularının hilâfında bir muahedeyi imzalarlar. Fakat elimizin imzaladığı, kalbimizin imzalamadığı zamanda o tasdik hakikî değildir. Biz ana topraklarımızın haricinde kalan Türklere bahusus en yakın zamanlara

****

Kalimera Pasam!

Devlet Büyükleri, Türk - Yunan dostluğu öldü diyorlarmış. Osmanlıca terimi ile Tıb'da bir **«cenin-i sakıt = doğmadan ölü düşük» ve ilm-i nücûm = kozmoğrafya**'da da **fecr-i kâzib = yalancı tan ağarması»** vardır: Biri hayat'ın, öbürü aydınlığın sahtesini temsil ederler...

*
**

Atina'ya bakınız: Hiç «— **Türk - Yunan dostluğu öldü...»** hayıflanması var mı? Çünkü O'nlar, gerçek bir dostluğa, megalo - idea'larının, hâlâ devam halindeki Etniki - Eterya'larının sed çektiğini elbet bilirler, çünkü tarih ve coğrafya gerçeklerinin gafili değillerdir: Onun içindir ki, **(aldanmış)** da değildirler: **«aldatmış»**, yâni Yunanlılıklarını göstermiş olanlardır.

İçlerinden gülüyorlardır:

«— Kalimera Pasam!.. Sabahlar hayır ola!...»

kadar bizimle beraber aynı bayrağın gölgesinde yaşayan Türklere icabeden emniyet bahşedilmedikçe, onlar topraklarında hür ve mesut yaşamadıkça bu muahedeyi yine imza edebiliriz. Fakat ellerimiz bunu kerhen imzalar. Fakat kalbimiz asla buna razı değildir. Hududumuzun cenup kısmında kalan kardeşlerimize söylüyorum, o yerleri, yurtlarınızı terk etmeyen Anadolu mesafelerinin üzerinden o bedbaht kardeşlerimize, o Türk bayrağı altında yaşamak isteyen o zavallı kardeşlerimize söylüyorum: Sizinle beraberiz, sizinle beraber kalacağız. Talih bir zaman makûs görünse bile neticede bir gün gelecek eğer Fransızlar sözlerini tutmamakta devam ederlerse biz icabeden bütün şeraiti elde edeceğiz ve vaktiyle olduğu gibi yarın da millî bayrağımızın gölgesinde beraber yaşamak yolunu bulacağız. (Şiddetli alkışlar).

★ — «EFENDİLER... BU MUAHEDENİN TEHLİKELİ HÜKÜMLERİ VARDIR...»

Hamdullah Suphi Beyden sonra, Şükrü Kaya Bey (Atatürk devri dahiliye vekili) söz aldı, elde ettiğimiz büyük zaferden beklediğimiz neticelerin çok mütevazı olduğunu, millî hudutlarımız içinde hür ve müstakil yaşamaktan gayrı arzusu bulunmadığını, fakat maalesef Lozan'da bu neticelerin alınamadığını söyliyerek dedi ki:

Efendiler! Bugün önünüze terkedilen bu vesikai siyasiye ensal-i âtiyeye hattâ korkarım ki bizim nesle bile esaslı ihtilâflar tevlit edecek tehlikeli ahkâmı muhtevi bulunuyor. Bir defa muahedenin Avrupa'da bizimle Yunanistan ve Bulgaristan arasında tesbit ettiği hududa bakınız ve bir de haritayı göz önüne getiriniz. Göreceksiniz ki bu muahede bize Balkan Harbi neticesinde, o elemli günlerde elde ettiğimiz 1913 hududunu temin edemiyor. Edirne'nin hayat ve ziya menbalarını kapıyor ve Edirne'yi maatteessüf ölüme mahkûm ediyor.

Efendiler! Bir şehir tarih-i millîde tuttuğu yerle, hâtıratiyle, âbidatiyle yaşamaz. Bir şehrin yaşaması için kendisine bir muhit-i iktisadî lâzım. İşte Edirne bu muhit-i iktisadiden tamamiyle mahrum edilmiştir. Edirne'nin yaşayabilmesi için garpta kendisine geniş bir saha lâzımdır. Kendisini denize isal edecek, doğrudan doğruya millî hudutlarımızdan geçecek bir şimendifer ve bahri sefidin kendisine en yakın bir limanı lâzımdır. Bunların hiç birisi kendisine verilmemiştir. Edirne'nin yarın bir âkıbet-i elimiyeye düşmek ihtimali büyük bir kehanete tavakkuf etmez. Hudut yavaş yavaş tesirini yapmaktadır. Asırlardan beri yerleşen Türkler yavaş yavaş memleketlerini terk etmektedirler. Efendiler! muahedenin aynı maddesi tarihi, ekseriyet-i nüfusu, dini, ırkı, âbidatı hülâsa bir kıt'a-i araziyi bir millete bağlayan ravabıtın kâffesi ile bize merbut olan Garbî Trakyayı hudutlarımızın haricinde bırakmıştır.

Lozan'ı, Türk ırkının sınırlarını temin etmediği için reddeden Urfa mebusu Yahya Kemal Bey. (Haydar Şevket'in fırçasıyla).
(«— Ben terkettiğimiz Türklüğün hayâli ile yaşıyacağım..» dedi, ve bu hicranı ömrü boyunca mısralaştırdı: Şan ve haşmet devirlerini dile getirerek...)

Esat Efendi (Menteşe) — **Balkan Harbinden sonra elli sekiz gün hükûmet süren Trakya'nın sözü, özü Türktür.**

Şükrü Kaya Bey (devamla) — **Balkan Harbinde bu arazi o zaman da güya bir hakk-ı tasarruf varmış gibi Bulgaristan'a verilmişti. Şimdi de Yunanistan'a veriliyor. Bu da gösterir ki Garbî Trakya, ne Yunanistan'ın ve ne de Bulgaristan'ındır. Garbî Trakya Türktür ve Türk'ün olması lâzımdır.** (Alkışlar).

Esat Efendi (Menteşe) — **Anadolu'nun Kurtuluş Taarruzundan evvel Garbî Trakyalılar kıyam ve mücahedesi üzerine Yunanın üç fırkasının Rumeli'ye ve Garbî Trakyaya geçtiklerini kumandanlar tasdik eder. Acıyalım bu fedakâr halka, acıyalım.**

Şükrü Kaya Bey (devamla) — **Birinci Lozan konferansında insaftan tecerrüt eden diplomatlar bu garip vatanı da bizden ayırmadan çekinmemişlerdir. Hemhudut oldukları için hassaten iyi çiğnemeğe mecbur bulunan Bulgarlar, Yunanlılar ve Türklerin arasına bir vesile-i nifak olmak üzere bu hali kabul eylemişlerdir. Bunun en iyi çare-i halli Garbî Trakya'nın sahib-i aslisi olan Türklere**

vermekti ve ancak ihtilâf bu suretle ref olunabilirdi. Bundan Balkan muvazenesine halel gelmez, bilâkis asıl muvazene o zaman tesessüs ederdi. Yunanlılarla aramızda bu mesele-i ihtilâf daha ziyade azalmış olurdu. Ve Bulgarlara müsaadekârlıkta bulunabilirdik. Bugün Garbî Trakya doğrudan doğruya vesile-i ihtilâf olarak Yunanistan'da kalmış ve oradaki müslümanlar ezilmekte bulunmuştur.

Garbî Trakya'da müslümanlar mübadeleden istisna edilmiştir. Fakat Yunanistan'ın başka yerlerde muvaffakiyetle tatbik ettiği imha siyaseti yarın maalesef orada da bir Türk'ü barındıramıyacaktır. Gazetelerde sütunlarla dolu facialar, bugün elimizde gezen istimdatnâmeler, hususi mektuplarla alabildiğimiz feci haberler, Türk'ün yüksek göğsünden yükselen ve yalnız semalarda makes bulan hıçkırıklariyle gizli matem ve gizli emellerinin binde biri derecesinde bile değildir.

★ — «ON İKİ ADA NİÇİN BİZE İADE EDİLMİYOR? BEN BU MUAHEDEYİ RED MECBURİYETİNDEYİM.»

Türk ve Yunan dostluğunun Akdenizde bir barış unsuru olması ümidinin bu muahede ile bir hayâl olduğunu söyliyen Şükrü Kaya Bey dedi ki:

Lozan'ın bazı maddelerini kalblerin tasdik edemiyeceğini söyliyen Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi Bey.
(Bükreş'teki elçiliği sırasında, bu tasdik e dememenin nasıl büyük bir gerçeği temsil ettiğini, Balkan Türklüğünün baş ucunda ve yaralı kalbinde yakından görecektir...)

«— Unutulmamalıdır ki, Garbî Trakyadaki Müslümanlar, İstanbuldaki Rumlara mukabil bırakılmıştır. Oradaki ırkdaşlarımızı yeniden muhaceret tehlikesinden kurtarmak endişesi, İstanbuldaki Rumları bırakmak gibi tehlikeli bir fedakârlığı intaç etmiştir. Garbî Trakyadan çıkacak bir aileye karşı İstanbuldan da beş, on aile çıkarmamız en muvafık ve en müessir çare olacaktır. (Tabiî sesleri) ve, şimdilik en müessir silâh da budur. Devletler hukukunda mukabele-i bil-misil gibi bir tedbir vardır. Bu tedbirin ve daha münasip olanlarının şiddetle tatbikini hükumetimizden rica etmek Meclis-i âliniz için ve benim için bir vazifedir ve bir haktır.»

Hakkın, adaletin ve tarihî kaynakların gösterdiği yolun, Batı Trakyayı bize iade etmek olduğuna işaret eden Şükrü Kaya Bey sözlerini şöyle bitirdi:

Efendiler! Lozan muahedesinin hudutlar safhasında Türklere gösterdiği insafsızlık bundan ibaret değildir. Boğazlara hâkim olan yerlerde bazı adalar vardır. Meselâ, bunlardan bir kısmı İmroz ve Bozcaadadır. Bunlar bize bazı kuyut ve şurutla iade olunuyor. Fakat ayni derecede Boğazlara hâkim Semendirek, Limni vardır. Bunlar unutuluyor. Herkesin malûmudur ki, Boğazlara karşı olan tasallutlar, taarruzlar Limni, Mondros limanında ihzar olunur. Niçin bu memleketler, bu adalar Türkiyeye iade olunmuyor? Benim fikrimce bu itibarla ve daha bir çok itibarlarla Lozan konferansının doğurduğu bu muahedename nakıstır, natamamdır ve pek çok teklikeli mevaddı havidir. Boğazlardan sonra Midilli, Sakız ve Sisam adaları vardır. Rica ederim benimle beraber tekrar haritayı gözönüne getiriniz. Bu adalar Anadoludan kopmuş güzel birer parçadır. Ben bu adaların güzelliğinden, servetinden, oradaki Türk hayatının yaşattığı âbidattan bahsetmiyeceğim. Rica ederim, bir kere daha haritaya bakınız! Bu adalar yabancı ellerde bulundukça bizim sahillerde yaşamak imkânı var mıdır? (Yok sesleri) Sahillerimizin temini asayişi için edeceğimiz mütevali fedakârlıklar bu adaların zapt-ü raptından daha ziyade güç olacaktır.

Biz sulha pürüzsüz, endişesiz bir surette girmek istiyorduk. Efendiler! Ben bu tuzaklardan korkuyorum. Efendiler! Yine bize sulh ve sükûn vermiyeceklerdir.

Esat Efendi (Aydın) — Kül altındaki ateş gibidir.

Şükrü Kaya Bey (Menteşe) (Devamla) — Sulh ve sükûna teşne milletler arasında ihtilâf vesileleri bulunmamalıdır. Fakat efendiler! Bendeniz bu kürsüden bütün cihana ilân ederim ki, bu tehlikeli hatanın mesulleri ne biz, ne heyeti murahhasamız, ne de kumandanımızdır. Bunun mesulü yakın şarkta emperyalizm heveslerini hâlâ terkedemiyen garp hükûmetleridir.

Esat Efendi (Aydın) — Kahrolsun hainler, zalimler!

Şükrü Kaya Bey (Menteşe) Devamla

— Binaenaleyh bu tehlikeleri ben göz önünde tutarak bu muahedeyi reddetmek mecburiyetindeyim.

Esat Efendi (Aydın) — Antakya, Garbi Trakya ilâh... hakkındaki dâvamız hak, yardımcımız Cenabı Hak muvaffakiyetimiz muhakkaktır arkadaşlar. (Alkışlar)

★ — «MUHASEBE GÜNÜ GELMEDİ Mİ?»

Lozan'ı, ne Milli Misakın vesikası, ne de Türk Zaferinin bedeli saymıyanlar ve kabule lâyık görmiyenler, sadece yukarıda konuşanlar değildi: Vasıf Çınar gibi, Necati gibi, Faik Öztrak gibi, vekillik makamlarını defalarca ifa etmiş, Kemalist ihtilâl ve inkılâbın mimarları arasına girmiş olanlar, aleyhde rey kullandılar, aleyhde söylediler ve muahedeyi reddettiler.

Lozan, kırk yıldır, tatbik mevkiindedir: Nasıl eksik ve hatalı bir anlaşma olduğu hâdiselerin tasdikindedir: O günkü şartlar içinde daha iyisini yapamamış olmak başkadır, daha iyisinin yapılamıyacağını iddia ederek, kusurların ve gafletlerin üzerine korku perdesi germek başka... Lozan üzerinde bu «ikincisi» yapılmıştır: Birincisini yapabilme feragât ve yeterliği olmadığı için...

Vesikaları bir bir konuşturarak bir muhasebe devri yapmak zamanı gelmiştir: Lozan sırasında Başvekil olan Rauf Orbay hayatta iken, Başmurahhas İsmet İnönü, hayatta iken, muahedeyi müdafaa eden eski ve daha sonraki Hariciye Vekilleri Yusuf Kemal Tengirşenk ve Dr. Tevfik Rüştü Aras hayatta iken... Lozan'ı reddeden İkinci Büyük Millet Meclisi mebuslarından hemen hemen, hiç birisi hayatta değil.. Fakat onların iddialarının nasıl kayalaşmış gerçekler olduğunu Türk Milleti kırk yıldır görüp duruyor.. Hattâ yalnız görüp duruyor değil, Lozan'ın çukurlarını, kan ve göz yaşı ile doldurmıya çalışıyor...

Muhasebenin en geniş iyi niyetlerle yapılması ve Lozan'ı savunanların söz hakkına sahip olması, az mazhariyet değildir: Lozan, hiç bir şahsın veya zümrenin malı da değildir: O, bedeli kahraman Mehmetçiğin, fedakârlık ve yiğitliğini bilgisi ile tamamlıyan Türk zabitinin, onları yetiştiren anaların ve nihayet bu mukaddes topluluğun özü olan topyekûn Türk Milletinin eseridir: Ferdlere gelince, O'nların bu çapta bir eser üzerindeki mevkii, başarabildikleri veya başaramadıkları ile ölçülür. Bu sebeple, Lozan'ın müsbet ve menfi cephelerinin sevabını da, günahını da şahıslaştırmak, önce zaferin şehidlerine hakaret olur, daha sonra da bir millî neticeyi ferdileştirme günahının malı olur!..

Lozan'ı reddedenlerden: Atatürk devri Dahiliye Vekili Muğla mebusu Şükrü Kaya Bey. (Kırmızı oy'un gerekçesi olarak yaptığı uzun konuşmadaki temel fikirlerin şimdi hepsi ortada... Bu bizim için bir teselli mi? Bilâkis!.. Çünkü tahmin edememiş olmanın mazeretini de alıp götürüyor...)

İşte sadece bu duygu ile, önümüzdeki sayımızda da, **Lozan üzerine eğilmiye** devam edeceğiz: Dayandığımız temellerin sağlamlık veya çürüklüğünü bütün iç yüzüyle görebilme hasret ve zarureti bakımından!...

Bizim gibi düşündüğünüz inanç ve cesareti içindeyiz.

Gelecek sayımızda:

★ — **Lozan için «kırmızı oy» verenler, yâni anlaşmayı reddedenler...**

★ — Bu istemeyişin kendi dilleriyle vesikalaşmış metinleri...

★ — **Kırk yıl, Lozan'ın getirdikleri ve hayâl olan ümidler...**

★ — «Millî Misak»dan neler kaldı?

Gürzon - Grivas - Halil Nuri Yurdakul

قبریس مسئله‌سی

لورد کورزون الحاق طرفداری

لوندره ۲۹ (مو. اور) — لورد (کورزون) بوکون قبریس روملری

قبرسك یونانستانه الحاقی لهنده بولنان

لورد دکورزدن

جامعتی تمثیل ایدن موسیو (دەنیەس)ی قبول اتمشدر . جامعت مذکوره موسیو (لویید جورج) . روملرك آنا وطنه الحاق آرزوسنی تبلیغ اتمشدر . لورد (کورزون) وردیکی جوابده بو تمنیك حیز حصوله کلمسی ایچون الندن کلنی صرف ایده‌جکنی سویلەمشدر .

Şimdi müsaadenizle önce, yukarıdaki, eski Türkçe gazete kupürünü okuyalım: Bu, İngiltere'nin resmî ajansı Röyter'in bir bildirisidir. Başlık şu: KIBRIS MESELESİ: Lord Gürzon ilhak taraftarı.»

Lord Gürzon, haberin verildiği 1920 senesinde, yâni, Türk Millî Mücadelesi sırasında İngiliz Hariciye Nazırıdır ve bizi Lozan'da en çok dertlendiren politikacıdır. Haberi okuyalım:

«— Lord Gürzon bugün Kıbrıs Rumları cemaatini temsil eden Mösyö Deniles'i kabul etmiştir. Cemaat, Mösyö Loyt Corc'a (yâni İngiliz Başvekiline) Rumların Ana-Vatana ilhak arzusunu tebliğ etmişlerdir. Lord Gürzon verdiği cevapta bu temenninin gerçekleşmesi için elinden geleni yapacağını söylemiştir.»

*
* *

Beğendiniz mi? Tarih: 1920. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını istiyen yerli Rumlar.. EVET diyen de İngiltere!

Ve, biz, Lozan'da Kıbrıs üzerindeki bütün haklarımızdan «feragat» ediyoruz: Acaba, bu İLHAK'ın sadece müsait zaman bekliyen ve megalo - idea'nın «sadece bir safhası» olduğunu bilerek mi?

Şimdi neden ve kime şaşıyoruz!..

*
* *

Grivas kim? Kıbrıs'ın eli kanlı papazına yol açan üzeri Yunan zabiti elbiseli bir haydut!.. Sofokles Venizelos'un Başvekilliği zamanında, bir tarafta Gümülcüne'de «Celâl Bayar» lisesi açılıp yeni bir uyku ilâcı ile Türk basireti, gafletin yeni bir devresine itilirken, öte yandan, Kıbrıs'a, E.O.K.A. için gönderilen komiteci: Cebinde istediği kadar para, elinde istediği kadar malzeme ve arkasında bütün kudretiyle Yunan Hükûmeti...

*
* *

Bir de, bu fıkramızın sonunda resmi olan zat var: Emekli Türk Albayı Halil Nuri Yurdakul... Millî Mücadelede ilk gerçek cepheyi kuran, Yunanlıları Bozüyük - Pazarcık hattında ilk durduran, ilk mehter takımını teşkil ederek, silâh kadar muhtaç olduğumuz mânevî inancı mâzinin haşmet sesi ile ruhlara getiren mücadeleci... Mebusluk vazifesi için Ordu'dan ayrılıncaya kadar, her gittiği yerde gerçek bir «eser» bırakan emektar...

Ömrünün yarım yüzyıla yakın zamanını durup dinlenmeden «vatan için» harcayan bu Kuvay-ı Milliye'nin ayakta ve hayattaki son temel taşlarından birisi, yaralanmış onur ve gururu ile «en yüce makamlara» baş vuruyor, diyor ki:

«— Bu, bizim Millî Mücadele başında şahit olduğumuz taktiğin aynıdır: Yarın, orada da, yine Türk kanı dökülecektir. Ben bugün emekli bir askerim. Hiçbir resmî hüviyetim yok. Hafızamda ve tecrübemde, bugün izine ve ruhuna pek rastlanmıyan ölüm - kalım günlerinin bin bir hakîkati var.. İzin veriniz, Kıbrıs'a sadece bir «Türk Vatandaşı» olarak gideyim. Bizim mâsum ve çaresiz ırkdaşlarımıza öğretmediğimiz, hattâ sakladığımız gerçeklerin bedelini kan ve göz yaşı olarak ödetmiye elimden geldiği kadar mâni olayım.»

Grivas; Kral Konstantin'in elini öptüğü adam, Başvekil Papandrea'nın arkasından yürüdüğü adam, Makarios'un kendisini «almak» için Atina'ya kadar geldiği adam, ve Halil Nuri Yurdakul da, hâlâ «Evet...» cevabını bekliyen adam!..

Bir ülkede, «Millî Politika», terfi sırası geldikçe «Kıdem zammı» alarak Baş olanlarla, kendi çapının milleti temsil ettiği vehminde olanların eseri değildir. Tarih ve coğrafya hakikatleri unutulunca, gerçekler ya ülkeleri kapar götürür: Batı Trakya'da olduğu gibi, yahut da kara yüzünü kızıl kana boyar: Kıbrıs'ta olduğu gibi!

Neden şaşıyoruz?

VUR!.. FAKAT DİNLE!..

Dr. Rıza Nur ve gerçeklerden selâm!..

★ — **BİR SUÇLU ARANIYOR!**

Yirmi bir yıllık ölü Dr. Rıza Nur'un, ne sıhrî, ne fikrî bir yakını, kendisini müdafaa edemiyecek halde iken, daima hâkim kuvvetlerin ilham ve izinde yürümek hayat ussareleri olan malûm gazeteler; Prof. enflâsyonunun yeni adaylarına, Patrikhane çıbanının debreştiği şu günlerde, «Lozan Hataları» nın suçlusu olarak onu gösteriverdiler: Mahiyeti hâlâ meçhul bir rejim plânının, hattâ hükûmet darbesi, ihtilâl, zecrî tedbirler safhaları içinde, şahsiyet ve fikirleri vatan kurtuluşu için teminat olan kişileri yok etme bahasına yepyeni bir devlet idare sistemi kurmanın hazırlayıcısı olarak!.. Böylesine bir ittihamın ilk şartı, iddia edilen «plân» ın mucip sebepleri ve gerekçesiyle, metin halinde neşredilmesi idi: Mevcudiyeti iddia sahiplerince zamanlardır malûm olduğu anlaşılan bu beklenilmiyen ve umulmıyan hazırlığın tarih ve âmme vicdanı önüne çıkarılması için neden Dr. Rıza Nur'un Lozanda, baş murahhasımız ile olan fikir ayrılığının bir safhacığına temas eden yazının elinizdeki mecmua sahifelerinde çıkması beklenilmiştir? Bu «zamanı seçiş» Lozan'ın fikir ve politika yapısının gerçek muhasebesi, Türk Milletinin önüne o gün bugün çıkan hâdiselerin emrivâkii haline geldiği günlere mi saklanılmıştır? Neden?.. Kimi ve neyi müdafaa duygusu ile?

★ — **LOZAN ve Dr. RIZA NUR:**

Lozan delegasyonumuza, Dr. Rıza Nur'un «ikinci murahhas» olarak nasıl iştirâk ettiği ayrı bir mevzudur: Ki, seçimleri henüz yenilememiş olan Birinci Büyük Millet Meclisinin umumî temayülünü, bir «muvazene ve itimad unsuru» olarak temsil eder.

Lozan'ın birinci ve ikinci safhalarında Dr. Rıza Nur, ikinci safhada bir çok değişiklikler olmasına rağmen, yerini muhafaza etmiştir. Lozan'ın ilk safhası yarıda kaldıktan, yâni, konferans neticesizliğe uğradıktan sonra, Müdafaa-i Hukuk Grupu, seçimleri yenilemek ihtiyacını duymuştu. Bu arzunun gerçek yüzünde, Lozan'ın Millî Misak ve Birinci Büyük Millet Meclisinin Türk İstiklâl ve Hürriyet kavgasını eline aldığı günden beri gayeleri ve neticeleri üzerindeki ayrılıkların bağdaşılmaz olduğu yolunda her an beliren hissin büyük payı nasıl inkâr edilir? Bunun isbatı güç de değildir: Hayatta olan Birinci Büyük Millet Meclisi mebuslarına namus ve şeref yemini yaptırılsın: Eğer seçimler yenilenmemiş olsa idi, murahhas heyetimizin kadrosu ve

قونفرانسده تهجیر بحثنده متولد بر حادثه

وهنیزه‌لوسک سفسطه‌سنه رضا نور بکك اتهامی

رضا نور بك شرقده‌کی بوتون فلاکتلردن مسئول اولدیغنی بیان

ایتمش و جلسه تعطیل ایدیلمشدر

لوزان ، ۲۲ تشرین اول [صورت مخصوصه‌ده کوندریلن مخبریمزدن] — اقلیتلر
حقوقنی مذاکره ایدن تالی قومیسیونک اجتماعنده متفقلرک بروغرامی ایله تورک هیئت
مرخصه‌سنک نقطهٔ نظرلرینک تأليفی موضوع
بحث اولدیغی صیراده یونان مرخصی
وهنیزه‌لوس ایله رضا نور بک آراسنده بر
حادثه وقوع بولمشدر .

مسئول و متهم وهنیزه‌لوس

[ایللوستراسیون رساله‌سندن آلینمشدر]

وهنیزه‌لوس تورکیه‌ده‌کی خرستیانلره اقلیتلر
تهجیرنده و بو خصوصده تورک حکومتنک
مسئولیتندن بحث ایدرک شدتلی تعریضاته
جرأت ایتمك کستاخلغنده بولونمش ، رضا
نور بك وهنیزه‌لوسک تعریضاتنه قارشی
شدتله مقابله ایدرک یونانیلرک شرقده
وقوعبولان بوتون فجایعدن یالکز مسئولك وهنیزه‌لوس اولدیغنی بیان ایتمشدر .
رضا نور بکك بیاناتی حضارك اوزرنده ایی بر تأثیر بیراقمشدر .

Lozan'da, Venizelos'la Dr. Rıza Nur arasında başından sonuna kadar devam eden mücadelenin «Rumluk» dâvasına ait çatışmanın klişesi.

(Ve, işte bu müdafaasız «ölü», Patrikhanenin Türk Milletinin kaderinde fesad ocağı olarak devamından bugün mes'ul tutuluyor!..)

Lozan'ın tasdiki mümkün mü idi?

Dr. Rıza Nur, İkinci Meşrutiyet mücadelelerine katılmış, önce İttihad ve Terakki saflarında hizmet görmüş, sonra, Tek Fırka ve Zümre tahakkümüne karşı savaşarak dertlere uğramış, tazyik görmüş, mahkûm olmuş, sürülmüştü. Bu safhalar içinde hatası olmamış mıdır? Dr. Rıza Nur'u İkinci Meşrutiyetin siyasî kavgaları içinde, bu keşmekeş ve tezad dolu hayatın dışında kusursuz bir insan olarak aramak nasıl mümkün değilse, bu acı safhaları geçirmiş tecrübeli ve gerçekleri görür kıdemli siyasetçi olarak Birinci Meclisteki bulmamış gözükmek, aynı nisbette hata ve haksızlıktır.

Dr. Rıza Nur, Lozan'da, Türk varlığını müstakil devlet olarak dünyaya kabul ettirme yolundaki prensip mücadelelerinin önde olan şahsiyeti olarak gözüktü: Bu gerçek, bizim için olduğu kadar dünya için de böyle idi. O günün yabancı gazete ve mecmuâ koleksiyonları gözden geçirilsin, görülecektir ki, Osmanlı İmparatorluğunun müstakil devlet halindeki varlığını tehdit ve takyit eden bütün «uhud-u atika» ya karşı yapılan prensip kavgalarında, Türk tezini müdafaa ve teşrih vazifesi Dr. Rıza Nur'a düştü. Bunun böyle olmasını neden yadırgamalıdır? Siyasî hayata, Osmanlı İmparatorluğumuzun son kurtuluş hamlesinde, fikir adamı ve politika adamı olarak karışmış, tarih yazmış, bu tarihin tecelli safhaları içinde fiilen bulunmuş bir insanın, çok iyi bildiği Batı dillerinin de verdiği selâhiyetle ve kendisini oraya gönderen Parlâmentonun mutlak itimadını da temsil etmiş olarak, konuşması, izah etmesi, aksi tezin mesnedsizliğini ortaya koyabilmek için didinmesi ve bu sebeple de, dikkati üzerinde toplamış bulunması kadar tabiî ne vardır?

★ — BİNBİR MİSALDEN BİRİSİ:

Mehmet Âkif, nasıl Çanakkale'de, Mehmetçiğin karşısında:

Eski dünya, yeni dünya, bütün akvam-ı beşer tâbiriyle «bütün cihan» ı gördüyse, Lozan'da da, Türk murahhas heyetinin karşısında, gerçekten «bütün bir dünya» vardı: Yunanlılar Türk vatanına hücum etmişler ve yenilmişlerdi. Fakat bu haksız ve zâlim istilânın muhasebesi için «sulh masası» na oturduğumuz zaman, kurdukları sistemin cihan içinde hiç olmazsa yüz yıl yaşaması derdinde olan bütün bir galipler safını karşımızda bulduk...

Teferruattaki meseleler değil, ana prensipler ve hayatî mevzular çarpışıyordu: Türk Millî Mücadelesi, millî kurtuluşlar devrini açmıştı. Bu tarihî gerçeğe karşı, Birinci Dünya Harbinin galipleri «tek bir blok» olarak karşımıza dizildiler.

Türkiye, millî bir devlet olmak dâvâsında idi ve Venizelos, bu meşru hakka karşı, Rum unsurunu Türkiye'de olduğu gibi bırakacak bir barikad peşindeydi: Venizelos, müzakere safhasının her devresinde, Dr. Rıza Nur'la daima çatıştı. Ön sahifedeki klişe, bu çatışmalardan en tipik bir «prensip dâvâsı» nın gazetelere intikal edebilmiş bölümüdür. Başlık şu:

Venizelos'un safsatasına Rıza Nur Beyin cevabı:

Rıza Nur Bey, Şarkdaki bütün felâketlerden Venizelos'un mes'ul olduğunu beyan etmiş ve celse tatil edilmiştir.

Haberin özü şu: Venizelos, inanılmaz ve izahı güç utanmazlıkla, Rumların Türk topraklarından uzaklaştırılmasından Türk hükûmetini mes'ul tutuyor. Bu küstah iddiaya cevap veren Dr. Rıza Nur'dur. Haber şöyle devam ediyor: «— Ekalliyetlerin hukukunu müzakere eden tali komüsyon içtimaında, Yunan murahhası Venizelos ile Rıza Nur Bey arasında bir hâdise vuku bulmuştur.

Venizelos Türkiyedeki Hıristiyan ekalliyetlerin tehcirinden ve bu hususta Türk hükumetinin mes'uliyetinden bahsederek şiddetle târizata cür'et etmek küstahlığında bulunmuş, Rıza Nur Bey Venizelos'un târizatına karşı şiddetle mukabele ederek bunu red ve Şark'da vuku bulan bütün felâketlerin yegâne mes'ulü Venizelos olduğunu beyan etmiştir. Rıza Nur Beyin Beyanatı son derece iyi bir tesir yapmıştır.»

★ — KİM AÇIKLIYOR ACABA?

Bütün görüşme safhalarında, Rıza Nur, Venizelos'un her teklifine karşı, ilmin, tarihin, mantığın temelleri üzerinde dimdik dururken, 9 Nisan 1964 Perşembe tarihli MİLLİYET gazetesinde Ankara mahreçli bir haberde şu başlık vardı:

«Patrikhanenin Türkiye'de kalmasına Rıza Nur sebep olmuş.»

Haberi okuyalım:

ANKARA, Mustafa EKMEKÇİ bildiriyor

«— Lozan görüşmeleri sırasında, «Rum Patrikhanesinin İstanbul'da kalmasına» Doktor Rıza Nur'un görüşmeler sırasındaki tutumunun sebep olduğu açıklanmıştır.

Lozan'daki İngiliz Heyeti Başkanı Lord Gürzon'a Rıza Nur **«Bu meselenin Türk Hükûmetinin bir meselesi olmadığını, İsmet Paşanın kendi ısrarı olduğunu»** söylemiş ve bunun sonucunda, Patrikhanenin İstanbul'da kalması sonucu doğmuştur.

Delegasyon Başkanı İsmet Paşa (İnönü), görüşmeler sırasında **«Patrikhanenin Türkiye'den mutlaka nakledilmesi»** konusunda ısrarlı isteklerde bulunduğu sırada, bu istek karşı tarafta yankı yapmış ve Aynaroz'da Patrikhane için yer bile hazırlanmıştır. Bunu İnönü'ye Venizelos bilâhare itiraf etmiştir.

Tam görüşmelerin hararetli sırasında Lord Gürzon'un bir dâvetine giden Türk Delegasyonundan Doktor Rıza Nur'a Gürzon, **«Patrikhanenin nakli ısrarından vazgeçmelerini»** söylemiş, hilâfeti de bahis konusu ederek **«Patrikhanenin kalmasında ne mahzur var?»**

diye sormuştur. Rıza Nur da, «**Bu meselenin Türk Hükûmetinin ısrarla üzerinde durduğu bir mesele olmadığını, İsmet Paşanın kendisinin bunu mesele yaptığını ve ısrar ettiğini**» söylemiştir.

Rıza Nur'la görüşmelerinden sonra, Lord Gürzon İsmet Paşa'yı dâvet ederek bir görüşme yapmış ve «**Benim bugün doğum günüm. Sizler de bana bir doğum hediyesi vereceksiniz**» diyerek, Rıza Nur'la yaptığı konuşmayı nakletmiş ve «**Patrikhane meselesinin sadece İsmet Paşanın bir ısrarı olduğunu öğrendiğini, artık daha fazla direnmemesi gerektiğini**» ifade etmiş, İnönü görüşmelerde bütün ısrarlarına rağmen Patrikhanenin yurt dışına çıkarılması görüşünü kabul ettirememiştir.»

Kırk yıldır maharetle saklanılmış olan bu «haber» i okuduktan sonra, ilk hatıra gelen sual şudur:

«— Bu acı hakikati kırk yıl saklıyan kimdir, ve bugün açıklayan kimdir? Kırk yıl neden saklamış, başta Meclis kürsüsü olarak konuşmamış, böyle muazzam bir gafletin ve hattâ hiyanetin müsebbibini neden kanunun, milletin, tarihin huzuruna sürmemiştir de, Kıbrıs faciaları dolayısiyle Patrikhane mevzuunda bir «mes'ul bulmak» ihtiyacı belirince ifşa edivermiştir? Kimdir bu açıklayan sır küpü? ..»

★ — **İSMET PAŞA OLAMAZ!..**

Patrikhane denilen fesad ocağının, yüzyıllarca devam etmiş ihanetlerine rağmen, ve, İkinci Sultan Mahmut devrinde, Hünkâr İskelesi anlaşmasının Rus ordusunu her ân Osmanlı topraklarına sokmasına boyun eğmiş hükmü içinde, ihaneti tesbit edilen Patrik Grigoryos'un fesad ocağının kapısında idamı cesaret ve haklılığını bilen Dr. Rıza Nur, Lord Gürzon'la, bir «sohbet» ânında böyle konuştu diye Patrikhanenin kalmasına muvafakat etmiş olması, sayın İsmet İnönü'nün asla kabul edemiyeceği gaflet ve hatâ olmalıdır: Böyle bir ukubeti, farz-ı muhal olarak bile düşünmek, Türk murahhas heyeti reisine karşı iftira ve haksızlık olur sanırız!..

O halde, Patrikhanenin Türkiye'de kalmasına Rıza Nur'un sebep olduğunu **kırk yıl sonra açıklayan sayın İnönü değildir ve olamaz: O halde kimdir?..**

Patrikhane, ilk ele alınan mevzular arasında idi: O'nun, Türkiye'de kalması gibi acısı hâlâ çekilen ve çekilecek gafleti irtikâb etmiş Rıza Nur'la aynı masaya, aynı dâvânın savunucusu olarak oturmaya devam etmiş olmasını, sayın İnönü adına kabul edebilmek çok güçtür. Kaldı ki, konferans tamamlanmış, imzalanmış ve Büyük Millet Meclisinde müzakeresi başladığı sırada, İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur'a —klişesini bu sahifenin içinde gördüğümüz— «teşekkür» etmiştir: «— Ve, bilhassa murahhas olarak beraber çalıştığım Dr. Rıza Nur Beyi kemal-i tevkîrle yâdetmek isterim. **(Alkışlar).**

Arkadaşlar! Günâgün tesirat altında yalnız ilim ve vukuf ve tecrübe kâfi değildir. Fevkalâde bir metanet-i asâb lâzımdır. Hakikaten bir ideale hizmet lâzımdır. Fevkalâde bir feragat-i nefis hissi ile yekdiğerine eklenmek ve yekdiğerine samimî bir müzaheret göstermek lâzımdır. Arkadaşlarımdan ve bilhassa Rıza Nur Beyden bunu gördüm. Dr. Rıza Nur Bey Türk heyet-i murahhasası içinde başlıca medar-ı muvaffakiyet olmuştur. Millete bunu söylemek vazifemdir.»

Ya!... Demek böyle bir şükrana lâyık ve bu minnet, Büyük Millet Meclisi huzurunda millî vicdana ve tarihe emanet edilen Dr. Rıza Nur, aynı Rıza Nur, Patrikhanenin Türkiye'de kalmasına sebep olmuş öyle mi? Ve bu ittiham, sayın İsmet İnönü hayatta ve Başvekil iken yapılabiliyor, öyle mi?

وبالخاصه مرحوم اولدق براز جالیشدیغم دوقتور رضا
نوربکی کمال توقیرله یاد ایتمك ایستیرم . (آلقیشلر)
آرقداشلر ! کونا کون تأثیرات آلتنده یالکز علم
ووقوف وتجربه کافی دیکلدیر. فوق العاده برمتانت اعصاب
لازمدر . حقیقةً بر (ایده آله) خدمت لازمدر .
فوق العاده مراعات نفس حسی ایله یکدیکر یه ثقه کلمك
ویکدیکرینه صمیمی بر مظاهرت کوسترمك لازمدر .
آرقداشلرمدن وبالخاصه رضا نور بکدن بونی کوردم .
دوقتور رضانور بك تورك هیئت مرخصه‌سی ایچنده
باشلوجه مدار موفقیت اولمشدر . ملته بونی سویلهمك
وظیفه‌مدر

İsmet Paşa'nın, Dr. Rıza Nur'a şükranını Meclis huzurunda «millete söylemek vazifesi» ni vesikalaştıran 22 Ağustos 1339 (1922) çarşamba tarihli zabıt ceridesinin 252 nci sahifesi. (Sayın İnönü'nün Rıza Nur için o gün neler söylediği bu yazının içindedir. Bundan sonrasının hakemi ise, politikanın zorladıkları değil, sağduyu, mantık ve vicdandır: Yâni, gerçek tarihin malzemeleri...)

Lozan'ın en büyük ve o gün de, bugün de mantığın kolaylıkla kabul edemiyeceği fedakârlığı, zâlim ve insafsız istilâcıya, yıkıp harap ettiğini ödetmemekti. Bu, en ciddî mahfillerden mizah mecmualarının sütunlarına kadar pazarlıksız karardı: Yukarıdaki klişede, Mehmetçik, Kosti'ye soruyor:

«— Kosti.. Galiba arkan yine kaşınıyor?»

Kosti'nin cevabı şu:

«— Nereden bildin? Kerametin mi var?»

Mehmet, Dumlupınar'ı hatırlatıyor:

«— Hayır.. Benim çizmemin burnu kaşınıyor da ondan bildim...»

(Netice : Dünya tarihinin kaydetmediği bir aşırı âlicenablıkla ve Yunanistan'ın «mali vaziyeti bozuk» gerekçesiyle harap vatanı barındırılabilir hale getirmeyi, Lozan, Türk Milletinin yorgun ve takatsız sırtına yükledi: Yunanistan'ın bugünkü iktisadî durumu meydanda, bizimki de meydanda!...)

★ — NE LÜZUM VAR?

Bu çeşit suçlamaların, ortada hakiki bir tarih ve adalet muhasebesinin kapıları kapalı iken, günlük politika organları tarafından durup dururken ortaya atılması, sebep arayan dertlere suçlu bulma gayreti şeklinde telâkki edilebilir ve ittiham edilenin bir «ölü» olması ise, millî vicdanı yaralar... Yaralanan vicdan da, hakikati bulabilme duygusunu insanlığın en necîb ve asîl hissi sayabilir: Şu günlerde onu ayağa kaldırmadan acaba nasıl bir fayda bekliyorlar?

İnsanların hayatı bir «Banka bilânçosu» değildir: Ömrünün bir safhası içinde vatan ve milletine en mükemmel ve övünülecek hizmetleri başarmış olan, bir başka hayat safhasında hatâya düşebilir ve çıkmaza girebilir... Tarihin vazifesi, ikisini birbirinden ayırmaktır.

Masumiyeti ve dokunulmazlığı için kırk yıl, binbir maharet harcanmış netice ve şahısların muhasebesi için hâdiseler zorladıkça, bu kaçınılmaz neticeyi, bir avuç kemik olmuş muhayyel müttehimlerin omuzuna yüklemekle her şey kapanır mı?

Maalesef hayır: Bilâkis, hakseverlik duygusu bir gün hâkim olur ve güvenilen dağlara kar yağar...

Kaybettiğimiz kıymet

Sadece saygı ve tekrîm duygularımla değil, bütün mantığım ve tarihî şahsiyetleri, sahtesinden ayırabilme kıdemimle söylüyorum ki, Osmanlı İmparatorluğumuzun son yarım asırlık hayatına, adı değil, himmeti ve emeği ile derinden tesir eden «son emektar» da fânî hayata vedâ etmiştir: Eşref Sencer Kuşcubaşı'yı 5 Nisan pazar günü, sessiz, sade, alâyişsiz, bütün hayatı gibi kendi iç âlemindeki eyyam havası içinde, Şöke ile Kuşadası arasındaki hâkim tepelerden birinde toprağa verdik. Şuurumun ve tarih hafızamın bana gösterdiği yeri, hakiki merkadinin günün birinde gerçek yüzü yazılacak son yüz yıl tarihinin sahifelerinin içi olduğudur: Taş veya mermer anıtı olmamış, ne çıkar!..

*
* *

1873 de doğan Eşref, baba soyu olarak Kafkas Türklerinin seçkin oymağı Ubuh'lara, anne soyu olarak Sultan Sencer kütüğüne bağlı idi. Dedesi ve babası, Osmanlı sarayında özel bir mevkii olan Kuşcubaşılık vazifesini yaparlardı. Sadrıazam Tunuslu Hayrettin Paşanın, hafiyelik ve hafiyelere karşı giriştiği mücadelede, kendisine hâs açıkyüreklilik ve politikasızlıkla Sadrıazamı savunan babası Mustafa Nuri Beyle beraber Hicaz'a sürüldüğü zaman, yeni zabit çıkmıştı ve on dokuz yaşındaydı. Yetişme şartları ile memleketin iç hâlini yakından bilmiş olarak, sürgün yıllarında hürriyet kavgasına girişti. 1899 dan gözlerini hayata kapayıncaya kadar «gerçek hürriyet ve hak» kı aradı.

Büyük himmeti, Teşkilât-ı Mahsusa'yı kurmasıdır: Trablus-Garb Harbi, Balkan Harbi felâketi içinden Edirne'nin kurtuluşu ve Batı Trakyada, bugünkü Cumhuriyetimizden on yıl kıdemli (İlk Türk Cumhuriyetinin Kuruluşu), Birinci Cihan Harbinde İslâm ve Türk dünyası üzerindeki fiilî emekler ve Ana-Vatanda Rus Çarlığının asıl yıkım sebebi olan büyük ayaklanma, hepsi, Teşkilât-ı Mahsusa'nın emek ve himmet payı büyük olan hâdiseleridir. Eşref Bey bütün bu çalışmaların siklet merkezi olurken, ne rütbe, ne unvan, ne şöhret, ne servet hiç bir şey aramadı, beklemedi, istemedi..

Bu sahife içinde yukarıdaki klişesi, 1914 başlarında, Hind Hilâfet Komitesinin Zürih'teki toplantısındaki değişik kıyafetiyle Teşkilât-ı Mahsusa Reisini göstermektedir. Bu yolculuktan sonradır ki, macerası roman mevzuu olan o meşhur BEŞ TÜRKLER, Himalâyaları aşarak Orta-Asyaya girmişler ve Türk Ana-Vatanında Rus çarlığına karşı ayaklanma başlamıştı. Aşağıdaki klişesi de, Teşkilât-ı Mahsusa'da hizmet etmiş Kars Şûralar İttihadı Hükûmet Reisi Cihangiroğlu İbrahim Bey ailesini, Karsta ziyareti sırasında alınan son resimlerinden birisidir. Çok vefalı, kadirbilir, âlicenâb bir insandı. Milyonları aşan ve hepsini kaybettiği servetinden eline geçen pek mütevazı miktarını, Hayber Cengi şehit ailelerine dağıtmıştı. Bu satırlarla ruhunu tâzib etmekten ezâ duymasam, söyliye cek çok şey vardır.

İkinci Meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğunu kurtarabilecek son kıpırdanış idi: Eşref Sencer Kuşcubaşı, bu kendine gelme hareketinin her safhasında, tertemiz emeği, aşırı cesareti ve muazzam teşkilâtçılığı ile himmetini hissettirmiştir... Bu şerefli hizmetlerin, unvan, servet, nişan, makam gibi bedellerle bezenmemiş olması, rahmetlinin, cidden zamanımızın benimsiyemiyeceği Şövalye ruhunun ve feragatinin tecellisi idi. Hâtıralar ve vesikalar' hazinesinin yanıbaşında olduğum son onbeş yıl içinde, muasırlarından kendisini ayıran bu istisnaiyetini, her ân, hayranlıkla müşahede ettim.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın dosyalarını, bana emanet etmek mürüvvetini göstermişti. Aziz hâtırası önünde tekrîm hisleriyle eğilirken, dün olduğu gibi, bugünün ve yarının hâdiselerine en doğru yol olduğu vakiaların tasdikinde olan bu bilinmiyen vatan gerçeklerini, her fırsat ve imkânda meçhul kalmaktan kurtarmayı, lâyık görüldüğüm emanetin şeref ve kadirşinâslık vazifesi addediyor, aslâ unutamıyacağım şahsiyetini minnet hisleriyle yâdediyorum.

CEMAL KUTAY

Siz de yazdınız

Teşekkürlerimiz

Birinci sayımızda bu sahifeyi sizlere ayırdığımızı bildirmiş, özelliklerini 45 inci sahifede izaha çalıştığımız hâtıra ve notlarınızı rica etmiştik. O kadar çok alâka gördük ki, bu sayıdan itibaren, iki sahife ayırmak suretiyle bu ilginize şükranımızı edâ edebilme gayretini vecibe saydık. Sizlerin kaleminden, bu mümkün olduğu kadar kısaltılmış hâtıralar, çok zaman, meçhul gerçeklere ışık oluyor. Hepsini, elimize geçiş sırasıyla neşredeceğiz. Teşekkürlerimiz...

★ — **BİR DENEME ARZUSU :**

«— **TARİH KONUŞUYOR»** un sayın okurlarından bir dileğim var: Yaşları, on ile yirmi beş arasında kız ve erkek, akraba ve dost çocuklarına, dede ve ninelerinin isimlerini sorsunlar!.. Hayatta olsun olmasın, dede ve ninelerinin isimlerini.... Meselâ on gence bu «nasıl sorulur mu, canım.. Elbette bilirler... Bu ne biçim sual?..» hırçınlığını göstermeden, tekrar ediyorum, yaşı 10 ile 25 arasında, akraba ve dost çocuklarına, dede ve ninelerinin isimlerini sorsunlar, bilenlerle bilmiyenlerin istatistiğini yapsınlar, sonra görüşelim. Olmaz mı efendim?»

Öğretmen Nafiz Acar
Milâs.

«— SİZE GERİCİ DERLER!..»

Elimde, rahmetli Ahmet Refik Altınay'ın umumî tarihi, Bahçelievlerde bir gazino da oturuyor, hem ikindi kahvemi içiyor, hem de kitabımı karıştırıyordum. Yanımdaki masada, göğüslerindeki rozetlerden Üniversiteli oldukları anlaşılan üç genç vardı. Mevzuları, günün spor hâdiseleri ve aktüalite idi: Bu aktüalitenin daha çok, havaî mevzular olması, yaşlarının icabı idi sanırım.

Ben okumama dalmıştım ki, birisi benden kibrit istedi, çakmağımı uzattım. Gözü, elimdeki kitaba kaydı:

«— Nedir bu efendim?» dedi, kitabın adını söyledim, resimlerine alâka ile baktı, baskı ve kâğıdını çok beğendi, arkadaşları da ilgilendiler. Tab'ı ve kâğıdı, bugünkülere göre cidden nefisti. Eski harfleri bilmedikleri için, bazı mevzularda sıkıntı çektiklerini anlattılar. Kökü, devletimizin ve milletimizin mazisi ile alâkalı mevzularda ihtisas ilmi yapanların bu harfleri, bir «yabancı dil» gibi öğrenmelerinin zarureti üzerinde mutabık kaldık. Ayrılacakları zaman, içlerinden birisi, büyük bir samimiyetle:

«— Aman Beyefendi... Bunu açıkça her yerde okumayınız, size gerici derler, başınıza iş açarlar...» dedi.

İrkildim: Doğru söylüyordu. Fakat bu doğru söyleyişte, çok zaman haksız ve yersiz bir ittihamın acısını duydum. Bir milletin, artık terk ettiği ve nesillerle kanunların garantisinde olan öz mazisinden böylece tiksinmesinde hakkı var mıydı? Kötü ve kasıtlı inkârcıların elinde bu hassasiyet menfi yollara sürüklenmiyor muydu? O kapanmış devreki, şâheserleri, medeniyetleri, hayranlık uyandıran eserleri temsil ediyordu. Bu korku ve topyekûn inkâr içinde bu şan ve şeref devriyle bütün bağlantılarımızı kestiğimiz zaman «havada ve askıda» kalmıyacak mıydık?

Bilmiyorum, ben de «gerici» miyim?

Emekli Albay Nuri Türsan
Ankara

★ — **SİPERDE VE AYAKTA :**

Kayseri ceza evinde iken vefat eden eski İstanbul milletvekili Muhlis Erdener'den dinlemiştim:

(Batarya komutanı olarak katıldığım Çanakkale savaşlarında Mustafa Kemal 19. Kor. Komutanlığından ayrılıp, gruplar komutanı olunca, yerine 27. Alay K. Şefik bey tâyin edilmişti. Miralay Şefik (Aker) beyden boşalan 27. Alay K. na ise Binbaşı Halis bey getirilmişti. Son derece mütevazi ve fakat o nisbette cesur ve metin insan olan Halis bey, Arıburnu, Anafartalar, Settülbahir, Conkbayırında kahramanlığı ile Çanakkale harbinde hizmeti büyük olan insandı. Bir gün düşman kuvvetleri mevzilerimizi ateş altına alınca, birliklerimiz siper almak için yere yatmışlardı. Sık sık vaki olan bu hedef küçültmelerde Halis bey alayın başında, askerlerimizde esasen var olan metanet ve cesareti bir kat daha artırmak için, sipere girmez ve ateş anında dahi yere yatmaksızın dimdik dururdu. Çok uzun boylu ve fazla şişman olan komutana bir gün sordum:

«— Niçin yere yatıp siper küçültmüyorsunuz?»

O, askerlerimize örnek olsun diye dimdik durmasına rağmen, bu halini daima büyük tevazu ile belli etmez, gizler, gösterişten çekinirdi. Bu tevazuunu şişman olması bahanesiyle izah etti:

«— Bu ağır gövde ile yatıp kalkmak zor oluyor, nasıl olsa kalkmıyacak mıyız? Onun için yatmıyorum.» diye cevap vermişti. Millî mücadelede cenup cephemizde, Menzil mıntaka müfettişliği hizmetinde bulunan bu kahraman asker, yurdun sâkin bir köşesinde Uşak veya Kütahyada harpten sonra bele-

diye mühendis yardımcılığı yaparak hayatını idameye mecbur olmuş, ömrünü sessizce tamamlayıp üstünde bir avuç vatan toprağını tümselterek göçüp gitti..)

Ahmet Haker
Sultanahmet - İstanbul

★ — VATANIN BAĞRI VE DÜŞMAN HANÇERİ :

Yıl 1336 (1920). Mağlûb imparatorluğumuzu aralarında taksim eden devletlerden İtalyaya, Antalya - Konya bölgesi düşmüş. Millî mukavemet başlamış, yer yer karşı koymalar ilk neticelerini veriyorlar ve İtalyanlar da. Konyada kısa bir zaman kaldıktan sonra çekilip gitmişler. Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas kongrelerini yapmış, Hey'eti Temsiliyeyi kurmuş, Ankaraya gelmiş, memleketi fırsat buldukça geziyor. O sırada Konyada bir ayaklanma olmuş, bastırılmış, yarının kurtarıcısı, Selçuk medeniyetinin beşiğine gelmiş. Halk, hükûmet meydanında toplu ve yüzlerde, çekilmiş nice ıstırapların ümitsizliği ve acısı, fakat aynı nisbette merak da var: Ümitli kalpleri miknatıs kuvvetiyle kendisine bağlıyan ve karanlıkların üzerine güneş ışığı götüren altın kafa neler söyliyecek?

Geniş hükûmet meydanını dolduran kalabalığın evvelâ hâdiselerin üzerine dikkatle eğilmesini sağlıyan bir giriş-le, klâsik «nutuk» ların tamamen dışında «sohbet» e başladı. Olup bitenleri hiç bir şey saklamadan anlattı. Ruhu kavrıyan sesi ve edâsı ile, vatanın acı kaderinin tablosunu çizdi ve sonra, bu umutsuzluk içinden ümidin ve nikbinliğin havasını, bakınız nasıl yarattı:

Evvelâ, vatan şairi Namık Kemal'in berceste beytini okudu:

Vatanın bağrına düşman
DAYAMIŞ hançerini,
YOK MUDUR kurtaracak
bahtı kara maderini?

Ve, Namık Kemal'in yaşadığı devirde sormuş, fakat cevap alamadığı için o koskoca imparatorluğumuzun batışı faciasına sebep olmuş süküta, Mustafa Kemal, şu cevabı verdi:

Vatanın bağrına düşman
DAYASIN hançerini,
BULUNUR kurtaracak bahtı
kara maderini...

«Mader» biliyoruz ki «anne» demektir. Evet, Namık Kemal'in günlerinde de düşman vatan ananın bağrına hançerini dayamıştı. Vatan şairi feryât etti, kurtaracak kimse çıkmadı, Mütarekenin acı günlerinde de tablo aynı idi, fakat Mustafa Kemal, bağrında düşman hançeri olan Vatan - Ana'nın kurtula cağını ve kurtarıcının çıkacağını bu kara günlerde, tam bir nefis güveni ile haykırdı. Dediğini de yaptı....

Bursanın işgali günü, Birinci Büyük Millet Meclisinde Mustafa Kemal, Namık Kemal'in kurtarıcı bekliyen beytini okuyup Muhittin Baha Beye aynı cevabı verecektir. Coğrafî yer neresi ve muhatapları kimler olursa olsun, hâdiseler için düşündüğü değişmiyordu. En yüce taraflarından birisi de sanırım ki budur.

Ahmet Necati Desel
Ankara

ALAGÖZ KÖYÜNDE ALİ AĞANIN ODASI :

Biliyorsunuz ki, Polatlı, Millî Mücadelede kilit noktalarından birisi idi ve Sakaryanın en kanlı safhası, Polatlı sırtları önünde cereyan etti.

Sakarya'dan önce ve sonra, Ordu'nun kuruluşunu ve zafere kadar olan devreyi Polatlı çevresinde sık sık geçiren Gazi Mustafa Kemal'in daima tercih ederek kaldığı bir yer vardı: Alagöz köyünde meşhur Türkoğlu Ali Ağanın çiftlik evi... Atatürk bu evde kalır, Muhafız kuvvetleri de köyün üst başındaki ağaçlıkta konuklarlardı. Yakınları da bilirler ki, zafere ait plânların çoğunu Başkumandan, bu sâkin ve pek sevdiği evde ve her zaman kaldığı aynı odada hazırlamıştır.

Bu odanın bir başka hatırası daha var: Acı olmakla beraber, aziz Ata'nın hayatına sımsıkı bağlı olan bir hatıra... Biliyoruz ki, Sakaryanın buhranlı ânında harbe müdahale etmek zaruretini duyan Atatürk, gece geç vakit, sol cenaha gitmiş, orada zaferi sağlıyan stratejik tedbirlerini almış, fakat, esef verici bir kaza geçirmiş, atının ayağı sürçmüş, düşmüş, kaburga kemikleri kırılmıştı. İşte Başkumandan, burada: «— Kostantin... Senin mezarın burası olacak...» demişti. Tarih ve ilâhî adalet, O'nu tekzib etmedi.

Başkumandanın, Türkoğlu Ali Ağanın çiftlik evindeki odasında, hasta yatarken, üzerinde kürklü palto, bir tahta sandalya üzerinde elinde kahve fincanı çektirdiği bir fotoğraf vardır ki, Haymana Okul Müzesindedir ve zannederim hiç bir yerde çıkmamıştır.

O da, Atatürk'ümüz gibi Allahın rahmetine kavuşmuş olan Ali Ağa, sağlığında bu tarihî odayı kapatmış, bütün eşyası ile müze halinde muhafaza ediyordu. Karyolası, yatağı, sürahisi ve su içtiği altın bardak... Duyduğuma göre, Ali Ağanın şimdi torunlarının elindeki evde, oda ve eşyalar ne oldu, bilmiyorum.

Atatürk'e ait ne varsa hepsinin bir araya gelmesinde ve her birinin ifade ettiği tarihî değeri, bağlı oldukları vak'alarla birlikte gelecek nesillere iletmeye kendimizi borçlu saymak, bilmem ki, bir kadirşinâslık vazifesi değil midir?

Yusuf Alptekin — Erzurum

UNUTAMIYACAĞINIZ SÖZLER :

★ **Tenbellik bir nevi vicdan uykusudur. Onun için kötülüklerin kaynağı olduğunun farkına varamayız.**

LÛGATÇE

Ahfad: Torunlar, gelecek nesiller, ileriki kuşaklar.

Âfak: Ufuklar, gözün alabildiği bitiş sınırı (coğrafya terimi).

Ajur: a jour (gün içine sığan, günlük).

Âmal: Hareketler, işler, yapılanlar.

Ahkâm: Hükümler.

Âhiren: Son def'a, daha sonra.

Aksam: Bölümler, kısımlar.

Agnam: Genel olarak küçük ve büyük baş ehlî hayvanlar (malî terim).

Aşair: Aşiretler, oymaklar.

Âbidat: Anıtlar.

Bilcümle: Hepsi, tümü.

Batınî: İçten, göze gözükmiyen.

Bendegân: Köleler, bağlı olanlar.

Bahusus: Hele, en çok, bilhassa.

Bahri Sefid: Akdeniz.

Çuhadar: İdarî terim olarak: Bekçibaşı, güvenlikle ilgili makam sahibi.

Cesamet: Büyüklük.

Cezire: Ada.

Cemiyet-i Akvam: Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan önce, Birinci Dünya Savaşından sonra merkezi Cenevre'de kurulan Uluslararası güvenlik ve barış kurumu.

Devletlû: Devlet büyüğü.

Dâî: Köle, ona bağlı.

Debdebe: Gösteriş, ululuk, göz kamaştırıcılık.

Doğancı: Padişahlara avlarda yol gösteren, saray terimi.

Düstur: Töre, düzen.

Eyyam: Günler.

Eshab: Dostlar.

Emirbaşı: Hassa kuvveti komutanı.

Ekü: Fransız ihtilâline kadar Fransız parası. Bütün Latin ülkelerinde kullanılırdı.

Emir: Buyruk.

Emn-ü âsâyiş: Güvenlik, baysallık.

Ensâl-i âtiye: Gelecek nesiller, ileriki kuşaklar.

Efrat: Fertler, kişiler, halk.

Fasik-i mahrum: Sağduyu yoksunu, yüreği karanlık kişi.

Fütuhat: Ülkeler ele geçirme, fetihler.

Fevaid: Faydalar, çıkarlar.

Gasse: Keder.

Gûnagûn: Değişik, günün içinden kopup gelen.

Hey'et-i Aliyye: Yüce kurul.

Harem Dairesi: Eski toplumda sadece belirli er kişilerin önünde olan, terim olarak ailenin şer'an yabancılardan ayrı kısmı.

Harem Ağası: Yukarıki tarife giren yerlerin düzenini yürüten erkekliği olmıyan kişi.

Hicran: Gönül yası.

Hırs-ı Pirî: Yaşın ve başın üstüne çıkan şifasız illet.

Haseki: Saraylarda Padişahın ve hüküm sahibinin gözdelerinden evlâd sahibi olan kadınlar.

Hulûl: Sızma, yanaşma, girme.

Hükümran: Buyruk sahibi olabilmek.

Haşmet: Göz kamaştırıcılık, parlaklık.

Hasebiyle: Dolayısiyle, sebebiyle.

Hazine-i Hassa: Padişahlık, Krallık, İmparatorluk gibi monarşilerde saray'a ait olan hazine.

İstidat: Yetişme düzeyi.

İtilâ: Yükseliş.

İzz-ü şan: Onör yüceliği.

İrfan: Bilgi.

İrsî: Soydan geçme.

İllet: Hastalık, dert.

İhtişam: Yücelik.

İrtikâb: Kanunsuz ve töresiz edinme.

İntaç: Sonuçlamak, neticelemek.

İstıfa: Temizleme, aslına inme.

İçtihad: Düşüncenin düzenlisi.

İttihaz: Almak, yerine getirmek.

İlka: Aşılamak.

İşhad: Şahit gösterme, tanık bulma.

İhraz: Elde etme.

İntizar: Bekleme.

İzale: Kaldırma, yok etme.

İhtilât: Karıştırma.

İhlâl: Bozma.

İsal: İletme, götürme.

İstidatname: İmdat isteme, yardıma çağırma.

İtilâfname: Anlaşma sözleşmesi.

Kaadir: Gücü yeten.

Kadı: Şer'î terim olarak: Anlaşmazlıkları din kurallarına göre sonuçlandıran yargıç.

Karabina: Martinden önce kullanılan ateşli silâhlardan birisi.

Kazasker: Kadı-Asker'in halk dilinde ifadesi: Şeyhülislâmdan önce gelen ve din rütbesinin kubbealtı vezirlerine karşılık olan makamı.

Kapıağası: Devlet büyüklerinin teşrifat (tören) işyarı.

Kuşçubaşı: Saraylardaki hizmetlerin önemlilerinden birisi. Şekil olarak, saray kuşhanesinin başı. Aslında gözde musahib.

Kuşbaz: Kuşçuluğu sanat edinen.

Kehanet: Falcılık, geleceği oranlama.

Kâffesi: Tümü, hepsi.

Kuyut: Resmî kayıtlar, arşiv.

Kıtaat: Kıt'alar, askerî terim olarak birlikler.

diye mühendis yardımcılığı yaparak hayatını idameye mecbur olmuş, ömrünü sessizce tamamlayıp üstünde bir avuç vatan toprağını tümselterek göçüp gitti..)

Ahmet Haker
Sultanahmet - İstanbul

★ — VATANIN BAĞRI VE DÜŞMAN HANÇERİ :

Yıl 1336 (1920). Mağlûb imparatorluğumuzu aralarında taksim eden devletlerden İtalyaya, Antalya - Konya bölgesi düşmüş. Millî mukavemet başlamış, yer yer karşı koymalar ilk neticelerini veriyorlar ve İtalyanlar da, Konyada kısa bir zaman kaldıktan sonra çekilip gitmişler. Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas kongrelerini yapmış, Hey'eti Temsiliyeyi kurmuş, Ankaraya gelmiş, memleketi fırsat buldukça geziyor. O sırada Konyada bir ayaklanma olmuş, bastırılmış, yarının kurtarıcısı, Selçuk medeniyetinin beşiğine gelmiş. Halk, hükûmet meydanında toplu ve yüzlerde, çekilmiş nice ıstırapların ümitsizliği ve acısı, fakat aynı nisbette merak da var: Ümitli kalpleri miknatıs kuvvetiyle kendisine bağlıyan ve karanlıkların üzerine güneş ışığı götüren altın kafa neler söyliyecek?

Geniş hükûmet meydanını dolduran kalabalığın evvelâ hâdiselerin üzerine dikkatle eğilmesini sağlıyan bir giriş-le, klâsik «nutuk» ların tamamen dışında «sohbet» e başladı. Olup bitenleri hiç bir şey saklamadan anlattı. Ruhu kavrıyan sesi ve edâsı ile, vatanın acı kaderinin tablosunu çizdi ve sonra, bu umutsuzluk içinden ümidin ve nikbinliğin havasını, bakınız nasıl yarattı:

Evvelâ, vatan şairi Namık Kemal'in berceste beytini okudu:

Vatanın bağrına düşman
DAYAMIŞ hançerini,
YOK MUDUR kurtaracak
bahtı kara maderini?

Ve, Namık Kemal'in yaşadığı devirde sormuş, fakat cevap alamadığı için o koskoca imparatorluğumuzun batışı faciasına sebep olmuş sükûta, Mustafa Kemal, şu cevabı verdi:

Vatanın bağrına düşman
DAYASIN hançerini,
BULUNUR kurtaracak bahtı
kara maderini...

«Mader» biliyoruz ki «anne» demektir. Evet, Namık Kemal'in günlerinde de düşman vatan ananın bağrına hançerini dayamıştı. Vatan şairi feryât etti, kurtaracak kimse çıkmadı, Mütarekenin acı günlerinde de tablo aynı idi, fakat Mustafa Kemal, bağrında düşman hançeri olan Vatan - Ana'nın kurtula cağını ve kurtarıcının çıkacağını bu kara günlerde, tam bir nefis güveni ile haykırdı. Dediğini de yaptı....

Bursanın işgali günü, Birinci Büyük Millet Meclisinde Mustafa Kemal, Namık Kemal'in kurtarıcı bekliyen beytini okuyup Muhittin Baha Beye aynı cevabı verecektir. Coğrafî yer neresi ve muhatapları kimler olursa olsun, hâdiseler için düşündüğü değişmiyordu. En yüce taraflarından birisi de sanırım ki budur.

Ahmet Necati Desel
Ankara

ALAGÖZ KÖYÜNDE ALİ AĞANIN ODASI :

Biliyorsunuz ki, Polatlı, Millî Mücadelede kilit noktalarından birisi idi ve Sakaryanın en kanlı safhası, Polatlı sırtları önünde cereyan etti.

Sakarya'dan önce ve sonra, Ordu'nun kuruluşunu ve zafere kadar olan devreyi Polatlı çevresinde sık sık geçiren Gazi Mustafa Kemal'in daima tercih ederek kaldığı bir yer vardı: Alagöz köyünde meşhur Türkoğlu Ali Ağanın çiftlik evi... Atatürk bu evde kalır, Muhafız kuvvetleri de köyün üst başındaki ağaçlıkta konuklarlardı. Yakınları da bilirler ki, zafere ait plânların çoğunu Başkumandan, bu sâkin ve pek sevdiği evde ve her zaman kaldığı aynı odada hazırlamıştır.

Bu odanın bir başka hatırası daha var: Acı olmakla beraber, aziz Ata'nın hayatına sımsıkı bağlı olan bir hatıra... Biliyoruz ki, Sakaryanın buhranlı ânında harbe müdahale etmek zaruretini duyan Atatürk, gece geç vakit, sol cenaha gitmiş, orada zaferi sağlıyan stratejik tedbirlerini almış, fakat, esef verici bir kaza geçirmiş, atının ayağı sürçmüş, düşmüş, kaburga kemikleri kırılmıştı. İşte Başkumandan, burada: «— Kostantin... Senin mezarın burası olacak...» demişti. Tarih ve ilâhî adalet, O'nu tekzib etmedi.

Başkumandanın, Türkoğlu Ali Ağanın çiftlik evindeki odasında, hasta yatarken, üzerinde kürklü palto, bir tahta sandalya üzerinde elinde kahve fincanı çektirdiği bir fotoğraf vardır ki, Haymana Okul Müzesindedir ve zannederim hiç bir yerde çıkmamıştır.

O da, Atatürk'ümüz gibi Allahın rahmetine kavuşmuş olan Ali Ağa, sağlığında bu tarihî odayı kapatmış, bütün eşyası ile müze halinde muhafaza ediyordu. Karyolası, yatağı, sürahisi ve su içtiği altın bardak... Duyduğuma göre, Ali Ağanın şimdi torunlarının elindeki evde, oda ve eşyalar ne oldu, bilmiyorum.

Atatürk'e ait ne varsa hepsinin bir araya gelmesinde ve her birinin ifade ettiği tarihî değeri, bağlı oldukları vak'alarla birlikte gelecek nesillere iletmeye kendimizi borçlu saymak, bilmem ki, bir kadirşinâslık vazifesi değil midir?

Yusuf Alptekin — Erzurum

UNUTAMIYACAĞINIZ SÖZLER :

★ Tenbellik bir nevi vicdan uykusudur. Onun için kötülüklerin kaynağı olduğunun farkına varamayız.

Kâin: Bulunan, orada olan, var olan.

Kerhen: İstemeden, zorlukla, gönülsüzce.

Kıyam: Ayaklanma, isyan, terim olarak: Ayağa kalkma.

Lengerendaz: Demir atmış (deniz terimi).

Münezzeh: Temizlenmiş, arı, ilişiği olmıyan.

Mamuretül Aziz: Elâzığ vilâyetimizin eski adı.

Merkad: Kabir, mezar

Mürüvvet: Yücelik, bağışlama, karşılıksız yardım.

Mâder: Anne.

Mutasavvıf: Tarikat ehli, tasavvuf hayatına girmiş olan.

Mezhep: Aynı din inancı üzerinde ayrı düşünme.

Müderris: Ders veren (terim olarak: Profesör, Hoca).

Misyoner: En çok din işlerinde telkinci, kendi din inancını gayrıya aşılamayı ödev edinen.

Muhallet: Yıkılmaz, zamanla aşınmaz.

Mübareze: Dövüşme, çatışma.

Mücevveze: Din büyüklerinin başlarına giydikleri kavuk.

Müteferrika: Ayrı bölüm (idarî terim olarak: Müşavir, danışman).

Müfessir: Tefsir eden, açıklayan.

Mühtedî: Dönme, din ve inanç değiştiren.

Müstefrişe: Koyuna alınan, istifraş edilen, (terim olarak: Nikâhsız kadın).

Müzeyyen: Süslü.

Müeddeb: Terbiyeli, nâzik, edebli.

Mütehayyir: Şaşkınlığa uğramış, hayrete düşmüş.

Mefkûre: Ülkü, ideal.

Merbut: Bağlı.

Mücahede: Uğraşma.

Makes: Aksettiren, ileten.

Mütevali: Devamlı olan.

Millî Misak: Ulusal and.

Mezahir: Yardımcı.

Müstenidat: Dayanaklar.

Mağdur: Haksızlığa, gadre uğramış.

Mazlum: Zulüm gören.

Mevad: Maddeler, belgeler.

Makber: Kabir, mezar.

Manda: (terim olarak) Egemen bir devletin buyruğu altına girmek.

Mütedair: Onunla ilişikli, ilgili.

Nefir: Neferler, (askerî terim olarak: Kur'a efradı).

Nasbetmek: Bir işe lâyık görmek, o yere vermek, makama getirmek, ödevlemek.

Nakıs: Eksik, noksan.

Natamam: Tamamlanmamış.

Nifak: Ayrılık.

Peyk: Kuyruk, ardında olmak.

Remiz: İşaret, belirti.

Suitefehhüm: Asılsız yere kötü düşünme, anlaşamamazlık.

Suizan: Kötü düşünme, yersiz fikir.

Selâmlık: Dışarda olan. Harem'in ötesi.

Sünnî: Dört İslâm mezhebinden birincisi.

Siyonizm: Yahudî egemenlik hareketi.

Seyis: At uşağı.

Sancakdar: Bayrak taşıyan.

Sorguç: Başa giyilenin üzerine rütbe belgesi olarak takılan.

Sâkin: Sessiz, kendine hâkim.

Salâh: İyileşme, düzelme.

Silâhdar: Saray terimi olarak: Muhafız, koruyucu. Tören terimi olarak: Karşılayıcı.

Tekrîm: Yüceltme.

Tâzib: Ezâ verme, acı çektirme.

Tebdil: Değiştirme.

Tahrikât: Kışkırtma.

Talâkat: Güzel söz söyleme.

Tenevvü: Değişiklik, değişme zenginliği.

Tuğ: Terim olarak: Asker ve sivil makamlarda rütbe işareti.

Tahnit: İçini boşaltarak doldurma, (Tıb terimi olarak: Cesedlerin çürümesini önleme).

Tefrik: Ayırma.

Tülbentçi: Saray ödevlerinden birisi. Sarık saran.

Tasallut: Saldırma, el uzatma.

Teşne: Arzulamak, istemek.

Tehcir: Sürmek.

Teşrih: İç yüzünü anlamak, deşmek.

Temevvüç: Dalgalanma, inip çıkma.

Tevlit: Doğurma, sebep olma.

Tevakkuf: Durma.

Tevkîr: Minnetle anma.

Tecerrüt: Ayrılma, üste çıkma.

Tazammun: O anlama gelme, öyle düşünme.

Tarafeyn: İki taraf, taraflar.

Tâzim: Saygının ilerisi.

Ulemâ: Bilginler.

Uçbey: Sınırlardaki asker-sivil yetkili kişi.

Uruk: Oymaklar, aşiretler.

Umde: Prensip, bağlı olunan düşünce.

Uhud-u âtika: Terim olarak: Kanunlaşmış, töreleşmiş, kesinleşmiş eski kurallar. Kapitülâsyonlar için kullanılan deyim.

Ukubet: Dertler, günahlar.

Yedilmek: Götürülmek, yönlenmek, istenilen yere itilmek.

Velvele: Patırdı gürültü.

Zillet: Aşağılık, onör kırıcılık.

Zeamet: Devlet buyurultusu ile gelir sahipliği, toprak ve mal sahipliği derecelerinde «zemmî» lik. Devlet mallarından belirli bir kısmını kullanma hakkı.

ELBİSELİK
PANTALONLUK

Elbiselik

·SANFOR·

RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ

A-7

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 4 MAYIS 1964 FİATI: 250 Krş.

Esat Hoca!

Seni bugün anmazsak
Ne zaman hatırlıyacağız ?

15 Mayıs 1919 kara gününde
Kordonboyu'ndaki ilk
TÜRK ŞEHİDİ
Ve ardındaki yıllar...

Açık Haberleşme

Sayın Murad Seçkin — Edirne.

Şükrü Paşanın Edirne'ye büyük ve şânına lâyık bir heykelinin konulması, 1930 ve 1941 senelerinde bahis mevzuu olmuştu. Ben, 1946 da, MİLLET mecmuasına bu geç kalmış vazifeyi hatırlattığım zaman, devrin büyüklerinden birisi, hudutlara asker heykellerinin dikilmesinin sulhçü gayelerle nasıl bağdaşabileceğini sormuştu. Hey sonsuz gafletler hey!...

Şimdi ise, pür melâl hâli görüyorsunuz: Kıbrıs'ı düşünün... 1878 de, Kıbrıs üzerinde OSMANLILIK, yâni TÜRKLÜK'ün Babasına ait hâtıralar ve eserler, böylecesine ihmâl ve metruk bırakılmamış olsaydı, oraya 1964 te giden bir yabancı, «— *BURADA SADECE BİR MİKTAR TÜRK VAR... O KADAR!...*» der miydi? Dâva hazin ve uzun... Hürmetlerimiz.

Sayın Neclâ Yiğitbaşı — Ankara.

Sualinize, müsaadenizle, bir «tarihî fıkra» ile cevap vereyim; Siz, istediğiniz mânayı çıkarınız:

Sultan Abdülmecid devrinde, Padişahın yakınlarından -ki, saray tâbirinde bu gibi kimselere *kurenâ = yakında olanlar* denilirdi...- bir Râgıb Ağa vardı. Yaşlı, hoşsohbet bir zattı. Senelerini, Sultan Mecidin babası İkinci Mahmuda da hizmetle geçirmişti. Tecrübesini bilen Sultan Mecid, kendi selâhiyetini kullanarak, Ragıb Ağa'yı, RAGIB PAŞA yaptı ve Trabzon'a vali tâyin etti. Böylece rütbe-i vezaret alanların, devrin sadrıâzamını teşekkür için ziyaret ettikleri âdetti. O sırada da sadaret, yâni Başbakanlık makamında Koca Hüsrev Paşa bulunuyordu. Sadrıâzam kendisini eski tâbir ve alıştığı ikram ve iltifatla karşıladı:

«— *Buyurunuz Ragıb Ağa, hoş geldiniz... Keyfiniz nasıl?* dedi.

Râgıb Paşa şaşırdı, üzerinde rütbe-i vezaretini gösteren yaldızlı, süslü, nişanlı elbiseleri vardı. Koca Hüsrev Paşa kendisine mütemadiyen «— *Evet Ragıb Ağa, hayır Ragıb Ağa...*» dedikçe, sıkılıyor ve kendisinin de PAŞA olduğunu anlatmak için sabırsızlanıyordu. Dayanamadı:

«— *Şevketlû Efendimiz bendenizi huzurlarına kabul edüb de kullarına da rütbe-i vezaret lûtfedüb PAŞA yaptıklarında, hem çok sevindim, hem de çok şaştım...*» deyince, Ragıb Ağanın PAŞA'lığını bir türlü hazmedemiyen Koca Hüsrev Paşa güldü:

«— *Ya Ragıb Ağa... Biz de Sizin Paşalığınızı haber alub şaştık. Allah başka şaşkınlık vermesin Ragıb Ağa...*»

dedi.

Zannederim ki verdiğiniz misaller, Koca Hüsrev Paşa'nın cevabının içindedir: Çünkü, PROFESÖR'lük de, ilmin PAŞALIĞI'dır: Devlet hayatında PAŞALIK, emeklilik çağı ile bir DİNLENME devresine girer amma (Profesör) irfan rütbesinin bedelini memleket, *İLMİN FETVASI* olarak yüzyıllarca çeker. Şöyle bir «tavzih» i yerinde bulur musunuz: «— Bu zat, profesördür amma, kitabı yoktur, sadece kürsüsü vardır...»

Yâni kısacası RAGIB AĞA'dır!

Hürmetlerimiz.

Sayın Celâl Mursallı — Edirne.

İddianızı siz kaybettiniz: Rahmetli Şükrü Kaya, hem Hariciye, hem Ziraat Vekilliği yapmıştır. Daha sonra Dahiliye Vekili olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra yenilenen Meclis seçimlerinde mebus namzedi gösterilmemiş, tek parti devri olduğu için de seçilmemişti. Bu tarihten sonra politikadan çekilmiş, Kadıköyündeki evinde okumak ve bazı tercümeler yapmakla son senelerini geçirmişti. Hürmetlerimiz.

Sayın Timuçin Özgener — Bursa.

Arkadaşınızla aranızdaki bahsi, ikiniz de kaybettiniz: Çünkü, Galatasaray Lisesi, «*mekteb-i Sultanî*» adı ile 1 Eylül 1868 de açılmıştır. Yâni ikinizin de tarihi yanlıştır. Böylelikle ziyafet, karşılıklı olarak «sukut» ediyor. Hürmetlerimiz.

Sayın Pertev Demirhan — Bolu.

Bektaşilikte «Garib Erenler Hakkı» yemeklerde misafirlere ayrılandır ki, tekyelerde daima hazır bulundurulurdu. Çünkü tekyelere misafir gelmesi usuldendi. «Tanrı Misafiri» de buradan kalmadır. kimse gelmezse, bir yoksula verilirdi. Hürmetlerimiz.